

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

Історичний факультет

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

магістра

на тему: **ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМАНДНО-ІГРОВИХ ВИДІВ
СПОРТУ, НА ПРИКЛАДІ ФУТБОЛУ У РЯДІ МАЛЕНЬКИХ ТА СЕРЕДНІХ
МІСТ УРСР**

Виконав: студент II курсу магістратури
групи ІС–51денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Сидоренко Володимир Вікторович

Керівник: канд. іст. наук, доц.
Павлова Ольга Григорівна

Рецензент: канд. іст. наук, доц.
Кісельова Юлія Ангатовна

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНА ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	8
РОЗДІЛ 2. ВИНИКНЕННЯ ФУТБОЛУ У МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ МІСТАХ УКРАЇНИ (20-ТІ РОКИ ХХ СТ. – 1941 Р.).....	22
2.1 ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ ФУТБОЛУ В УКРАЇНІ, ТА ОСНОВНІ ВІХИ ЙОГО РОЗВИТКУ В ІМПЕРСЬКИЙ ПЕРІОД	22
2.2. ВИНИКНЕННЯ ФУТБОЛЬНИХ ОСЕРЕДКІВ, ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ У ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (20-ті роки ХХ ст.)	26
2.3. ВПЛИВ ДСТ, ІНШИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ІНІЦІАТИВ НА РОЗВИТОК ФУТБОЛУ (30-ті роки ХХ ст.-1941 р.)	32
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ФУТБОЛУ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ТА ДО ЗАНЕПАДУ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1945-1991 рр.).....	42
3.1. ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ФУТБОЛУ В УКРАЇНІ (1945-1951 рр.)	42
3.2. ФУНКЦІОНУВАННЯ ФУТБОЛУ В РЕАЛІЯХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ СПОРТИВНОГО РУХУ (1951 р. – кінець 60-х років ХХ ст.)	49
3.3. ФУТБОЛ В УМОВАХ СТАГНАЦІЇ ТА ЗАНЕПАДУ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (початок 70-х років ХХ ст. -1991 рр.)	64
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	86
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.....	92
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Серед різних сфер діяльності людини помітне місце займають фізична культура і спорт, які є органічною частиною національної культури, відображають загальний стан розвитку суспільства.

Фізична культура і спорт розвивалися одночасно з загальнолюдською культурою, адже завжди спиралися на досягнення науки, мораль, потреби суспільства тощо. На ранніх стадіях свого існування людство змушене було накопичувати досвід у способах, прийомах та засобах взаємодії з природою, навколишнім середовищем. Через необхідність передавати досвід наступному поколінню виникла потреба в навчанні та вихованні. На ранніх етапах розвитку первісного суспільства методи, звісно, були примітивними, але послідовно людство покращувало їх, що паралельно сприяло й розвитку фізичної культури і спорту.

Широкий розвиток цього явища свідчить про перехід людства на нову стадію розвитку стосовно розуміння важливості активного способу життя. Командно-ігрові види спорту, у свою чергу, яскраво представляють високу зацікавленість людства в здоровому способі життя, адже ці види є найпопулярнішими через свою видовищність. Також вони чудово ілюструють захоплення людства духом боротьби, змагання, колективної перемоги. Професійний спорт тут виступає локомотивом локального спорту, який своїм прикладом надихає останній. Масовий спорт, імовірно, ближчий саме до фізичної культури, адже ставить головним завданням саме розвиток окремої особистості.

Зі здоров'ям людей як в Україні, так і у світі нині існує велика кількість проблем, вирішенню яких сприятиме відновлення розвитку фізичної культури і спорту. Фізична культура виступає підґрунтям формування здоров'я народу, а масовий спорт, складовою якого є командно-ігрові види, зокрема футбол – найбільш популярний та масовий вид, один зі способів залучення до здорового

способу життя. Масовий спорт може бути основою державної політики у формуванні норми здорового способу життя й залученні до нього населення різних країн. Це обґрунтовує необхідність більш повного й детального вивчення історії становлення та розвитку футболу як масового виду спорту з метою розробки й формування стратегічних рішень визначеної проблематики. Вивчення досвіду минулих років стане в нагоді для вирішення сучасних проблем, і було б помилкою ігнорувати його. Зазначені фактори й визначають актуальність пропонованого дослідження. Більш того, актуальність подібних досліджень була відзначена світовою спільнотою, зокрема під час останнього міжнародного конгресу істориків у Познані влітку 2022 року.

Важливо дати визначення фізичній культурі, спорту й командно-ігровим видам спорту, у чому нам допоможе праця Ф. П. Сулова та Д. А. Тишлера: «Фізична культура – органічна частина культури суспільства та особистості; раціональне використання людиною рухової діяльності як фактор оптимізації свого стану і розвитку, фізичної підготовки до життєвої практики»¹.

Спорт – складова частина фізичної культури. Сукупність фізичних вправ та ігор, що мають на меті розвиток і зміцнення людини та визначення меж фізичних можливостей організму, а також здобуття перемоги й високих спортивних результатів у змаганнях та отримання прибутку за рахунок цього, сприяють залученню до занять спортом і культивуванні здорового способу життя.

Командно-ігрові види спорту – сукупність видів спорту, які передбачають змагання двох команд спортсменів. В ігрових видах спорту структурною одиницею змагання є гра (матч, зустріч). Прямий фізичний контакт обмежений або заборонений. Завдання кожної з двох протиборчих сторін – здобути перевагу за кількістю певних ігрових дій (наприклад, голів або влучень). Велику роль відіграє не тільки гарна фізична, але й психологічна підготовка гравців, оскільки

¹ Сулов Ф. П., Тишлер Д. А. Терминология спорта. Толковый словарь спортивных терминов. Москва : Физкультура и спорт, 1993. 352 с.

важливо вміти вирішувати спільні завдання і взаємодіяти з членами команди. Одними з найбільш значущих є такі фізичні якості, як витривалість, висока психічна стійкість, гарна координація.

Футбол – командна спортивна гра на полі (64-75) x (100-110) м з воротами 7,32 x 2.44 м та командним складом по 11 осіб. Мета гри – забити м'яч ногами або будь-якою іншою частиною тіла, крім рук, у ворота суперника.¹

Також важливо дати характеристику містам, про які йтиметься в дослідженні. Згідно з наказом державного комітету в справах містобудування й архітектури від 17.04.1992 № 44, під малими містами слід розуміти міста з кількістю населення до 50 тисяч та середніми з кількістю населення до 250 тисяч.² Акцент на статусі в класифікації міст зроблений тому, що постійно змінюваний адміністративно-територіальний устрій країни не дозволяє користуватися такими назвами, як повітові міста, районні центри, обласні центри тощо.

Об'єктом дослідження є розвиток футболу як складової фізичної культури й масового спорту та соціокультурного явища в малих і середніх містах України.

Предметом дослідження виступають особливості становлення й розвитку футболу в малих і середніх містах України та фактори впливу на цей процес.

Хронологічні межі дослідження визначенні роками існування радянської держави, тобто 1922-1991 рр., що зумовлено самою темою роботи. Однак у ході дослідження побіжно будуть розглядатися й події поза цими межами.

Територіальні межі в свою чергу охоплюють малі та середні міста України, з особливим акцентом на Глухів, Краматорськ та Конотоп та ін.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів та дібраних матеріалів для подальших досліджень історії розвитку фізичної культури і спорту в Україні, зокрема, командно-ігрових видів. Тобто

¹ Суслов Ф. П. Тишлер Д. А. Терминология спорта. Толковый словарь спортивных терминов. Москва : Физкультура и спорт, 1993. 352 с.

² Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень : Наказ від 17.04.1992 р., № 44. URL: <https://zakononline.com.ua/documents/show/114635674607> (дата звернення: 17.06.2023).

результати пропонованого дослідження дадуть змогу продовжувати зіставляти процеси в подібних містах, знаходити спільне та відмінне, порівнювати тенденції розвитку цих явищ у відносно невеликих містах, таких, як Конотоп, та з такими великими, як, наприклад, Харків та ін.

Гіпотезою дослідження є існування відповідності розвитку фізичної культури і спорту із загальним розвитком міста (як в економічному, так і в культурному аспектах). Зокрема, якщо в місті є розвинуті галузі економіки, відповідно є кошти на розбудову спортивної інфраструктури, а культурний розвиток міста сприяє збільшенню кількості осіб, зацікавлених у цьому.

Метою дослідження виступає аналіз процесів і факторів впливу, які супроводжували розвиток футболу в малих і середніх містах України в зазначений період.

Для успішного досягнення мети дипломної роботи визначені наступні **завдання дослідження**:

- виявити необхідну джерельну та історіографічну базу для розгляду історії розвитку футболу в малих і середніх містах України;
- розглянути процес розвитку футболу в малих і середніх містах України упродовж XX ст.;
- визначити спільні та відмінні тенденції розвитку футболу в малих і середніх містах України;
- оцінити роль державної політики в розвитку футболу в малих і середніх містах України;
- схарактеризувати вплив особистісного фактору на розвиток футболу в малих і середніх містах України на прикладі окремих спортсменів, тренерів та керівників підприємств.

Методологічна база роботи складається із загальнонаукових принципів об'єктивності, історизму; історико-генетичного, історико-типологічного та історико-порівняльного методів. Перший метод дозволяє дослідити й

проаналізувати історіографію питання дослідження, другий – упорядкувати за групами джерела й видання за відповідними критеріями, щоб за допомогою третього здійснити порівняння.

Таким чином, висвітлення найдавніших подій з історії питання, визначеного темою дипломної роботи, ґрунтується на відповідних джерелах, як, наприклад, витягах із державних постанов та законів, що регламентували фізкультурно-спортивну діяльність на місцях, а також на історичній науковій та науково-популярній літературі, у тому числі краєзнавчого характеру, періодичної преси тощо.

Апробація роботи була проведена під час виступів та публікаціях на 9 Всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях [Додаток Д].¹

¹ Сидоренко В. Вплив державного та особистісного фактору на розвиток фізичної культури та спорту в Конотопі в 1980-1991 рр. // Краєзнавство в системі історичного знання: Матеріали 36-ї Міжнародної наукової конференції молодих учених (м. Харків, 7 грудня 2018 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 108-110; Сидоренко В. Розвиток військово-технічних видів спорту на Конотопщині в 1920-1941 роках // Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція «Південно-Східна Україна: зі стародавності у XXI століття»: Тези доповідей 13 Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (м. Краматорськ, 27-29 листопада 2020 р.) Краматорськ: Донецький обласний центр туризму та краєзнавства учнівської молоді, 2020. С. 430-434; Сидоренко В. Роль особистості у підвищенні рівня фізичного стану населення 1950-60-х рр.: на матеріалах міста Конотоп Сумської області // Каразінські читання: Тези доповідей 73-ї Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 24 квітня 2020 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С. 57-58; Сидоренко В. Роль особистості в регіональній історії: на прикладі діяльності Сергієнко Лідії Василівни та волейбольних команд ТТБ та ДСТ «Локомотив» у місті Конотоп Сумської області // Краєзнавство та краєзнавці: досвід минулого та сьогоденні завдання: Матеріали 38-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених (м. Харків, 4 грудня 2020 р.) Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. С. 115-116; Сидоренко В. Роль фізичної культури та спорту у житті конотопчанина на прикладі народжених у 60-ті рр. XX ст. // Жити у місті: трансформація просторів і стилів життя. Від античності до сучасності: Матеріали міжкафедрального колоквиуму молодих учених з історичної урбаністики (м. Харків, 14 квітня 2021 р.) Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. С.13-15; Сидоренко В. Розвиток військово-технічних та військово-прикладних видів спорту на Конотопщині в 1920-1941 рр. // Спорт: історія та сучасність: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 травня 2021 р.) Київ: КНУ імені Т. Г. Шевченка, 2021. С. 70-73; Сидоренко В. Розвиток видів спорту, пов'язаних із підняттям ваги у м. Конотоп у 1972–1991 рр. // Конотопські читання XII: Матеріали Науково-краєзнавчої конференції (м. Конотоп, 11 листопада 2021 р.). Конотоп: Краєзнавчий музей імені О. М. Лазаревського, 2021. С. 56; Сидоренко В. Розвиток волейболу як складової командно-ігрових видів спорту у Конотопі у 1943–1970 рр. // Краєзнавство у системі науки та освіти: Матеріали 39-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених (3 грудня 2021 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 57-60; Сидоренко В. Аналіз тенденцій розвитку футболу в м. Конотоп у 1920-1941 р. // Науково-методична конференція викладачів, студентів, співробітників КІСумДУ. Матеріали науково-методичної конференції (14 травня 2021 р.) Конотоп: КІСумДУ, 2021. С. 18.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЧНА Й ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Не дивлячись на всю важливість ролі фізичної культури і спорту в житті людини, її вплив на розвиток суспільства, на сьогодні ці напрямки історії не набули особливої популярності в дослідників. У зв'язку з цим частково цю проблему на себе перейняли історики-аматори. Як правило, це діючі або колишні спортивні функціонери. Часто їхні праці мають багато недоліків із наукової точки зору, але це не означає, що вони не є придатними для дослідження аналізованої тематики. Вважаємо, що аматорські дослідження лише потребують більш детального аналізу та осмислення. Але варто зазначити, що й ці видання не є масовими, а їх пошук викликає складнощі. Дещо інша ситуація з періодичними виданнями. На сьогодні їх збереглась велика кількість, але в них присутня явна ідеологічна спрямованість. Однак у спортивній тематиці це не є суттєвим; проаналізувавши деякі статті, можемо стверджувати, що іноді ідеологічний вплив держави мав позитивні наслідки для розвитку фізичної культури і спорту.

Аналіз наявної історіографічної бази свідчить, що в теорії фізичної культури і спорту подаються різні трактування основних понять галузі. Їх зміст із розвитком науки про фізичне виховання конкретизується й уточнюється. У цій дипломній роботі пропонується трактування фізкультурно-спортивної термінології відповідно до тлумачного словника «Терминология спорта» Ф. П. Суслова та Д. А. Тишлера, у якій майже повністю наявні всі необхідні визначення понять та термінів досліджуваної проблематики.¹

Для більш детального дослідження питань, присвячених футболу та спорту в Україні в цілому, необхідно проаналізувати наявну літературу, що так чи інакше

¹ Суслов Ф. П. Тишлер Д. А. Терминология спорта. Толковый словарь спортивных терминов. Москва: Физкультура и спорт, 1993. 352 с.

стосується теми. У цьому розділі пропонується варіант класифікації літератури за територіальним принципом.

Проблема історії розвитку фізичної культури і спорту як елемент загальносвітового суспільного явища привертала увагу нашого співвітчизника М. Платонова, який досліджував історію олімпійських ігор від давньої Греції до наших днів.¹ Проблематику розвитку фізичної культури і спорту, олімпійських ігор вивчав основоположник запровадження й розвитку вітчизняного олімпійського руху О. Бутовський.² Інший автор, С. Бабарика, описує тенденції розвитку футболу на його батьківщині – в Англії.³ Проте зважаючи на специфіку теми дослідження, аналіз цієї групи досліджень дають можливість розглядати лише загальні тенденції розвитку фізичної культури і спорту.

Питання розвитку спортивного руху на території сучасної України розглядаються в працях багатьох дослідників. О. Воропай описує звичаї народу, зокрема народні ігри, які за давніх часів, по суті, виконували роль фізичної культури і спорту.⁴ Сучасні науковці С. Філь, О. Худолій, Г. Малка в своїй праці представляють системне науково-популярне дослідження історії фізичної культури в Україні.⁵ Український спорт як складову загальнорадянського спорту розглядав В. Кукушкін.⁶

Історія виникнення й розвитку окремих видів спорту в Україні представлена достатньо широко, наприклад, бар'єрному бігу присвячено праці Є. Буланчика.⁷ Розвиток і становлення баскетболу у своїй роботі висвітлює В. Шаблинський, який побіжно також описує розвиток баскетболу на Сумщині.⁸ Історію української греко-римської боротьби, зокрема Конотопську школу боротьби як її важливий

¹ Платонов В. Н. Олимпийский спорт [в 2 т.]. Київ: Олимпийская литература, 2009. Т. 1. 736 с.

² Бутовський О. Д. Вибрані твори. Київ: Поліграфкнига, 2007. 288 с.

³ Бабарика С. Бей беги. История английского футбола. Київ: Український медіа холдинг, 2010. 384 с.

⁴ Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис [у 2 т.]. Київ: Центр учбової літератури, 1991. 456 с.

⁵ Філь С. М. Історія фізичної культури: Навчальний посібник. Харків: ОВС, 2003. 160 с.

¹⁰ Кукушкін В. В. Все о спорте: Справочник [в 3 т]. Москва: Физкультура и спорт, 1978. 520 с.

¹¹ Буланчик Е. Барьеры известности. Москва: Молодая Гвардия, 1976. 188 с.

¹² Шаблинский В. Баскетбол. Что я о нем знаю? Київ: Молодь, 1989. 140 с.

елемент дослідив Я. Димов.¹ Історію розвитку й становлення волейболу в Україні досліджував О. Кожевников.²

Не дивлячись на те, що вище описані праці стосуються не лише футболу, їм все-таки варто приділити увагу, так як ряд спортсменів часто були так званими «універсалами», тобто займались паралельно кількома видами спорту, у тому числі футболом, що в цілому характерно для багатьох міст України.

Історії розвитку спорту в місті Ніжин присвячені праці Л. Петренка³ та В. Мамедова.⁴ Праця Л. Петренка «Ніжин – місто спортсменів» в аматорському стилі намагається представити всю історію міського спорту, починаючи з імперської доби й закінчуючи 2010 роком, хоча, з очевидних причин, акцент зміщено на останні десятиліття й на дитячий спорт. Не дивлячись на це, праця дає змогу окреслити загальні тенденції розвитку спорту в місті, зокрема його осередки та основні віхи розвитку. У свою чергу, «Закохані у футбол» В. Мамедова, зміщують акцент на другу половину XX ст., і значною мірою спираються на джерела особистого походження, що, з одного боку, вимагає більш пильного аналізу, а з іншого – дає доступ до невідомої сторони провінційного спорту, тобто до тих фактів та подій, які часто замовчувалися з метою прикрасити загальну картину.

У подібному ключі написані «Футбольні історії Липоводолинщини»,⁵ в яких зроблено акцент на розвитку футболу на певній території, а не в конкретному населеному пункті, що з одного боку розширює територіальні межі дослідження, а з іншого не дає змоги більш глибоко дослідити процеси в окремих населених пунктах.

¹³ Димов Я. Від болю голос хрипне. Одеса: Друк, 2002. 252 с.; Димов Я. Історія спортивної боротьби в Україні // Чемпіон. 1996. №1. С. 3.

¹⁴ Кожевников О. Волейбол: Історія розвитку. Київ: Вікар, 1999. 288 с.

¹⁵ Петренко Л. Ніжин – місто спортсменів. Ніжин: ПП Лисенко, 2011. 544 с.

¹⁶ Мамедов В. Закохані у футбол. Харків: Діса плюс, 2017. 344 с.

¹⁷ Ключ М. Футбольні історії Липоводолинщини. Гадяч: Видавництво Гадяч, 2016. 268 с.

На окрему увагу заслуговує робота «Спартак, Рожденный штурмом» В. Романенка,¹ оскільки в ній велика увага приділяється не лише причинам розвитку футболу в місті Глухів, але й причинам його занепаду, що в цілому не є типовим для авторів-аматорів.

В. Бабкин у своїй роботі «Краматорський футбол» глибоко розглянув історію цього явища, починаючи з імперської доби, доволі яскраво описав зародження футболу в місті; переходячи до радянської доби, поділив її на віхи розквіту та занепаду футболу в місті, виявив передумови виникнення й розвитку цього виду спорту.²

Л. Крип'якевич³ у своїй праці, використовуючи альбом з опублікованими архівними матеріалами С. Гайдучка, репрезентує історію та розповіді про яскраві особистості фізкультурно-спортивного руху Галичини початку ХХ ст. Цьому ж питанню присвячені праці О. Вацеби.⁴ А. Сова описує спортивну традицію Західної України та висвітлює внесок Івана Боберського в її розвиток.⁵ Д. Манзюк розповідає про характерні особливості футболу на Галичині в період 1909-1944 рр.⁶ Аналізуючи матеріали зазначених праць, необхідно підкреслити, що тривале перебування в складі різних країн окремих частин території України привело до суттєвих відмінностей розвитку фізкультури і спорту взагалі (принаймні до входження Західної України до складу СРСР) у різних її регіонах.

М. Олейник та Ю. Грот присвятили монументальну працю історії спортивного руху на Харківщині. Робота має багату джерельну та фактографічну базу, розглядає всі види спорту, представлені в регіоні, однак все-таки акцент

¹⁸ Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом». Київ: Новий друк, 2016. 256 с.

¹⁹ Бабкин В. «Краматорський футбол». Краматорськ: Тираж 51, 2015. 374 с.

²⁰ Крип'якевич Л. Галичина український здвиг. За матеріалами архіву Степана Гайдучка: (Альбом). Львів: АПРІОРІ, 2014. 268 с.

²¹ Вацеба О. Нариси з історії західно-українського спортивного руху. Івано-Франківськ: Лілея, 1996. 284 с.

²² Сова А. Іван Боберський – основоположник української тіло виховної та спортової традиції. Львів: АПРІОРІ, 2017. 232 с.

²³ Манзюк Д. Копаний м'яч. Коротка історія українського футболу в Галичині 1909-1944. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 416 с.

зроблено саме на Харкові, відомості про спортивне життя в області подані не так системно.¹

Історії розвитку фізичної культури і спорту на Сумщині присвячено працю А. Кудренка, В. Сапожнікова, де в стислій формі з залученням великої кількості статистичного матеріалу проаналізовано фізкультурно-спортивний рух за 50 років існування області.²

Об'єктом дослідження А. Шепелева стала історія кафедри фізичного виховання СумДУ, яка брала й бере активну участь у житті Конотопського спорту.³ Цю тему також частково розкрито в нарисі Т. Радько.⁴ Обидві праці носять суто фактографічний характер. Найбільш ґрунтовною працею про фізичну культуру та спорт у Конотопському технікумі транспортного будівництва, одному з найстаріших закладів області, є монографія «Крізь призму спортивного гарту».⁵

Історію Конотопського відділення залізниці досліджував А. Бобилев у праці «Конотопское отделение Юго-Западной железной дороги».⁶ У Книзі, зокрема, розглядається й організація розвитку спорту серед залізничників як один із напрямів діяльності керівних установ організації.

Історію конотопського спорту в контексті історії міста розглядає Ш. Акічев.⁷ Подібною працею є книга М. Матвієнка, але там спорт розглядається як складова історії Конотопського електромеханічного заводу.⁸

²⁴ Грот Ю., Олейник Н. История физической культуры и спорта на Харьковщине (люди, годы, факты). Т.2. 1951-1974. Харків: Прапор. 2005. 448 с.; Олейник Н. От ГИФКУ до первой в Украине Харьковской государственной Академии физической культуры. Харків: ХДАФК, 2004. 422 с.; Олейник Н. История физической культуры и спорта на Харьковщине 1874-1950. Харків: ХДАФК, 2002. 376 с.

² Кудренко А. И., Сапожников Г. Ю. Физическая культура и спорт на Сумщине (1939-1989 гг.). Суми: Мрія, 1992. 96 с.

²⁵ Шепелев А. Від факелу на логотипі до олімпійського вогню. Суми: СумДУ, 2013. 66 с.

²⁶ Радько Т. М. Це нашої історії рядки. Книга нарисів з історії політехнічного технікуму КІСумДУ у фактах подій імен. Харків: Фактор-Друк, 2018. 264 с.

⁵ Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту: Історія фізичної культури і спорту Конотопського політеху: дати, імена, здобутки. Конотоп: Світ реклами, 2020. 408 с.

²⁹ Бобилев А. Н. Конотопское отделение Юго-Западной железной дороги. Київ: Транспорт Украины, 1996. 104 с.

⁷ Акічев Ш.М. Конотопщина: час, події, долі. Київ: Фолігрант, 2005. 232с.

⁸ Матвієнко М.П. Історія славетного заводу. Вінниця: Твори, 2022. 360 с.

Виданнями, присвяченими безпосередньо історії фізкультури і спорту в Конотопі, є монографії В. Б. Сидоренка та В. В. Сидоренка, а саме: «Конотоп – особистості, метри секунди» та «Конотоп спортивний».¹

Останнім часом з'явилися дослідження фізкультурно-спортивної тематики в деяких наукових виданнях. Насамперед у збірнику наукової конференції «Конотопські Читання 2022» – збірці наукових праць Конотопського міського краєзнавчого музею імені О. М. Лазаревського, де А. Личкун у своїй доповіді характеризує етапи розвитку фізичної культури і спорту на Конотопському Електромеханічному Заводі (КЕМЗ). Також вона аналізує історію розвитку жіночого футболу в місті Конотоп Сумської області.²

Далі піде мова про періодичні видання. Вони є, мабуть, наймасовішою групою, бо статті й замітки до сьогодні зберігаються в архівах. Зазначимо, що в державній пресі аналізованому питанню систематичної уваги не приділялося.

Необхідно в певний спосіб згрупувати матеріали періодичної преси. Найбільш доцільним, на нашу думку, є групування за місцем видавництва. Почати варто з обласних видань.

Отже, в Чернігівській області видавалися такі періодичні видання:

«Черниговское слово». З 1 листопада 1906 р. в Чернігові почало виходити нове періодичне видання, яке замінило «Черниговські губернські відомості»;³

«Деснянська правда» почала випускатись у Чернігівській області в 1917 р., висвітлювала важливі, у тому числі й спортивні, події міст області;⁴

«Красное знамя». У роки громадянської війни газета «Чернігівське слово» кілька разів змінювала назви. На початку 20-х років XX ст. в газеті, що виходила

¹ Сидоренко В. Б. Конотоп спортивний: 1900-1975. Конотоп: Ліра-К, 2016. 184 с.; Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди. 1900-1980 роки. Конотоп: Світ реклами, 2018. 324 с.

² Личкун А. А. Етапи розвитку фізичної культури та спорту на Конотопському електромеханічному заводі // XII конотопські читання. Конотоп: Конотопський краєзнавчий музей, 2022. С. 98; Личкун А. А. Аналіз розвитку жіночого футболу в місті Конотоп Сумської області // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Спорт та сучасність». Київ: КНУ ім. Шевченка, 2021 С. 37.

³ Национальные игры // Черниговское слово. 1913. 5 березня. С. 3.

⁴ Гартуємся! // Деснянська правда. 1922. 6 серпня. С. 2.

під назвами «Красное знамя» та «Красний стяг», співпрацювали, друкувалися відомі українські поети Василь Блакитний і Павло Тичина;¹

«Більшовик». У 1932 р. було створено Чернігівську область, і газета «Красное знамя» отримала назву «Більшовик». Досить побіжно в цьому періодичному виданні висвітлювались особливості та події фізкультурного і спортивного життя в місті. Увага газети зосереджувалась на спортивних подіях обласного рівня та вище.²

Історична періодика Сумської області:

«Ленінська Правда» – газета органу Сумського обкому Комуністичної партії України та Сумської обласної ради народних депутатів. Спортивні події представлені, у першу чергу, міста Сум; події спортивного життя області згадуються, в основному, коли спортсмени відзначалися на обласних і загальнодержавному рівнях. Досить повно висвітлювались події першості з футболу в області.³

«Сумщина» – обласна громадська-політична газета, яка прийшла на заміну «Ленінській правді».⁴

Міські та районні, які охоплюють Конотопський район:

«Плуг і молот» - конотопська міська газета, що видавалася в 1919–1922 рр., спортивним питанням приділяла епізодичну увагу;⁵

«Комуна» – Після реорганізації Конотопського округу в 1930 р. газета «Сільські вісті» почала виходити під назвою «Комуна». Окрім усіх подій округу, описувались і спортивні події, але досить не систематично;⁶

«Радянський прапор» – конотопська міська газета, яка видавалася в період 1944–1991 рр. замість «Комуни» (згодом, у 1992 р., реорганізована в

¹ На старт! // Красное знамя. 1926. 5 травня. С. 2

² Перемога футболістів Конотопу // Більшовик. 1936. 9 червня. С. 2.

³ Спортивні новини // Ленінська Правда. 1955. 8 липня. С. 3.

⁴ Змагались футболісти // Сумщина. 1991. 3 серпня. С. 2.

⁵ Курси по физической подготовке. Приказ № 20 // Плуг і молот. 1920. 18 червня. С. 5.

⁶ Закінчився розіграш з футболу // Комуна. 1939. 18 січня. С. 3.

«Конотопський край»). Орган Конотопського міськкому й райкому Компартії України, міської та районної Ради народних депутатів Сумської області. Це була міська й районна газета, яка найбільш докладно висвітлювала міське та районне життя, у тому числі й новини з фізичної культури і спорту. Більш повно ці питання висвітлені у звітах міських спортивних комітетів, які мали короткий термін зберігання (на сьогодні – 3 роки), у зв'язку з чим не збереглися. Газета виходила щодня.¹

Краматорський район:

«Краматорская правда» – загальноміська газета, яка виходить із 19 вересня 1930 р., яка до цього називалась «Краматорська домна» та описувала в першу чергу події, що стосувались Краматорського металургійного заводу, але в подальшому почала описувати всі події в місті, у тому числі й спортивні.²

Слід зазначити, що міські газети найбільш повно описують спортивні події, які стосуються міст, а факт виходу щодня говорить про те, що це найповніші джерела з теми фізичної культури і спорту (принаймні, якщо немає можливості опитати сучасників подій).

Глухівський район:

«Народна трибуна» - місцева газета, яка виходила двічі на тиждень у середу й суботу. Газета видавалася з липня 1917 року. Спочатку «Народна трибуна» видавалася під назвою «Вісті Глухівської повітової ради робітничих, солдатських і селянських депутатів». Пізніше, з квітня 1920 р. — «Глухівські вісті.» Надалі газета змінювала свою назву на «Колективіст Глухівщини», «Червоне село», «За Перемогу» та з 1960 року — «Народна трибуна».³

Заводські періодичні видання:

«Металіст» – орган партійного комітету, заводоуправління, завкому профспілки та комітету комсомолу Конотопського ордену Трудового Червоного

¹ Спортивне життя Конотопа // Радянський прапор. 1951. 3 жовтня. С. 1.

² Юные футболисты // Краматорская правда. 1966. 9 вересня. С. 1.

³ Остання гра «Авангарду» в сезоні 1981 р. // Народна трибуна. 1981. 22 листопада. С. 1.

Прапора електромеханічного заводу «Червоний Металіст». «Червоний металіст» (КЕМЗ) був найбільшим промисловим підприємством міста. Газета виходила не так часто, як загальноміська, але доволі повно висвітлювала спортивні подробиці життя заводу. Інформувала робітників про перебіг подій на заводській спартакіаді та про участь заводських команд у міських, обласних та республіканських змаганнях. Регулярно порушувала питання щодо підтримки в робочому стані заводської спортивної інфраструктури, вирішення проблем щодо її вдосконалення. Наводила як приклад найкращих спортсменів заводу;¹

«Ударник транспорта» – газета органу Конотопського відділення руху паровозного господарства, яка періодично висвітлювала події спортивного життя на досить віддалених об'єктах Конотопського відділення Московсько-Київської залізниці (до 1936 р. – Московсько-Київсько-Воронезької залізниці), а також участь учнів залізничних шкіл Конотопського відділення дороги у відомчих змаганнях. Активно висвітлювались події першості Московсько-Київської залізниці, яка проходила в період 1945-1959 рр. в місті, де було управління цієї залізниці – у Калузі. Після 1959 р. – Південно-Західної залізниці.²

Отже, газети окремих підприємств докладно описують їх життя, у тому числі й спортивне, активно пропагують здоровий спосіб життя.

Газетні матеріали несуть у собі вагому частину інформації з тематики фізичної культури, спорту та футболу, але їх недоліком є те, що вони дають нам (як правило) сухі факти, без причинно-наслідкового зв'язку, тому це джерело інформації бажано використовувати в комплексі з іншими.

Важливим джерелом для пізнішого періоду в історії футболу є спогади сучасників тих подій. Наприклад, говорячи про дослідження особистісного фактору, розуміємо, що саме тут роль інтерв'ю виходить на перший план, адже в ті часи періодика рідко висвітлювала здобутки й досягнення окремих людей, а про

¹ Перемоги футболістів // Металіст. 1960. 29 червня. С. 1.

² За массовость физкультуры и спорта // Ударник транспорта. 1949. 28 квітня. С. 2.

досягнення спортсменів та спортивних функціонерів годі й мріяти. Така проблема, як суддівство футбольних матчів, завжди була присутня і стояла окремо, але часто не підлягала висвітленню в пресі.

У ході дослідження нами були проведені численні бесіди з спортсменами.

Варто згадати Віктора Ушкала, який був відомим фахівцем із фізичної культури і спорту, багаторічним викладачем фізичної культури. Він у деталях розповів про «дикий футбол» повоєнних років, про вплив цього виду спорту на формування молоді.¹

Віталій Андрейко, який був учасником першості України серед школярів 1962 р. з футболу, а пізніше грав у складі конотопського напівпрофесійного клубу «Шахтар» (1963-1969 рр.) та команди майстрів «Спартак» (Суми, 1964-1965 рр.) у своїх спогадах описує створення в 1976 р. відділення ДЮСШ з футболу при Конотопському відділі освіти (де він був першим тренером), про особистий внесок інструктора міськкому КПУ Юрковського, який сам був великим прихильником спорту й приділяв значну увагу розвитку фізичної культури і спорту, перебуваючи на посаді в Сумському обласному відділі освіти. В. Андрейко розповів також про досягнення своїх вихованців, які на довгі роки стали основою конотопського футболу, багато хто з них зробив професійну спортивну кар'єру.²

Цінними є також спогади Вадима Ковальова. Сам Вадим із родини спортсменів: мати, Катерина Ковальова, багаторазова чемпіонка області й Московсько-Київської залізниці з волейболу. Дядько, Анатолій Ковальов, багаторазовий чемпіон області з футболу, хокею з м'ячем, ковзанярського спорту, призер першості УРСР з лижних перегонів кінця 1940-х рр. В. Ковальов розповів про те, що навіть за відсутності критого льодового майданчика для гри в хокей, конотопська команда була конкурентоспроможною. Хокей із шайбою почав розвиватися в місті з 1959 р., після приїзду до Конотопа відомого на той час

¹ Інтерв'ю з Ушкало Володимиром від 12.02. 2019. м. Конотоп. Інтерв'юер: В. Сидоренко // Особистий архів автора.

² Інтерв'ю з В. Андрійком від 17.07.2017, м. Конотоп. Інтерв'юер: В. Сидоренко // Особистий архів автора.

футбольного тренера С. Орлова, який був запрошений із Москви для тренування футбольної команди «Шахтар». Він і започаткував тренування з хокею з шайбою. Особливістю було те, що спортсменів – власне хокеїстів не було. Діти, які весь час проводили на стадіоні, влітку грали в футбол, узимку займалися хокеєм. Хокей із шайбою швидко завоював популярність, бо був більш динамічним, із меншою кількістю людей на полі.¹

Цікаві відомості дізналися й зі спогадів Бориса Ткаченка. Народився 25 лютого 1935 р. Зі спортом познайомився ще в дитинстві, коли грав у Північній Кореї з місцевими дітлахами в футбол (його батько був військовим льотчиком). Із того часу спортсмена всюди супроводжували спогади про ігри на схилах сопки й знання особливостей корейської гімнастики. Б. Ткаченко – багаторазовий чемпіон області з різних видів спорту (грав у збірній КЕМЗ), а саме: з баскетболу в 1955 р., із волейболу – в 1959 р., із хокею з м'ячем – 1953 р., із багатоборства ГПО – 1980 р., із футболу – 1960–1968 рр.). Кількість титулів чемпіона міста значно більша. Працював тренером із футболу при спортивному комбінаті (аналог ДСШ при КЕМЗ). Брав активну участь у ветеранських футбольних змаганнях. Так, останній у своєму житті матч провів у віці 85 років 10 лютого 2020 р., коли відіграв на майданчику 40 хвилин. Паралельно з цим займався риболовлю, в процесі улюбленого заняття пішки долаючи значні відстані. У ході досліджень фотоматеріалів Бориса Ткаченка складається враження, що це не історія окремої людини, а цілого міста, бо, будучи старожилом у спорті, він змінив велику кількість команд із різних видів спорту, що разом із його розповідями є цінним джерелом при вивченні проблематики дослідження. У результаті було висвітлено значну кількість нових персоналій, діяльність яких стосуються тематики дослідження.²

¹ Інтерв'ю з В. Ковальовим від 23.03.2020, м. Конотоп. Інтерв'юер: В. Сидоренко // Особистий архів автора.

² Інтерв'ю з Б. Ткаченко від 5.02.2019, м. Конотоп. Інтерв'юер: В. Сидоренко // Особистий архів автора.

Дані, одержані під час інтерв'ю, відзначаються високим рівнем деталізації тих подій. Деякі особистості, з якими проводились інтерв'ю, виразили бажання поділитись світлинами. У ході нашого дослідження будемо використовувати ці дані в комплексі з іншими джерелами, або комбінувати й доповнювати інформацію.

Цінним джерелом стали приватні архіви людей, причетних до подій тих часів, та про музейні експозиції спортивної тематики. У них наявна значна кількість фотоматеріалів і коментарів до них, що є невід'ємною частиною дослідження.

Окремо варто згадати про приватний архів Михайла Мартиненка, спортивного функціонера 1930-х рр., голови спортивного комітету Конотопу з 1944 р. по 1974 р. В архіві зібрано понад 500 документів, фотографій, газетних вирізок, афіш, що відображають історію спортивного руху в Конотопі з 1920-х по 1970-і рр. Саме М. Мартиненком була зроблена величезна праця зі збирання й систематизації фотоматеріалів, які належать до ранніх етапів історії розвитку фізичної культури і спорту. У нотатках цього ентузіаста спорту наявні відомості про спортсменів та спортивних функціонерів того часу. Наприклад, завдяки його працям стає очевидним, що каталізатором розвитку фізкультурного руху і у 1920-их рр. була Конотопська залізниця, при якій функціонували спортивні гуртки.¹

У міському краєзнавчому музеї ім. О. М. Лазаревського є виставкова композиція з історії міста, представлений альбом спортивного функціонера 1920-1930 рр. Михайла Єсипенка, де є матеріали з історії розвитку різних видів спорту. Цікавим фактом є те, що на фотографіях, де відображені змагання з різних видів спорту, часто присутні ті ж самі люди, що свідчить про те, що раніше в місті особливої спеціалізації за видами спорту не існувало.²

При музеї в Будинку культури залізничників існує композиція, присвячена історії ДСТ «Локомотив», який був важливим осередком спортивного життя в

¹ Сторінки спортивної слави // Радянський прапор. Конотоп. 1978. 19 грудня. С. 3.

² Музейна експозиція Конотопського краєзнавчого музею імені О. М. Лазаревського.

Конотопі, про що й свідчать матеріали. Один із попередніх висновків можна зробити такий: при ДСТ часто відбувалися змагання різних рівнів, що сприяло популяризації фізичної культури і спорту; завдяки конкуренції з іншими ДСТ, як-от «Авангард», «Спартак», відбувалося систематичне зростання результатів спортсменів.¹

Регулярно змагалися й навчальні заклади, що приводило до залучення широких верств населення, сприяло організації корисного дозвілля. Про це свідчить, зокрема, композиція в Класичному фаховому коледжі Сумського державного університету в м. Конотоп. З точки зору проблематики дослідження, ця композиція доповнює більш ранню історію фізкультурного руху в Конотопі, ілюструє важливість залізниці як чинника розвитку фізичної культури, спорту й міста взагалі. Сама композиція присвячена історії навчального закладу в цілому, але значні її частини містять матеріали з історії спорту нинішнього коледжу (раніше – ремісничого училища, технікуму) й міста.²

Також варто згадати про працю В. Бабкіна, у якій у додатках представлені фрагменти експозицій з музею Старо-Краматорського металургійного заводу й міського музею історії, у яких наявні як тематичні фотографії, так і різного роду документи місцевого значення, що дозволяє подивитися на роботу автора під іншим кутом, або помітити ті моменти, які він із різних причин не зазначив. Так, наприклад, дещо нехарактерним в імперську добу є наявність спеціальної футбольної форми в команди Старо-Краматорського металургійного заводу з Краматорську, у тому числі й бутси, що не є типовим для команд такого рівня, і це свідчить про виняткове матеріальне забезпечення футболістів цієї команди.

Проаналізувавши фотоматеріали з музейних композицій та приватних архівів, знайшли багато тематичних фотоматеріалів, які доповнюють факти історії

¹ Виставкова композиція з історії Добровільного спортивного товариства «Локомотив» у БК залізничників. м. Конотоп.

² Виставкова композиція з історії Політехнічного технікуму Конотопського інституту СумДУ.

фізичної культури та спорту, дають змогу робити припущення в деяких моментах, коли інших джерел немає.

Було також проведена робота з рядом нормативно-правових актів, які напряду впливали на спортивне життя міст.¹

У даному розділі була проведена аналітична робота з вивчення літератури, що стосується фізичної культури та спорту. Висновки, зроблені на основі цього дослідження, свідчать про поширеність теми фізичної культури та спорту на загальноукраїнському рівні. Однак, в окремих регіонах виявлено проблеми з наявністю відповідної літератури, де тематика спорту та фізичної культури майже не висвітлюється. Регіональна та загальноукраїнська література щодо історії спорту характеризується відсутністю наукових праць із цієї галузі, переважною науково-популярною або описовою літературою. Таким чином, висновок підтверджує необхідність подальшого розвитку досліджень у цій області.

Щодо джерельної бази дослідження, було використано різноманітні документи, зокрема офіційні нормативно-правові документи, періодичні видання, музейні експозиції, особисті речі, музейні архіви та виставки, документи особистого походження та спогади сучасників подій. Комплексне використання цих джерел дозволило провести аналіз історії розвитку фізичної культури та спорту.

Отже, висновок до даного розділу полягає в тому, що регіональна та загальноукраїнська література з фізичної культури та спорту потребує подальшого розвитку, зокрема, створення більш наукової бази даних. Попри це, існують цінні джерела інформації, такі як періодичні видання, які можуть слугувати цінним джерелом для подальших досліджень у цій галузі.

¹ О руководстве физической культурой и спортом в стране. Постановление Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 9 января 1959 г. № 56.
URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/24477/1/%D0%A4%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D0%B8%20%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC.pdf> (дата звернення: 17.06.2023).

РОЗДІЛ 2. ВИНИКНЕННЯ ФУТБОЛУ В МАЛИХ І СЕРЕДНІХ МІСТАХ УКРАЇНИ (20-ТІ РОКИ ХХ СТ. – 1941 Р.)

2.1. ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ ФУТБОЛУ В УКРАЇНІ Й ОСНОВНІ ВІХИ ЙОГО РОЗВИТКУ В ІМПЕРСЬКИЙ ПЕРІОД

Активна фізична діяльність супроводжує людину з давніх-давен. Але свідоме виконання комплексів вправ та ігор, які розвивають людину, є явищем порівняно новим з огляду на всю історію людства. Аналізуючи специфіку розвитку обраних командно-ігрових видів спорту, важливо розуміти особливості розвитку кожного з них на ранніх етапах, паралельно виділяючи спільне та відмінне. Очевидним є те, що багато сучасних видів спорту зароджуються та поширюються саме при навчальних закладах, як невід’ємна частина навчального процесу.

Імовірно, найбільш старовинним видом спорту є футбол. Так, найстаріші згадки датуються IV ст. до н. е., в них ідеться про гру «епіскірос», де також використовувався м’яч, який заборонялось чіпати руками. Паралельно існувала гра «чжу-ке» в Китаї, яка мала подібні правила та користувалась неабиякою популярністю. На сьогодні немає підтверджень про спільне походження цих ігор, але, незалежно від походження, сам факт, що подібні ігри існували на двох кінцях тогочасної ойкумени, наводить на думку про те, що людство мало глибоку потребу в такій грі. Ця потреба не вгамована й до сьогодні і є основою популярності футболу.¹

Загальноприйнятою є концепція, згідно з якою батьківщиною сучасного футболу є Англія, звідки він поширився по всій Великій Британії, а потім і по всьому світу. Існує безліч версій, чим спричинена така актуалізація гри, але більшість із них пов’язані саме з найпершими осередками футболу – елітними навчальними закладами, де навчався цвіт нації. По одній із версій, його поширили з метою систематичного виснажування юнаків, адже державі потрібні були

¹ Reiter F. Der Kick mit dem Ball: Die Geschichte des Fußballs...P. 59.

справжні чоловіки, які не переймаються розпутними втіхами. Завдяки футболу прагнули навчити юнаків мужності. Але, так чи інакше, у 1863 р. було складено й ухвалено звіт правил, якими регламентувалась гра. Потім вони стали основою правил для перших міжнародних футбольних об'єднань. До початку XX ст. футбол став доволі поширеним явищем.¹

Наприкінці XIX ст. він потрапив і до Російської імперії. Вважається, що його принесли британські моряки, які, знаходячись в Одесі та Санкт-Петербурзі, почали гаяти м'яча, що не могло не зацікавити місцевих. Невдовзі відбувся перший кубок імперії, а саме в 1912 р. у Москві, на який команда з Одеси відмовилась їхати, образившись за те, що подія відбувалась не в їхньому місті. Перемогла команда з Петербургу. За рік відбувся ще один чемпіонат, на цей раз в Одесі, де місцева збірна виборола перемогу. Участь брали також команди з Москви, Харкова, Києва, Ростову, Юзівки, Миколаєва. Таким чином, можемо простежити, що на теренах України футбол набув більш значного поширення. Що характерно, у цих матчах уже брали участь «перші легіонери». Так, у 1912 р. в збірній Москви було 7 англійців, а в 1913 р. у збірній Одеси їх було 4.²

Перші десятиліття XX ст. характеризуються тим, що фізкультурно-спортивний рух починає діставатись і до повітових містечок, у тому числі й до Конотопу. Так, у 1910 р. в місті починають працювати перші спортивні гуртки. Найбільшою популярністю користувався футбол, поступово витісняючи народну гру «лапта». ³ Упродовж 1913 р. у найбільших начальних закладах Конотопу, зокрема, чоловічій гімназії, комерційному училищі, технічному залізничному училищі, почали створювати футбольні команди. Адміністрації закладів виділяли кошти на закупівлю м'ячів, наприклад, у технічному залізничному училищі перший м'яч був придбаний 1913 р. Наглядачів (поліцейських) зобов'язували

¹ Бабарика С. Бей беги. История английского.... С. 6-22; Green G. The history of the football association 1863-1953... Р. 106.

² Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 5.

³ Национальные игры // Черниговское слово. 1913. 5 березня. С. 3.

стежити за порядком під час проведення тренувань та зустрічей команд. Таким чином, можна говорити про 1913 р. як про рік заснування конотопського футболу. Але дійсно стрімкого розвитку він зазнав у 1920-ті рр., активно переплітаючись з іншими командно-ігровими видами спорту.¹

У свою чергу у Шостку привезли футбол іноземні підприємці та працівники, поступово залучаючи місцевих до гри. Що цікаво, гра користувалась популярністю у місцевих євреїв. Так, пороховий завод став першим осередком цього виду спорту у місті Шостка.²

Але, наприклад, про футбол у Глухові особливих свідчень немає. Відомо, що місцеві практикували кулачні бої «стінка на стінку» між різними районами міста. У подальшому футбол замінить бійку, але розподіл на райони залишиться.³

Говорячи про Краматорськ, то невідомо коли саме з'явився футбол у місті, але у 1909 році, у місті уже була своя команда з формою та футбольним полем. Першу команда організував син директора КМО (Краматорський металургічний завод) – чех, Сигізмунд Гужевський. Невдовзі утворилась і команда машинобудівельного заводу, яка також мала форму, м'ячі та інший інвентар. Команди грали товариські матчі.⁴

Ці команди склалися в основному з іноземців: Німців, Австрійців, Чехів, Поляків, Британців та ін., та включали в себе робітничу інтелігенцію та їх родини. Відповідно звичайні робітники не мали можливості стати частиною команд.⁵

У 1912 р. утворилось КСТ (Краматорське спортивне товариство), куди також увійшла лише іноземна робітнича інтелігенція та їх родини. Займалось товариство футболом, та фізкультурою в цілому. Щоб потрапити до клубу, необхідно було зробити вступний внесок 2 рублі, і щороку платити 6 рублів. Заснували клуб: Нільс Тамбс (норвежець), Карл Вюрфель (австрієць) та Оскар Шульце (німець).

¹ Сидоренко В. Б. Кризь призму спортивного гарту... С. 13.

² Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 6.

³ Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 9.

⁴ Коцаренко В. Ф. Краматорская была. Краматорск, 2002. С. 78-80.

⁵ Первые шаги к Краматорскому футболу // Краматорская правда, 1969, 24 липня С. 6.

Що характерно, членами клубу могли стати і жінки. КСТ створило свою команду, яка стала першою збірною міста, та часто грала товариські матчі з командами з Бахмуту, Юзівки та Костянтинівки.¹

При КСТ за власний кошт було побудовано спортивний парк, футбольне поле, стадіон, тенісні корти, баскетбольний майданчик, басейн та спеціальний міст через річку, яким користувалися лише члени клубу тільки в дні тренувань. Стороннім спостерігати за тренуваннями було заборонено.²

У той же час, робітники заводу самостійно почали збиратись для гри в м'яч. Грали босоніж, на імпровізованих майданчиках «ерзац»-м'ячами. Очолив їх робітник, чех Ладислав Гагалик. Сам він за рахунок того, що був іноземцем, вступив до лав КСТ, але при цьому підтримував місцевих робітників. Л. Гагалик організував матч між КСТ та звичайними робочими, у якому останні перемогли й отримали право вступати до клубу.³

У 1913 р. відбулися змагання за кубок Донбасу, Перемогла команда з Юзівки. Утворилася Донбаська футбольна ліга, яка складалася з команд Краматорську, Слов'янську, Бахмуту, Костянтинівки, Юзівки й Дружківки.⁴

Подібно розвивалися події і в Ніжині, де центром став історико-філологічний інститут.⁵

Із початком Першої світової війни футбольне життя пішло на спад. Іноземці, в основному, покинули країну, що лишило місцевий спорт джерел фінансування. При цьому, у Краматорську це привело до збільшення частки футболістів серед робочих.⁶

Таким чином, можемо простежити закономірність, що футбол і спорт у цілому спочатку були привілеями інтелігенції, будь-то студентство чи іноземні

¹ Страницы истории крматорского футбола // Восточный проект. 1999. 20 травня. С. 4.

² Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 12.

³ Бабешко А. А., Левицкий М. Ю. Донецкий футбол. XX век. Донецьк, 1998. С. 41.

⁴ История с матчем престижа // Краматорская правда. 1969. 19 серпня. С. 3.

⁵ Петренко Л. Ніжин – місто спортсменів... С. 15.

⁶ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 20.

працівники та організаційними центрами переважно, виступали підприємства. Причиною цього була необхідність закупівлі інвентаря й розбудови інфраструктури, на що більшість населення не мала змоги виділяти кошти. Але з часом широкий загаль також почав долучатися до гри.

2.2. ВИНИКНЕННЯ ФУТБОЛЬНИХ ОСЕРЕДКІВ, ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (20-ті рр. – початок 30-х рр. XX ст.)

Переходячи безпосередньо до аналізу розвитку футболу в радянський період, зазначимо, що в міжвоєнний період футбол активно набував масовості. Що характерно, цей процес відбувався доволі швидко й динамічно, але, попри все, він не увійшов до складу першої загальноукраїнської олімпіади 1921 р., де були представлені команди з Києва, Харкова, Одеси, Таганрогу. Те саме можна й сказати й про чемпіонати губерній, які проводились до 1925 р.¹

Після громадянської війни, у залежності від попереднього стану розвитку спорту у місті, або почалось відновлення спортивного життя, або фактична його розбудова з нуля. У цей період створювалися імпровізовані спортзали та спортмайданчики.

Так, у Конотопі ще на початку 20-х рр. XX ст. була можливість пограти в баскетбол чи футбол. Відомо, що баскетбольні майданчики знаходились у дворі розташування другої роти залізничної охорони, у військовій частині артилерійського полку. Але ця можливість була доступна лише військовим, а ігри мали сумбурний характер. Із футболом була подібна ситуація – спочатку імпровізовані тренування з футболу проводились у церковному саду на котловані

¹ Бабешко А. А., Левицкий М. Ю. Донецкий футбол. XX век... С. 57.

в районі вулиці Зеленчак, а ігри – на базарній площі в місті.¹ Матчі найчастіше були товариськими. Наприклад, до свята Всеобуча 1 серпня 1920 р. о 19:00 вечора на ярмарковій площі відбувся футбольний матч між збірною командою Білопільля «Сокіл» та Конотопською командою «Червона Вікторія». Під час матчу грав духовий оркестр.²

Держава з перших років почала докладати зусиль для налагодження фізкультурно-спортивного життя міста. Так, у 1920 р. при Головному управлінні загального військового навчання («Всеобуч») Народного комісаріату з військових справ була заснована Вища рада фізичної культури – міжвідомча комісія в складі представників «Всеобучу», Народних комісаріатів просвіти та охорони здоров'я, профспілок, РКСМ і спортивно-гімнастичного товариства, які зазначили важливість поширення фізкультурно-спортивного руху, що привело до створення спортивних осередків на підприємствах. У Конотопі такі осередки існували в залізничних майстернях, на Механічному заводі, у підрозділах залізничного вузла. У 1922 р. при міському клубі імені Луначарського засновується один із найбільших у Чернігівській губернії РСКЗ. При клубі були секції з баскетболу, футболу, ручного м'яча та хокею з м'ячем. Подібні осередки існували й при заводах. Усе це актуалізувало підготовку нових фізкультурних фахівців, оскільки професійних фізкультурно-спортивних керівників у місті не було.³

У Краматорську при заводі «Металіст» також була заснована команда, яка, однак мала труднощі через відсутність належного інвентаря (спортивного одягу, взуття, м'ячів), що, однак, не завадило проводити товариські матчі з командами із сусідніх міст, на які футболісти добирались пішки або товарними потягами. Уже в цей час є згадки про товариські матчі міської команди з командами Харкова, Києва та Одеси.⁴

¹ Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С. 20-24.

² К празднику Всеовуча // Плуг і Молот. 1920. 1 серпня. С. 4.

³ Курсы по физической подготовке. Приказ № 20 // Плуг і молот. 1920. 18 червня. С. 5.

⁴ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 36.

У 1923 р. було створено бюро КФК (Краматорський футбольний клуб), що також посприяло розвитку футболу в місті. Станом на 1928 р. у КФК були такі секції: педагогічна, легкоатлетична, гімнастична, футбольна, гандбольна, баскетбольна, волейбольна, тенісна, городкова та з плавання. Достовірно відомо про існування подібних клубів у Горлівці, Дружківці, Юзівці та Таганрозі. Загалом, за інформацією газети «Всероссийская кочегарка», у Донбасі було 54 футбольні клуби та 92 команди.¹

У Глухові в цей час створюється перша футбольна команда РМГ («Робоча молодь Глухова»), перші згадки про яку є в 1921 р. У місто футбол потрапив завдяки молоді, яка переїхала з міст, де цей вид спорту вже був розвинений. Імпровізовані команди також зароджувались при школах та гімназіях («Піонер», «Іскра», «Хвиля»), особливо багато команд збиралось улітку, що говорить у цілому про стихійний характер цього явища в місті. Як і в інших містах, його популярності сприяла простота правил: не чіпай м'яча руками, не бий противника; правило про кількість людей у команді не завжди дотримувалось – могло бути як і більше 11, так і менше. М'ячі та поля часто були саморобними.²

Із часом у РМГ з'явився лідер – Степан Хамський, який зібрав із членів команди та небайдужих містян кошти на форму та взуття, адже команда готувалась до матчу з командною «Звезда» з Шостки – однією з кращих у Чернігівській губернії. Невдовзі Степан поїхав до столиці республіки, де вступив до комітету «Фізкультурний рух України», але невдовзі юнак повернувся на батьківщину, де очолив державний спорткомітет, сприяв розвитку РМГ та її подальшій реорганізації в команду «Штурм» у 1926 р.³

Наказом Револуційної військової ради, з 1923 р. футбол став предметом навчання в армії. Армійські команди грали з цивільними. Із часом до змагань долучилися й міліцейські команди. Футбол ставав усе більш масовою грою.

¹ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 36.

² Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 7.

³ Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 8.

Важливою подією стало створення ради Фізкультурних колективів при ВЦВК у 1923 р. та провадження аналога в УСРР – ВРФК у січні 1924 р., що значно посприяло організації фізкультурно-спортивних процесів у цілому в країні й на місцях зокрема.

Варто зазначити, що в 1924 р. відбувся перший розіграш першості СРСР із футболу, у якому перемогли футболісти Харкова (тоді – столиці УРСР), вони утримували це звання чотири роки. 16 листопада 1924 р. відбувся перший міжнародний матч між збірними СРСР та Туреччини. Гра закінчилася з рахунком 3:0. За збірну СРСР грали харків'яни В. Привалов, І. Шпаковський, М. Бутусов. Усе це свідчить про те, що футбол поступово розвивався по всій країні.¹

За ініціативою ВРФК у Харкові, як тогочасній столиці України, були організовані 6-місячні курси з підготовки спортивних фахівців, на які з Конотопу був відправлений Микола Кривошеєв. Закінчивши курси, він із 1925 по 1934 рр. працював інструктором із фізкультури КПВРЗ, за сумісництвом – інструктором із фізкультури РСКЗ станції Конотоп. У 1934 р. Микола Кирилович перейшов на викладацьку роботу до Залізничного технікуму, де працював до початку II Світової війни. Він був одним із засновників конотопських команд із різних видів спорту: футболу, баскетболу, легкої атлетики, лижних гонок. Особисто організував секцію з волейболу, запровадження якого в 1925 р. започаткував в УРСР керівник «Курсів фізруків» В. Блях, привізши з Ленінграду сітку й м'яч. Конотопські команди постійно брали участь у місцевих, всеукраїнських, всесоюзних змаганнях та змаганнях на першість Московсько-Київської залізниці.²

Футбольна команда РСКЗ у 1920-і рр. була однією з найсильніших на залізниці, на рівних грала з командами Брянська, Курська, Воронежа, Льгова, Бахмача, Москви. Кращими футболістами були І. Соколов, С. Огієнко, воротар Б.

¹ Грот. Ю. І. История физической культуры и спорта на Харьковщине... С. 52; Хоменко Є. Створення та організаційна розбудова Вищої ради фізичної культури УСРР (1923–1930 рр.) // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Історія. 2012. № 113. С. 54-56.

² Грот. Ю. І. История физической культуры и спорта на Харьковщине... С. 56.

Кузько, В. Бірюков, І. Кордовський, Л. Плющов, А. Кащенко, В. Александров, А. Кашук, П. Гнідін.¹

Характерною особливістю командно-ігрових видів спорту в ті часи було те, що більшість спортсменів-фізкультурників були універсалами, на конкретному виді спорту не акцентували уваги. Тобто збірні команди «Металіст» із футболу та волейболу, за великим рахунком, складалась з одних і тих же осіб. У тій чи іншій мірі ця тенденція буде простежуватися ще довго. Так, наприклад, футболісти, як правило, зимою ставали хокеїстами, бо тривалий час була відсутня можливість займатись футболом узимку.

Як можна помітити, динаміка спортивного життя на Донбасі значно вища за рахунок великої кількості команд, що позитивно впливало на загальний рівень гри. Популяризації вже в ті роки сприяло проведення товариських матчів із командами Харкова, Москви, Києва та ін. Але в 1924 р. на Донбасі почали відбуватись футбольні матчі навіть із гостями з інших країн. Так, регіон відвідала команда Робочого спортивного союзу Бремену, яка відіграла матчі з командами Краматорську, Горлівки, Харцизьку, Сталіна, Макіївки.²

У цьому ж році була проведена олімпіада Донецького округу, де взяли участь команди з Краматорську, Дружківки, Костянтинівки, Горлівки, Єнакієво, Артемівська. У змаганнях із футболу перемогли краматорчани. Цікаво, що збереглися свідчення про бійки найзавзятіших фанатів, що змусило навіть перенести матчі на день.³

Із часом зросло фінансування від заводу, що давало краматорчанам змогу не лише мати спортивний інвентар, але й їздити на змагання до інших міст, більше того, лишатися там на ночівлю. У той час як КФК їздить у Крим, де перемагає місцеву збірну, спортсмени з Глухова мають іти пішки до Шостки, аби зіграти

¹ Музейна експозиція Конотопського краєзнавчого музею імені О. М. Лазаревського.

² Волошина Н. Е. Страницы истории Краматорска... С. 37.

³ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 38.

спірний матч, та, почувши про необхідність переграти матч наступного дня, іти назад до Глухова, щоб наступного дня це повторити.¹

За рік найкращі футболісти Краматорську увійшли до збірної українських металістів, які поїхали до Австрії, де зіграли внічию з командою місцевих металістів (у ході поїздки спортсмени відвідали Польщу та Німеччину). У 1927 р. австрійські металісти повернулись із зустрічним візитом. Програла збірній Костянтинівки та Кадіївки, але виграли в Сталіно. Був і матч і з Краматорськом, але результати його невідомі. У 1929 р. місто відвідав спортивний союз «Тул» із Фінляндії, якій зіграв із місцевою командою внічию – 2:2.²

Окремо варто згадати, про матчі з сусідами. Так, у 1928 р. команда програла збірній Дебальцево та зіграла внічию зі Слов'янськом, що говорить про позитивну динаміку розвитку і в інших команд Донбасу. Особливо принциповими були матчі проти Горлівки. Обидві команди використовували неспортивні прийоми (наносили травми суперникам, зривали матчі). Не дивлячись на це, горлівці були гідними суперниками. 24 червня 1929 р. Горлівка стала чемпіоном округу, обігравши Сталіно. У чемпіонаті України спортсмени посіли друге місце (на першому – команда з Харкова). За рік до цього в кубку УРСР збірна Конотопу також зайняла друге місце, поступившись Харкову. Як згадує преса, харків'яни бились по ногах та порушували правила, на що судді заплющували очі, що в цілому доволі характерне для суддівства тих часів.³

Варто зазначити, що спортсмени в ті часи особливих привілеїв не отримували, робочі не були звільнені від роботи (наприклад, краматорські футболісти, які навіть увійшли до збірної області, все одно від роботи не звільнялися), військові від служби, а студенти – від навчання, тобто професійних спортсменів фактично не існувало, що робило їх усіх швидше фізкультурниками, ніж власне спортсменами.

¹ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 40; Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 12.

² Краматорские футболисты сыграли в Австрии вничью // Краматорская правда. 2006. 31 серпня. С. 2.

³ Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 63.

Таким чином, перше десятиліття радянської влади в Україні принесло докорінні зміни в спортивному житті в цілому та у футбольному зокрема. Наприклад, футбол перестав бути явищем елітарним і ставав, по суті, народним, адже в деяких випадках спортивні ініціативи походили від самого населення, що свідчить про стихійний та самоорганізований характер фізкультурно-спортивного руху в містах. Не дивлячись на відсутність активної матеріальної підтримки з боку держави, футбол став важливою складовою радянського суспільства та отримав значну організаційну підтримку від держави в період міжвоєнного та раннього радянського періоду. Починають організовуватися різнорівневі змагання, готуватись кадри. Не дивлячись на це, важливу роль відігравали регіональні особливості. Наприклад, за рахунок існування великого залізничного вузла в Конотопі, місто отримало стійкий осередок розвитку спорту, а Донбас, за рахунок великої щільності населення, зміг організувати велику кількість команд, які постійно між собою грали, підвищуючи культуру гри в місті [Додаток А].

2.3. Вплив ДСТ, інших державних організацій та ініціатив на розвиток футболу (30-і рр. XX ст. – 1941 р.)

Подальші кроки радянської влади відносно фізичної культури і спорту можна схарактеризувати як рух у напрямку збільшення масовості, систематизації, для чого використовувались різні підходи й методи. Не дивлячись на те, що в ці часи особлива увага приділялася військово-технічним та військово-прикладним видам спорту, футбол все одно користувався популярністю серед широких верств

населення, і це не дивлячись на резолюцію з'їзда ВКПБ, де було наголошено про необхідність боротьби з «футболоманією».¹

У рамках діяльності по залученню мас до занять фізкультурою і спортом, із метою покращення загального рівня фізичної підготовки населення, у 1931 р. в Радянському Союзі була прийнята «Програма ГПО та БГПО» (Готовий до праці та оборони). Це була програма фізичної підготовки в освітніх, професійних і спортивних організаціях СРСР, яку підтримувала державна система патріотичного виховання громадян. Програма складалася з двох частин: для школярів 1-8 класів – БГПО, для населення від 16 років – ГПО. Із 1934 р. існував єдиний комплекс БГПО. У термін 1931–1941 рр. в СРСР норми БГПО (ГПО) I ступеня склали близько 6 млн. осіб, II ступеня – близько 100 тис. осіб. Цей комплекс значно посприяв підвищенню. Серед перших, хто склав норми комплексу в державі, були представники Конотопа: Микола Велигоцький, Михайло Єсипенко, Гнат Уніат, Борис Уніат та ін. Вони були нагороджені грамотами.²

У Краматорську також активно складали комплекс ГПО. Із моменту його утвердження він став обов'язковою вимогою для потенційних членів КФК.³

Варто зазначити, що хоча футбол не мав прямого стосунку до ГПО, однак на прикладі Краматорська бачимо, що відзнака ГПО була показником належної фізичної підготовки й для футболістів. При цьому, не варто забувати, що в ті часи спортсмени були фактично універсалами, і розвиток показників у гімнастиці чи легкій атлетиці в цілому позитивно відбивався й на показниках у футболі.

Згідно з Постановою Всесоюзної ради з фізичної культури, при Центральному виконавчому комітеті СРСР із 1930 р. осередки фізичної культури рекомендувалося створювати насамперед на підприємствах, а не при Будинках культури, як раніше. Це привело до активізації спортивних угруповань,

¹ Стриха В. Антологія українського футболу. Том 1. 1921-92. Черкаси, 2020. 383 с.

² Сидоренко В. Б. Конотоп спортивний: 1900-1975... С. 55.

³ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 50.

регулярних змагань (міського та регіонального масштабу), посилення спортивної агітації серед населення.¹

Дуже схожі наслідки можна простежити в різних містах. Так, у Конотопі в 1930 р. при КПВРЗ було створене спортивне товариство «Локомотив», яке в 1936 р. приєдналося до всесоюзного. Що цікаво, перші керівники – М. Велигоцький, В. Масютін, О. Грабовський, С. Рисін – не були звільнені від виконання своїх обов'язків на виробництві. У 1935 р. було створене ДСТ «Спартак». Міський військовий гарнізон також мав свій осередок фізкультурно-спортивної діяльності, представлений товариством «Красная Звезда». Варто згадати й команду НКВС «Динамо», яка також брала участь у спортивному житті міста. Кожне з товариств організовувало свої збірні з різних видів спорту. Виставлялись, у тому числі, і жіночі команди.²

У 1935 р. була відкрита перша в Чернігівській області піонерська спортивно-гімнастична школа на 50 учнів, що функціонувала на базі Будинку культури залізничників станції Конотоп. У ній, окрім гімнастики, займалися й іншими видами спорту, зокрема волейболом та баскетболом.³

У цей же час подібні процеси відбуваються в Краматорську. Так, у 1930 р. створюється ФК «Динамо», яке починає конкурувати з «Металістом». У 1934 р. засновується мережа спортивних шкіл із метою підготовки нового покоління футболістів, баскетболістів, гімнастів та ін. У вересні 1936 р. починає функціонувати спортивний клуб «Авангард», який був заснований на базі СКМЗ.⁴

Цей етап розвитку командно-ігрових видів спорту в місті пов'язаний із розвитком спортивної інфраструктури. У 1928-1932 рр. був збудований «Клуб залізничників» (згодом – Будинок культури) з найбільшим на той час спортивним

¹ Савченко Г., Хоменко Є. Перебудова системи фізичної культури в УСРР наприкінці 1920-х - на початку 1930-х років // Етнічна історія народів Європи. 2013. Вип. 1939. С. 134-139.

² Сидоренко В. Б. Кризь призму спортивного гарту... С. 18-20.

³ Виставкова композиція з історії Добровільного спортивного товариства «Локомотив» у БК залізничників. м. Конотоп.

⁴ В Краматорске было своё «Динамо» // «Восточный проспект». 2006. 27 лютого. С. 2.

залом у краї. Він знаходився на території нинішнього парку, навпроти залізничного вокзалу та значно розширив можливості конотопських спортсменів, у тому числі й футболістів. Це дало поштовх подальшому розвитку фізичної культури і спорту. На інших підприємствах та в навчальних закладах міста також були сформовані спортивні осередки. Фізкультурний колектив РСКЗ був найсильнішим у місті та одним із кращих на залізниці, гідно суперничав зі спортсменами Брянська, Курська, Воронежа, Льгова, Бахмача, Москви.¹

У подальшому спортивна інфраструктура продовжила розвиватись. У 1932 р. було введено в дію перший стадіон у місті – «Локомотив», у 1936 р. другий – «Спартак». Ці об'єкти були обладнані футбольними полями, баскетбольними та волейбольними майданчиками. Окремий стадіон був і у військових, його збудували у 1932 р. на закритій території льотної військової частини (мікрорайон «Порт»). Ця подія активізувала фізкультурно-спортивний рух серед військовослужбовців, членів їхніх сімей та жителів мікрорайону. Стадіон існує і до сьогодні.²

Упродовж багатьох років залізниця була основою розвитку міста Конотоп. В аналізованій період підприємства залізничного вузла були осередками й двигунами розвитку фізичної культури і спорту. До прикладу, КПВРЗ практично ціле століття був обличчям конотопського спорту, причому для підтримки спортивних досягнень атлетів та команд на підприємстві організовувалися масові спортивні заходи. У спортивному товаристві «Локомотив» при КПВРЗ працювали секції з футболу, баскетболу, волейболу, настільного тенісу, водного спорту та лиж.³

Варто згадати, що в 1930 р. Раднарком СРСР затвердив план розбудови міст Донбасу, до якого відразу входила побудова спортивних майданчиків та стадіонів,

¹ Акічев Ш.М. Конотопщина: час, події, долі. Науково-популярне видання... С. 103-104.

² Будівництво стадіону // Комуна. 1932. 4 квітня. С. 2.;

Стадіон закінчити в строк // Комуна. 1936. 19 травня. С. 4.

³ Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С. 54.

надаючи можливість більшій кількості людей займатись улюбленими видами спорту. Активний процес індустріалізації приводив до збільшення населення промислових міст, особливо за рахунок молоді, яка займалася спортом, що також стимулювало розвиток спортивної інфраструктури. Так, при створенні Новокраматорського машинобудівного заводу в 1935 р. розпочалася нова ера футболу, при заводі було 9 команд, які активно грали між собою та змагалися на першостях міста. За сприяння керівництва заводу було виділено 200 тис. руб. на будівництво нового стадіону в Краматорську. За два роки в місті побудували ще один стадіон – «Авангард», у парку ім. Леніна, на 10 тис. осіб. Загалом у Донбасі працювали 35 стадіонів, 105 футбольних полів. Не припинялась і підготовка спортивних функціонерів. Усього на Донбасі було 596 інструкторів.¹

Утворення великої кількості спортивних осередків, призначення кваліфікованих керівників, наявність якісної інфраструктури та інвентаря зробило можливим проведення систематичних першостей, які, в свою чергу, були додатковою мотивацією для тренувань. Паралельно існувала перспектива збору найкращих гравців у команди з метою участі в обласних та республіканських змаганнях. Масово вони почали проводитися з середини 1930-х рр. Про деякі з них варто сказати окремо.

З великим розмахом проходили футбольні змагання. Найсильнішими на той час у Конотопі були футбольні команди «Локомотив», «Спартак», «Красная Звезда», які гідно представляли місто в зустрічах на першість області, УРСР та в товариських поєдинках. Матчі на першість міста завжди були напруженими й принциповими. У першості міста 1936 р. брали участь команди «Локомотив» (КПВРЗ), «Спартак» (артілі, промкооперація), «Родина» (КЕМЗ), «Красная

¹ Бабешко А. А., Донецкий футбол. XX век... С. 34-65.

Звезда» (артполку) та льотної військової частини, «Динамо» (НКВС), Технікуму транспортного будівництва. Чемпіонами міста стали локомотивівці.¹

У 1936 р. закінчився перший «обласний футбольний розіграш». Збірна Конотопу в фіналі, провівши всі свої матчі без поразок, у напруженій боротьбі блискуче виграла останній матч у шосткінської команди з рахунком 2:0 та посіла перше місце, випередивши також команди Чернігова та Прилук.²

Результати першості 1939 р. були такими: переможець – «Красная Звезда», II місце – «Локомотив», III – «Спартак». У 1940 р. кубок міста також виграла «Красная Звезда». Міські спартаківці багато разів перемагали на обласних відомчих змаганнях. Футболісти «Локомотива» завжди були серед лідерів першості МКЗ.³

До Конотопа на товариські зустрічі приїжджали команди з Києва, Москви, Гомеля та ін. Міські команди «Локомотив» та «Спартак» брали участь у першості України.⁴

Не гаяли часу й Краматорські футболісти. У 1930 р. на першості СРСР серед машинобудівних заводів команда з Краматорську посіла III місце.⁵

У 1932 р. на чемпіонаті Донбасу відбувалась запекла боротьба. За першість боролись команди з Кадіївки, Горлівки, Сталіно, Луганську, Чистогово, Костянтинівки, Лисичанську та Краматорську. Перемогли спортсмени з Горлівки. Після чемпіонату сформували збірну Донбасу, яка посіла II місце в Україні. Ця ж збірна поїхала на чемпіонат СРСР, де посіла III місце. Це говорить про наявність гарного фінансування, адже така велика кількість поїздок вимагала значної

¹ Зустріч з футболу // Комуна. 1939. 8 липня. С. 2; Першість України з футболу. Суми – Конотоп // Комуна. 1937. 12 вересня. С. 3; Розпочато спортивний сезон // Комуна. 1939. 5 червня. С. 5.

² Перемога футболістів Конотопу // Більшовик. 1936. 9 червня. С. 2.

³ Закінчився розіграш з футболу // Комуна. 1939. 18 січня. С. 3; Фінальна зустріч з футболу // Комуна. 1940. 26 травня. С. 2.; Перше місце за конотопчанами // Комуна. 1938. 3 серпня. С. 2; На стадіоні «Спартак» // Комуна. 1939. 20 липня. С. 2; «Локомотив» Конотоп - «Буревісник» Чернігів 3:0 // Комуна. 1939. 20 червня. С. 2.

⁴ Конотоп – Бердичів: на першість України // Комуна. 1937. 23 серпня. С. 2; Зустріч на кубок УРСР // Комуна. 1940. 29 квітня. С. 2; Футбольний матч «Локомотив» (Москва) – «Локомотив» (Конотоп) // Комуна. 1939. 18 червня. С. 2.

⁵ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 63.

кількості коштів. Однак чемпіонати проводилися нерегулярно та з малою кількістю команд. На жаль, чемпіонати так і не стали щорічними.¹

У 1933 р. відбулась всесоюзна спартакіада вугільників. Виграла збірна команда Донбасу. Чемпіонат Донбасу виграла Костянтинівка. У тому ж році до міста приїхала робітнича збірна Іспанії, яка програла товариський матч збірній Донбасу 9:0. Із цього року в місті почали проводитися турніри серед школярів і студентів, була проведена перша Вседонецька колгоспно-радгоспна спартакіада, у якій перемогли футболісти з МТС Макіївки.²

У 1935 відбулася значна подія: «Динамо» Краматорськ перемагає на всесоюзній першості по ДСТ «Трудові резерви» та на чемпіонаті республіки по ДСТ «Авангард» та профспілкам. У цьому ж році проводиться перший чемпіонат області за групами. Тобто команди поділяються на групи залежно від належності до різних установ та підприємств. Уже за рік краматорчани стали переможцями чемпіонату по II групі. За видатні заслуги команді СКМЗ вручили перехідний червоний прапор імені 15-річчя ВСКМУ. Тут ми можемо простежити прояви нематеріального способу стимулювання спортсменів. Паралельно з ними використовувались і матеріальні: роздавались спортивні костюми, сумки, путівки на відпочинок. Бували й грошові призи. Так, за перемогу на першості Донбасу в 1936 р. команда зі Сталіно отримала приз – 5000 рублів. Активно висвітлювались події футбольного життя в пресі, перед матчами грали оркестри, виступали гімнасти. Варто згадати й заснування силами ЦК ВЛКСМ та комітету ФКІС при СНК СРСР Дня фізкультурника, який відзначався з 18 червня 1939 р.³

Не припинялись і товариські матчі з відомими командами. Наприклад, у 1936 р. місто відвідала команда київського «Динамо». Це одночасно давало змогу місцевим футболістам перевірити свої навички, повчитись у майстрів, і, що не

¹ Бабешко А. А., Донецкий футбол. XX век... С. 68.

² Бабешко А. А., Донецкий футбол. XX век... С. 69.

³ В Краматорске было своё «Динамо» // «Восточный проспект». 2006. 27 лютого. С. 2.; Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 63.

менш важливо, привертало увагу населення до футболу. Не вщухали й міські баталії, де регулярно боролись команди НКМЗ та СКМЗ.¹

У 1938 р. у чемпіонаті Сталінської області переміг «Стахановець» зі Сталіно, а кубок області «Авангард» виборов Краматорськ. Чемпіонати області стали більш регулярними, а лідери постійно змінювались. Так, у 1940 р. чемпіоном став «Стахановець» з Орджонікідзе. У 1939 р. Краматорська команда дійшла до фіналу кубку УРСР й виборола його. За рік міські спортсмени брали участь у розіграші кубку СРСР, та дійшли там до 1/8.

У 1940 р. до міста завітала команда «Батьківщина» з Москви – чемпіон міста по II групі. Міська команда програла, а міський «Авангард» зайняв II місце в першості УРСР.²

У подібному ключі події розвивались і в Чернігові. У місті діяли два ДСТ, «Спартак» та «Динамо», які боролись за першість у місті, але в матчах із командами з інших міст вони спільно складали збірну міста. На першостях області не програли жодного домашнього матчу, що може свідчити про ангажоване суддівство. У 1937 р. команда дійшла до 1/4 фіналу кубку УРСР, де програла одеситам. Серед видатних футболістів тих часів у місті можна виділити братів Гузей – Петра та Всеволода. Всеволод із часом став грати за збірну Чернігівської області, пізніше – за збірну Білоруської РСР, а після війни став капітаном команди центрального групування військ у Німеччині.³

Вирували бурхливі навколофутбольні пристрасті. Так, у Конотопі перехід футболіста Агієнка зі «Спартака» до «Локомотива» спричинив появу гнівної статті в міській газеті «Комуна». А упереджене суддівство судді Труби з Ніжина матчу першості Чернігівської області між збіркою Конотопа та чернігівським «Спартаком», що закінчився з результатом 3:5 внаслідок чотирьох призначених та забитих пенальті в ворота конотопчан, викликало появу статті в міській газеті

¹ Волошина Н. Е. Страницы истории Краматорска.... С. 51.

² Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 65.

³ Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 11.

«Комуна» під назвою «Матч виграв суддя». Хочеться підкреслити, що то були непрості часи, коли потрапити до в'язниці в СРСР було досить легко. І, тим не менше, представники футбольної громадськості й преси висловлювали власну позицію.¹ Однак капітана футбольної команди СКМЗ Йосипа Стеча репресували.²

Отже, у період 1930–1941 рр. футбол набув інтенсивного розвитку. Систематично здійснювалася підготовка кадрів – організаторів фізкультурного процесу. Предмет «фізична культура» вводився в програми навчальних закладів. Підбиваючи підсумки по цьому етапу, зазначимо, що завдяки сприянню держави починає з'являтися ініціатива на місцях, що приводить до утворення ДСТ та появи масового спорту. Не менш важливою є активна розбудова спортивної інфраструктури, утворення комплексу різнорівневих змагань, що не могло не позначитись позитивно на загальному рівні гри спортсменів. При цьому варто згадати про ряд негативних факторів, а саме: заангажоване суддівство, закулісні пристрасті та факт репресій щодо спортсменів.

Таким чином, у міжвоєнний період футбол фактично зароджується та набуває масовості. З'являються імпровізовані локальні центри, щоправда, без участі держави явище це було доволі сумбурним й погано організованим. Але після проведення роботи на державному рівні з підготовки фахових кадрів міський спорт вийшов на якісно новий рівень. Із часом осередки з'являються майже всюди – кожне велике підприємство, військова частина, навчальний заклад мали свої команди з різних видів спорту. Розбудова інфраструктури підвищила можливості проведення змагань та тренувань. Із появою великої кількості команд з'явилася й конкуренція, яка також позитивно вплинула на футбол. Щоправда, навіть у ті часи розповсюдженим явищем було ангажоване суддівство, невдоволеність яким уже тоді знаходила відображення в міській періодичній пресі, ставлячи питання, не розв'язане й донині не лише в містах, але й у цілому світі. Не дивлячись на певний

¹ Дезертирство Агієнка // Комуна. 1940. 15 квітня. С. 2.

² В Краматорське всегда любили футбол, но иногда расстреливали футболистов // Краматорская правда. 2005. 15 червня. С. 3.

опір із боку держави, футбол був одним із найпопулярніших видів спорту, про що свідчить найбільша кількість статей, присвячених саме футбольним змаганням. Волейбол у цілому поступався футболу, проте у волейбол грали ще й жіночі команди, чого, на жаль не можна сказати про футбол. Характерною особливістю командно-ігрових видів спорту тих часів є те, що окремо взятий спортсмен активно виявляв себе в кількох видах спорту. [Додаток Б].

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ФУТБОЛУ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ТА ДО ЗАНЕПАДУ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1945-1991 рр.)

3.1. ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ФУТБОЛУ В УКРАЇНІ (1945-1951 рр.)

Розвиток футболу на тривалий час загальмувала Друга світова війна. Спортивна інфраструктура значно постраждала, відчувались істотні кадрові проблеми, так як велика кількість спортсменів загинула на фронтах війни або змінила своє місце проживання. Після визволення міст знову розгорнулась фізкультурно-спортивна діяльність. Силами жителів та фізкультурників населених пунктів відновлювали спортивні об'єкти, у першу чергу – стадіони. Велика кількість м'ячів, до речі, була трофейними. Повертались люди з евакуації. Усе це дало змогу розпочати тренування й відновити фізкультурно-спортивний процес.

У період після Другої світової війни особливе значення мала урядова постанова, що дозволяла керівникам на місцях виділяти значні кошти на розвиток фізичної культури і спорту. На той час особливо важливою була роль керівників підприємств, навчальних закладів, військових частин у розвитку фізичної культури і спорту в підпорядкованих підрозділах.

Командири військових частин армії-переможниці особисто створювали спортивні команди. Таким командиром у Харкові був генерал-майор С. Хадєєв. Баскетбольна команда Харківського вищого авіаційного училища була в 1945–1951 рр. найсильнішою в УРСР, представляла республіку в першості СРСР. Начальник училища на гроші, виділені для ремонту аеродрому, побудував новий стадіон, за що отримав дисциплінарне стягнення. Але після того, як комісія з керівних органів побачила новий об'єкт фізичної культури, почала ставити С. Хадєєва в приклад іншим.¹

¹ Грот. Ю. І. История физической культуры и спорта на Харьковщине... С. 112.

Генерал-майор О. Кириченко в 1948 р. при військовій частині залізничних військ у Конотопі створив футбольну команду, яка стала лідером у місті, області, брала участь у всесоюзних змаганнях.¹

Як бачимо, воїни-переможці не боялися брати на себе відповідальність за певні дії та рішення, спрямовані на розвиток держави.

Переходячи до більш конкретних подій, то сумарно за 1944 р. на Донбасі було відновлено 13 стадіонів, 700 спортивних майданчиків та 23 бігові доріжки. Були створені короткочасні курси для організаторів фізичної культури і спорту.

У тому ж 1944 р. на Донбасі було проведено перший спортивний парад, відновлені змагання з футболу за кубок області, який виграли залізничники з Ясинуватої. Першість області виборола команда «Стахановець» зі Сталіно. У свою чергу, краматорські футболісти стали чемпіонами області по ДСТ «Авангард». Проводились і товариські матчі між командами області. Таким чином, ми бачимо, що Донбас доволі швидко оговтався від жахів війни й зміг організувати широку вертикаль змагань спортивного значення, що було б неможливо без участі керівників на місцях і самих містян, що свідчить про популярність футболу.²

У 1945 р. була проведена й обласна спартакиада, де чемпіоном із футболу стала команда «Стахановець» (Рутченець), а на першості області в тому році перемогла команда «Сталь» із Макіївки. Під час матчів відбувались благодійні збори на користь сиріт, інвалідів та вдів.³

У 1940-ві роки в Краматорську була сильна плеяда футболістів, про що свідчить велика кількість гідних результатів. Так, у 1945 р. місцева збірна стала володарем кубка. Також варто підкреслити той факт, що в джерелах і працях, присвячених футболу в Краматорську, акцент часто робиться на біографіях окремих спортсменів, у той час як у Конотопі й Глухові, окрім спортсменів, можна виділити велику кількість спортивних функціонерів, тренерів, очільників

¹ Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С.68.

² Бабешко А. А., Донецкий футбол. XX век... С. 75

³ На областную спартакиаду // Краматорська правда. 1945. 16 червня. С. 2.

підприємств, які в той чи інший спосіб сприяли розвитку футболу. Ця відмінність згодом дасть про себе знати.¹

Характерною особливістю матчів у цей час є те, що значна їх кількість закінчувались унічію, а додатковий час та пенальті не вирішували питання, унаслідок часу судді призначали ще один матч наступного дня. Це говорить про високий рівень фінансування футболу в цьому краї в той час, адже додатковий трансфер або організація ночівлі команди вимагала коштів.

У 1945 р. була проведена першість серед міст СРСР, де команди з Донбасу також брали участь. Команда «Сталь» із Костянтинівки посіла II місце на республіканському етапі. Преса зберегла свою довоєнну рису, а саме – активну критику команд, спортивних організаторів і місцевої влади. Так, краматорських футболістів критикували за погану зіграність. Герой Радянського Союзу П. Трунов писав у редакцію газети «Правда» про те, що має претензії до влади, яка відновила стадіони на неналежному рівні – були відсутні сидіння на трибунах, а місцеві керівники звинувачувалися ним у тому, що команда вибула з першості міст СРСР. Один із пунктів звинувачення – відсутність мотивації спортсменів. Варто зазначити, що критика була доволі справедливою, адже відсутність постійного лідера в області та той факт, що срібним призером на першості республіки стала команда, яка в інших змаганнях не відзначилась, давав гарні шанси краматорській команді прорватись уперед.²

Глухівські спортсмени відзначились тим, що в 1947 р. перемогли сумський «Спартак» у змаганнях за кубок області. Враховуючи актуальність проблем із ангажованим суддівством, зазначимо, що це свідчить про дійсно високий рівень гри команди з Глухова. Серед причин гарної підготовки можна виділити підтримку першого секретаря райкому партії Козлитина, який у різні способи

¹ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 93.

² Недовольство горожан // Краматорська правда. 1945. 8 серпня. С. 2.

підтримував футболістів. Однак, не дивлячись на це, на матчі обласних змагань усе ще ходили пішки або їздили на товарних потягах.¹

Конотопські футболісти в уже описаній літній обласній спартакіаді 1945 р. зайняли II місце. Під час підготовки до обласної спартакіади при районній раді «Локомотив» Конотопського відділення дороги було організовано футбольну команду, яка в першості міста з футболу виграла в команд ПТУ №4 6:0, ЗУ №1 4:0 та зіграла внічию 2:2 з найсильнішою в місті командою авіаційного училища.²

Для забезпечення фізкультурними кадрами міста та інших регіонів області при Конотопському учительському інституті в 1946 р. були організовані шестимісячні «курси фізруків», де пройшли підготовку 50 осіб. Випуск відбувся 2 грудня 1946 р.³

У 1947 р. була проведена перша післявоєнна першість Сумської області з футболу, де переміг конотопський «Локомотив», чемпіон міста того року. На II місці – «Динамо» (Суми), на III – збірна Шостки⁴. Футболісти «Локомотива» в 1947 р. стали чемпіонами Московсько-Київської залізниці (далі – МКЗ), змагалися за першість серед команд залізниць Центрального округу. Але 10 вересня 1947 р. програли вдома збірній команді Московсько-Казанської дороги – чемпіону 19 доріг – із рахунком 1:3.⁵

Конотопські залізничники вигравали першість МКЗ також у 1948, 1950 роках. До складу команди, значну кількість імен якої вдалося встановити, входили: Глуценко Олександр, Ковальов Анатолій, Козлов Олександр, Кременний Віктор, Півень Микола (інструктор із фізичної культури на КЕМЗ), Довгаль Микола, Синяк Євген, Сакун Євген (робітник КЕМЗ), Сакун Борис (керівник танцювального колективу Будинку культури КЕМЗ), Хмарний Михайло,

¹ Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 14.

² Летний спорт начался // Ударник транспорта. 1945. 14 червня. С. 2; Спортивные соревнования // Ударник транспорта. 1945. 11 листопада. С. 2.

³ Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 83.

⁴ Локомотив – чемпіон області з футболу // Радянський прапор. 1947. 8 серпня. С. 1.

⁵ Московские футболисты в гостях у конотопчан // Ударник транспорта. 1947. 19 вересня. С. 2.

Соловйов В., Спєваков Володимир, Гінзбург Наум, Грабиченко Віктор (воротар); на заміну виходили Каргапольцев Михайло (учень школи №51) й Злиденний Микола; Полянський Олександр (викладач Залізничного технікуму), Кот Олесандр (викладач ПТУ-4). Отже, це була своєрідна збірна міста, що гідно змагалася з найсильнішою в місті на той час «Звездою».¹

Наприкінці 1940-х рр. футболісти конотопського «Локомотива» постійно були лідерами «залізничних» змагань. У 1948 р., виборовши кубок Московсько-Київської залізниці, виграли ще й кубок Центральної ради «Локомотива», брали участь у першості України.² У 1949 р. «Локомотив» (Конотоп) також виграв кубок МКЗ³. 15 жовтня 1950 р. у грі на першість МКЗ з московським «Локомотивом» конотопчани виграли 5:0.⁴

Щодо «Звезди», то це була збірна команда 4-ї залізничної бригади, розташованої в Конотопі. Створив команду командир бригади, великий шанувальник футболу генерал-майор А. Кириченко. Завдяки йому конотопський футбол отримав поштовх, адже одночасно на першість у місті реально претендували дві потужні команди: «Звезда» й «Локомотив». Матчі між ними були видовищні та пригортали увагу населення до футболу, а самі футболісти одержували безцінний досвід.⁵ У 1948–1952 рр. «Звезда» домінувала в обласних футбольних змаганнях, виграла чемпіонат Київського військового округу, першість УРСР у II групі (серед 248 команд) та брала участь у першості збройних сил СРСР. Її можна назвати першою напівпрофесійною командою в місті, адже заробітну платню гравці отримували за місцем служби (а фактично – за гру в футбол). До складу команди запрошувались талановиті футболісти з залізничних військ усього Радянського Союзу. Капітаном команди був Гвазава, офіцер

¹ Футбольний матч // Радянський прапор. 1948. 7 червня. С. 2; Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 86.

² Конотопские физкультурники к празднику // Ударник транспорта. 1948. 17 липня. С. 2.

³ За массовость физкультуры и спорта // Ударник транспорта. 1949. 28 квітня. С. 2.

⁴ Конотоп «Локомотив» - Москва «Локомотив» // Ударник транспорта. 1950. 21 жовтня. С. 2.

⁵ Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 90.

залізничної бригади (згодом грав за команди м. Суми). До складу «Звезди» входили: В. Півоваров, М. Галяпін (згодом грав у Краснодарській «Кубані»), Р. Степаненко, два грузини – Отарі й Суліко, які тренувалися в юнацьких командах «Динамо» (Тбілісі), вірменин Мар'ян, А. Пуга та інші.¹

Поступово загартовувалась команда Залізничного училища №1, котра виграла першість області по ДСТ «Трудові резерви» в 1949-1950 рр., гравці якої складали основу збірної області на першості «Трудових резервів» УРСР.²

У повоєнні роки футбол знову став спортом №1. Кожен уболівальник знав практично всіх гравців, мав улюблену команду. Небагато хто мав радіоприймач, утім, усі збирались біля репродукторів на вулицях міста. Під час трансляції ігор чемпіонату СРСР усі сходились до них. На слуху була тріумфальна поїздка московського «Динамо» до Англії. Уболівали за ЦСКА. Імена Федотова, Боброва, Никанорова, Карцева, Бескова знали всі. У населення інтерес до фізичної культури був фантастичний. Практично всі діти та молодь грали в футбол – на пустирях та невеликих майданчиках, на вулицях. Футбольні матчі були значними подіями, які знаходили відображення в пресі. Простір біля стадіонів заповнювався уболівальниками всіх поколінь.³

Великого поширення набув «дикий» футбол. У нього грали клас на клас, район на район. Спортивного, та й звичайного, взуття не було. Грали босими ногами (із вибитими пальцями, синцями), латаними-перелатаними м'ячами. У Конотопі завжди змагалися між собою: Дільниця №9, вулиці Маяковського, Ногіна, Деповська, Аврора, райони КПВРЗ, Воронцова, Мир, Загребелля. Вулиці Фурманова, Чапаєва, Панфілова грали на стадіоні «Локомотив». ⁴

¹ Інтерв'ю з Ушкало Володимиром від 12.02. 2019. м. Конотоп. Інтерв'юер: В. Сидоренко // Особистий архів автора; За масовість фізкультури и спорта // Ударник транспорта. 1949. 28 квітня. С. 2; Спортивне життя Конотопа // Радянський прапор. 1951. 3 жовтня. С. 1.

² Радько Т. М. Це нашої історії рядки. Книга нарисів з історії політехнічного технікуму КІСумДУ у фактах подіях іменах... С. 152.

³ Інтерв'ю з Ушкало Володимиром від 12.02. 2019. м. Конотоп. Інтерв'юер: В. Сидоренко // Особистий архів автора.

⁴ Інтерв'ю з Ушкало Володимиром від 12.02. 2019. м. Конотоп. Інтерв'юер: В. Сидоренко // Особистий архів автора.

У Глухові, у свою чергу, відзначились гравці районів Червона Гірка, Дзержинського, Синявка, Верегіно.¹

Це був прообраз «Шкіряного м'яча». На велику кількість хлопців був один м'яч. Намагалися наслідувати дорослі команди. Конотопській команді вулиці Фурманова пощастило – футболісти «Звезди» давали на гру свої футболки, поруч був стадіон «Локомотив». Усе це демонструє загальну зацікавленість футболом.²

Аналізуючи цей період, зазначимо, що, не дивлячись на руйнівні наслідки війни для міст у цілому й спорту зокрема, силами простих містян, самих спортсменів та різного роду керівників вдалося швидко відновити спортивну інфраструктуру, що зробило можливим реанімувати й спортивне життя, включаючи футбол. Метод народного будівництва був основним у повоєнному відновленні. Держава, у свою чергу, лише підтримала ініціативу на місцях, але більш конкретних кроків не вживала, що, ймовірно, було зумовлено своєрідною розстановкою пріоритетів та загальною відсутністю ресурсів. У СРСР продуктові картки відмінили в грудні 1947 р.

Так чи інакше, у зазначених вище містах удалося створити сильні команди, які претендували на першість у регіонах; було відновлено та розширено кількість різнорівневих змагань, що також позитивно вплинуло на розвиток футболу. Також характерною особливістю саме цього періоду є той факт, що «провінційні» команди доволі часто гідно конкурували з командами обласного, республіканського та всесоюзного рівнів, що говорить про відсутність явного домінування останніх над першими, що є характерним для інших періодів [Додаток В].

¹ Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 16.

² Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 94-95.

3.2. ФУНКЦІОНУВАННЯ ФУТБОЛУ В РЕАЛІЯХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ СПОРТИВНОГО РУХУ (1951 р. – кінець 60-х років XX ст.)

Даний етап характеризується продовженням збільшення ролі місцевих управлінців, що має в цілому позитивне значення для футболу, особливо це видно на контрасті з тими випадками коли підтримка керівників є відсутня. Однак дедалі більш помітною стає різниця між великими містами й районними центрами. Очевидно, що обласні та республіканські центри змогли мобілізувати кадри й фінанси, причому в такій кількості, що іншим містам потрібно було докладати надмірних зусиль, аби змагатися на рівних. Крім того, не варто забувати й про упереджене суддівство. З'явилося і нове явище: перспективних гравців із провінції активно переманювали до себе функціонери та команди великих міст, надаючи значну кількість матеріальних благ і перспектив. При цьому продовжувала збільшуватись кількість змагань.

Так, у 1956 р. була проведена перша спартакіада народів СРСР, яка мала доволі широку вертикальну структуру, а саме: школа/завод, місто/район, область, республіка; і горизонтальну структуру, яка розділяла спортсменів на 6 груп: I – учні восьмирічних шкіл та викладачі; II – учні середніх шкіл (у деякі роки поділялася на дві підгрупи: а) учні з 10-річним терміном навчання; б) учні з 11-річним терміном навчання); III – учні й викладачі середніх спеціальних навчальних закладів (технікуми, ПТУ); IV – невеликі виробничі колективи, а також цехи великих промислових підприємств; V – збірні команди великих підприємств; VI – добровільні спортивні товариства (ДСТ). Спартакіади проводилися зимові й літні. Обласні спартакіади були: територіальні – між командами міст та районів, відомчі – у межах одного ДСТ та міжвідомчі. Крім того, вони мали розподіл за віковими групами: дитячі, юнацькі, дорослі тощо.¹

¹Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С. 77.

Варто згадати наймасовіше змагання в УРСР – кубок із футболу колективів фізичної культури, у якому, наприклад, у 1960 р. взяли участь близько 5000 команд.¹

У 1952 р. в Конотопі закінчилося спорудження нового стадіону «Локомотив», розпочате ще наприкінці 1940-х років, коли на загальних зборах членів районної ради спортивного товариства було ухвалене рішення щодо початку робіт методом «народного будівництва». Керівництво залізничного вузла підтримало рішення фізкультурників. Спочатку на міському стадіоні «Локомотив», який почали облаштовувати ще в 1948 р., було закладено футбольне поле з кількома рядами місць для глядачів. У 1954 р. з'явилася бігова доріжка з сучасним на той час гаровим покриттям. Це підвищувало можливості футболістів на тренуваннях та створювало більш комфортні умови для глядачів, адже матчі збирали величезну кількість уболівальників. Преса в ті роки приділяла максимальну увагу саме футболу.²

Обласне керівництво також проводило заходи, спрямовані на поліпшення організації фізкультурно-спортивного руху. Так, рішенням обласної Ради народних депутатів трудящих від 9 червня 1952 р. «Об утверждении структуры и штатных отделов здравоохранения областных, районных и городских Советов депутатов трудящихся Сумской области» були ліквідовані комітети в справах фізичної культури і спорту цих рад, а до штату Конотопського відділу охорони здоров'я введена посада заступника завідувача та інструктора з фізичної культури і спорту. Але це нововведення, на наш погляд, непотрібне, тривало недовго.³

Найпопулярнішим видом спорту в Конотопі в ті часи був футбол, ігри в нього збирали найбільшу кількість глядачів. На початку 1950-х рр. кращими конотопськими командами з футболу були «Звезда», «Локомотив», «Спартак», «Шахтар». «Звезда» представляла Конотопщину в змаганнях на першість України

¹ Бабешко А. А., Донецкий футбол. XX век.... С. 87.

² Акічев Ш.М. Конотопщина: час, події, долі... С. 194.

³ Кудренко А. И., Сапожников Г. Ю. Физическая культура и спорт на Сумщине (1939-1989 гг.)... С. 53.

серед команд II групи (у 1951 р. – I місце), а потім і I групи (в 1952 р. – V місце в своїй зоні). Але за станом здоров'я генерал-майор Кириченко, який опікувався командою у військовій частині, на початку 1953 р. звільнився в запас, після чого команда стала виступати значно скромніше.¹

На початку 1950-х рр. яскравий, але короткочасний спалах «Звезды» поступився наполегливому й упевненому руху «Локомотива». Упродовж 1950-х рр. найсильнішою футбольною командою Конотопа був саме «Локомотив» – багаторазовий чемпіон міста, області 1952 р., чемпіон МКЗ 1952, 1955, 1956, 1957 років. Виграв кубок міста 1959 р. в запеклій боротьбі з напівпрофесійним «Авангардом». Уважне ставлення до футбольної команди керівництва конотопського відділення МКЗ й особисто керівника Георгія Лєскова давало результати, про які детальніше трохи згодом.²

Розвиваючи тему керівників підприємств та їх значення в розвитку окремих видів спорту, треба згадати події на КЕМЗі, де з 1952 р. директором був Валентин Зайцев. За його сприяння створено футбольну команду, завданням якої було вийти на всеукраїнський рівень. До складу команди запрошуються провідні тренери, гравці з різних міст країни. Для створення належної бази керівництво вийшло з проханням до міськвиконкому про передачу міського стадіону «Спартак» на баланс заводу. У 1955 р. відповідне рішення було ухвалене, і стадіон передали заводу та перейменували на «Шахтар». Неоціненну допомогу директору в усіх спортивних починаннях надавав головний бухгалтер заводу В. Бабков, який особисто керував заводським футболом. Розбори ігор відбувалися в його кабінеті. За футбольною амуніцією він відряджав людей по всьому Радянському Союзу. За ініціативи В. Зайцева в середині 1950-х рр. почалося переобладнання заводського клубу на спортивну залу з трибунами для глядачів. Після виконання запланованих робіт цей спортзал був одним із небагатьох в Україні, що мав глядацькі трибуни.

¹ Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С.80.

² «Локомотив» - чемпіон МКЗ // Радянський прапор. 1957. 11 вересня. С. 2; Сидоренко В. Б. Конотоп спортивний: 1900-1975... С. 61.

Упродовж 1955–1956 рр. були здійснені роботи по облаштуванню стадіону «Шахтар»: збудовані трибуни на 4000 місць, облаштовані підтрибунні приміщення, підведені інженерні комунікації. У 1957 р. здана II черга стадіону – трибуна на 2000 місць та цегляна огорожа.¹

Усе це приводить до того, що в другій половині 1950-х рр. на перші ролі з футболу в місті виходить команда КЕМЗ «Шахтар».

У змаганнях на кубок міста з футболу в 1954 р. «Шахтар» переміг команду СШ №51, вигравши 2:0. У 1955 р. «Шахтар» виграв осінній кубок міста (серед 10 команд) та посів II місце в кубку області. 1958 р. започатковано першість із футболу КЕМЗ, у якій брали участь 8 цехових команд, переможцем став цех автоматики. Першість заводу 1959 р. виграв цех №9. У ці роки було сформовано дві заводські команди – «Авангард» (для участі в першості області) та «Шахтар», посилений запрошеними гравцями (для участі в першості України в II групі, де в 1959 р. команда виборола III місце в своїй зоні), а в 1960 р. «Авангард» став чемпіоном області. Цей успіх заводських команд був закладений ще взимку після перемоги в зимовій першості Конотопа та завоювання весняного кубка міста 1960 р. Але рішення обласного керівництва посилити, а вірніше, заново створити обласну команду для участі в першості СРСР у II групі призвело до того, що дев'ять гравців основного складу на чолі з тренером поїхали до Сум грати за новий склад «Спартака». Заводську команду, відповідно, довелося створювати практично заново. У цьому бачимо дію командно-адміністративної системи.²

Подібно події розгортаються на Конотопському відділку Московсько-Київській (із 1959 – Південно-Західної) залізниці, яку з 1953 по 1960 рік очолював Г. Лесков.

¹ Міцніє наша база // Радянський прапор. 1959. 25 квітня. С. 3; Фізкультура і спорт // Радянський прапор. 1959. 13 лютого. С. 2.

² Товариські зустрічі, // Радянський прапор. 1954. 17 лютого. С. 2; Кубок міста з футболу // Радянський прапор. 1954. 18 червня. С. 3; Перемоги футболістів // Металіст. 1960. 29 червня. С. 1.

Він приділяв значну увагу розвитку спортивної інфраструктури й створенню конкурентоздатної футбольної команди. Саме Г. Лєсков контролював і підтримував описану вище розбудову стадіону «Локомотив», де в 1957–1960 рр. було здійснено комплекс заходів з облаштування стадіону «Локомотив»: зведене цегельне обгородження, збудовані трибуни на 3000 місць, підсобні приміщення, підведене водопостачання, будувалися тенісний корт і тир, розпочато будівництво 25-метрового плавального басейну з виходом на вулицю Успенсько-Троїцьку (але цьому не судилося втілитися в життя); відкрито нову освітлену ковзанку.¹

Також Георгій Самуїлович поставив завдання посилити футбольну команду «Локомотив», щоб вона могла на рівні конкурувати з «Шахтарем». На той момент конотопська команда «Звезда», надпотужна з 1940-х до середини 1950-х рр., була розформована. Кращі її гравці роз'їхалися, деякі з них перейшли до «Шахтаря», значно посиливши його.²

Завдяки проведенню першостей Конотопського відділку залізниці з футболу, де брали участь команди з найбільших вузлових станцій і підприємств відділку – Щорса, Бахмача, Ворожби, Хутора-Михайлівського, Конотопа, – виявлялися кращі футболісти. Спортивні організатори «Локомотива» виділяли таких обдарованих спортсменів з інших населених пунктів, пропонували їм переїзд до Конотопа з працевлаштуванням та забезпеченням житлом. У такий спосіб команда «Локомотив» (Конотоп) стала значно сильнішою і згодом нарівні грала з «Шахтарем». В обласних першостях цих років дві потужні конотопські команди також конкурували за лідерство.³

До складу «команди Лєскова» 1959-1962 рр. входили конотопчани: Гузь Микола (воротар), Гузь Євген, Желєзняк Борис, Бордашевич Сергій, Щербак Анатолій, Пархоменко Віктор, Сафронов Георгій, Петруня В'ячеслав, брати Лук'яненки – Валентин та Володимир, Книш Віталій (воротар), гравці з інших

¹ Фізкультура і спорт // Радянський прапор. 1959. 13 лютого. С. 2.

² Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 123.

³ Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С.86.

міст: Захаров Юрій, Леонов В'ячеслав, Радченко Георгій, Сериченко Олег (усіх їх запросив та привіз із м. Суми тренер команди Ю. О. Пахомов); Шатков Юрій – із Бахмача; Тарасов Вадим, Туляков Віктор, Пузач Сергій – зі Щорсу, Бражник Михайло – з Білопільля та ін.¹

Команда з хокею з м'ячем, основу якої складали футболісти, протягом десятиліть була лідером в обласних і залізничних змаганнях, а ДСШ «Локомотив» була найбільшою відомчою ДСШ в області.²

Наприкінці 1950-х рр. за розпорядженням Г. Лєскова за 20000 руб. був закуплений і встановлений на стадіоні «Локомотив» пам'ятник футболістам (у відреставрованому вигляді стоїть там і сьогодні). За це Георгій Самуїлович отримав догану «за самоуправство». Для багатьох конотопчан цей монумент є символом спорту, конотопського футболу й стадіону «Локомотив».³

Таким чином, цей етап у Конотопі пройшов під знаком суперництва міських команд «Локомотив» та «Шахтар», насамперед, у футболі. Прикметно, що більшість конотопських спортсменів за свою кар'єру грали як за одну, так і за іншу команди. Але спортивні протистояння завжди були принциповими й безкомпромісними, із чисельними травмами й вражаючими емоціями. Ситуація з лідером постійно змінювалась. Так, наприклад, у 1962 р. чемпіоном міста був «Шахтар», а «Локомотив» виграв першість міста в 1967 р.⁴

«Шахтар» вдало виступав на першостях області, ставши чемпіоном у 1964 р., 1968 р., другим призером першості Сумщини 1969 р., володарем кубків області 1964 р., 1965 р., 1966 р., 1968 р., 1969 р. «Шахтар» – учасник першості України серед колективів фізкультури 1968 й 1969 рр.⁵

¹ Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 123.

² Сидоренко В. Б. Кризь призму спортивного гарту... С.90.

³ Футбольна молодь «Локомотива» // Радянський прапор. 1959. 10 квітня.

⁴ Першість міста // Радянський прапор. 1962. 13 вересня. С. 3; Спортивні новини // Радянський прапор. 1967. 11 квітня. С. 4.

⁵ Зустрічі футболістів // Радянський прапор. 1964. 27 листопада. С. 2; Конотопські спортсмени // Радянський прапор. 1968. 25 липня. С. 3; Наші успіхи // Радянський прапор. 1969. 8 жовтня. С. 2; Сьогодні День фізкультурника // Радянський прапор. 1966. 13 серпня. С. 2. Ударники спорту // Радянський прапор. 1965. 5 грудня. С. 4.

Конотопський «Локомотив», своєю чергою, у першості Південно-Західної залізниці в 1963 р. та 1964 р. виборював III місце. Після тривалої перерви в 1967 р. «Локомотив» виграв кубок Конотопського відділення ПЗЗ. У першості залізниці того ж року «Локомотив» лише в додатковий час програв київським одноклубникам, багаторазовим чемпіонам ПЗЗ.¹

Подібну ситуацію можна простежити й у Глухові. Якщо на початку 1950-х рр. у місцевій пресі констатували поганий рівень підготовки й дисципліни, незадовільний стан матеріальної частини, то в другій половині 1950-х у місцевого футболу з'явився впливовий покровитель, а саме – начальник дільниці будівництва траси Київ-Москва Г. Ємельянов. У місцевих спортсменів з'явилася нова форма, спортивний інвентар, покращене харчування, організовано транспорт для виїзду на змагання. Був запрошений на роботу новий тренер – М. Паршикова. Найбільш важливим був той факт, що футболістів номінально влаштували в дорожнє управління на різноманітні посади, даючи змогу спокійно відвідувати тренування.

Усе це неминуче привело до покращення результатів команди. Так, у 1957 р. та в 1959 р. команда виборола II місце в Сумській області.²

Але з часом будівництво дороги біля Глухова було припинене, відповідно Г. Ємельянов втратив можливість підтримувати місцевих футболістів, що відповідно привело до занепаду. Футболісти повернулись на звичайні роботи, часу на тренування в них не було, у той час як наприклад у Конотопі, Шостці та Сумах спортсмени були звільнені від роботи. Кращих з глухівських футболістів запросили до інших команд. Тим не менш, фанати активно підтримували своїх

¹ Спортивні новини // Радянський прапор. 1967. 11 квітня. С. 4; Зустрічі футболістів // Радянський прапор. 1964. 27 листопада. С. 2.

² Чому «Спартак» зазнає поразку // За перемогу. 1953. 28 травня. С. 1; Футбольний матч: «Спартак» Глухів – «Буревісник» Шостка // За перемогу. 1957. 19 червня. С. 2. На порозі розвалу // За перемогу. 1958. 25 червня. С. 1; Блискуча перемога // За перемогу. 1959. 5 серпня. С. 1.

земляків, навіть організовували вантажівки які доставляли їх до місць змагань, щоб повболівати за глухівських футболістів.¹

Із часом питаннями футболу в місті зайнявся секретар обкому М. Єфименко, який зробив ставку на молодих футболістів і почав створювати потужну команду на базі педагогічного інституту, який наразі відомий як ГНПУ імені О. Довженка. Через інститут була змога запрошувати молодих перспективних футболістів, надавати їм житло та стипендію. Використовувалось різного роду матеріальне й нематеріальне мотивування (дошки пошани, путівки на відпочинок, призи). Паралельно в місті почалось будівництво стадіону з трибунами на 7500 осіб.²

У 60-ті у Глухові відчуваються великі проблеми з фінансуванням. Наприклад, у 1965 р. місцева влада починає будівництво нового стадіону, яке однак було сильно затягнуте, та ризикувало не завершитись. У 1967 р. стадіон отримав статус народного будівництва, додаткові кошти допоміг знайти Сидір Ковпак. Силами містян були облаштовані підтрибунні приміщення, роздягальні, лазня, система опалення, волейбольні, баскетбольні та городошні майданчики. Однак після здачі стадіону в експлуатацію ним ніхто серйозно не займався, що привело до того що з часом він занепав. У 1981 р. навіть вийшла стаття про стан стадіону в газету «Советский спорт», Трибуни почались розвалюватися, доріжки прийшли у непридатність, були проблеми з косінням трави, стіни розвалюються.³

1950-ті рр. в Краматорську також розпочались зі складнощів. Періодика згадує про проблеми місцевих футболістів. В «Авангарді» станом на 1951 р. залишилось 8 футболістів із початкового складу 16, був відсутній тренер, команда потребувала реорганізації та підтримки. Не дивлячись на це, активно проводились товариські матчі з іншими командами області, зокрема, зі Сталіно та Костянтинівкою. У 1952 р. відбулась зустріч із «Торпедо» (Москва), в якій збірна

¹ Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 22.

² Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 24; Стадіон будується // Народна трибуна. 1967. 8 серпня. С. 2.

³ На проспекте лунный кратер // Советский спорт. 1981. 10 квітня. С. 3.

міста перемогла. У цілому в Сталінській області футбол був у традиційній для нього манері масовим, насиченим різноплановими змаганнями. Так, у першості області 1952 р. взяли участь 44 команди. У змаганнях за кубок обласної ради профспілок у 1953 р. змагалися 800 команд, паралельно з цим відбулась першість ВЦРПС, де міська команда виборола срібло. У тому ж році відбулись змагання за кубок фестивалю молоді Донбасу.¹

Як у Глухові й Конотопі, у Краматорську 1950-ті рр. відзначились великим будівництвом, а саме: у 1954 р. було завершено будівництво стадіону «Авангард» на 12 000 глядачів, де в тому ж році пройшли змагання за першість міста.²

Відповідно, відсутність сильного керівника, який узяв би на себе опіку над краматорським футболом, виділяє це місто на фоні інших. Якщо на початку періоду рівень, досягнутий у попередні роки, ще дає про себе знати, то з часом команда пережила стагнацію. Не дивлячись на це, загальнодонецька динаміка й участь держави (через реорганізацію спортивного життя, допомогу центральних спортивних товариств) позитивно впливають на міський спорт. Так, у 1956 р. були проведені традиційні для Краматорська змагання, приурочені до Дня фізкультурника, на яких переміг міський «Металург».³

Як і в інших містах, регулярно проводились товариські матчі з іменитими гостями. У 1956 р. відбулася зустріч з «Буревісником» (Москва), яка завершилась із розгромним рахунком 6:2 на користь краматорчан. У цілому, практика товариських матчів є класичною для тих часів. Команди типу краматорських чи конотопських одержують можливість повчитись у майстрів, останні, як неважко помітити, грають на пів сили й дають змогу місцевим перемогти, даруючи їм упевненість у своїх силах. Такі матчі привертали багато уваги жителів міста,

¹ Волошина Н. Е. Страницы истории Краматорска... С. 63.

² Стадион горожанам // Краматорская правда. 1954. 2 червня. С. 1.

³ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 122.

популяризуючи спорт у цілому. Однак ці ігри аж ніяк не відображали реальний стан футболу в місті.¹

Так, у 1957 р. міські команди доволі невдало виступили в обласній першості – жодна не пройшла далі групового етапу. Однак, більших успіхів досягла міська молодь: збірна шкіл «Команда одинадцятої шахти» виборола обласну першість. У цей же час НМКЗ успішно показав себе під час першості центрального товариства «Авангард», де вони зайняли I місце. Як згадує гравець команди С.Н. Султанов, футболісти запросили як призи ніпельні м'ячі, так як у команди були лише шнуровані. У центральному товаристві їм відмовили, надавши лише грамоти. «Авангард» переміг в обласному турнірі, присвяченому 40-річчю Жовтня, де взяло участь 200 команд області.²

СКМЗ також зробив спробу виступити в чемпіонаті свого ДСТ «Металург», де навіть пройшов груповий етап, однак у фіналі, що проходив у Жмеринці, його перемогли земляки з Артемівська.³

1957 р. також запам'ятався міжнародним товариським матчем між збіркою Краматорська та командою «Сталь» із Соснівця, що в Польщі. Матч закінчився перемогою господарів 3:2. Увагу містян привернув той факт, що саме з Соснівця походив Конрад Гампер, який був одним із засновників Краматорського металургійного заводу.⁴

Кардинально змінила ситуацію постанова Президії Верховної ради СРСР від 30 жовтня 1957 р., яка реорганізувала ДСТ по всій країні й зробила акцент на регіональних товариствах, що мотивувало краматорських директорів підтримати місцеві команди. Почались регулярні комплексні тренування, був запрошений новий тренер – випускник вищої школи тренерів Москви Н. Я. Ричков.⁵

¹ В гостях «Буревестник» // Краматорская правда. 1956. 5 травня. С. 1.

² Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 124.

³ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 132.

⁴ Товарищи из Польши // Краматорская правда. 1957. 4 червня. С. 2.

⁵ Никульшин Н. Ф., Никольский Е. М., Пастухов Е. Г. Физическая культура и спорт. Сборник руководящих материалов. М, 223 с.

У Конотопі, до речі, у результаті цих змін було також створено осередок ДСТ «Авангард», основу якого складали спортсмени «Шахтаря» заводу КЕМЗ. Упродовж наступних більш ніж 30-ти років «Авангард» лідирував у фізкультурно-спортивному житті міста.¹

Покращилась і ситуація з призами. Так, у 1958 р. в Краматорську після матчу роздавали цінні призи – наручні годинники й фотоапарати.²

У 1959 р. відбулась одна з останніх перемог дорослих краматорських команд на республіканському рівні, а саме: міський «Авангард» переміг на чемпіонаті УРСР по ДСТ «Авангард», що проходив у Конотопі.³

Цікава позиція краматорської преси щодо програшу команди НМКЗ у товариському матчі проти+/- «Автоскла» з Костянтинівки. Виправдати футболістів намагаються поганою погодою, однак, як відомо, погода заважає одночасно двом командам, і очевидно, що проблеми треба було шукати в іншому.⁴

Регулярно проводились першості заводів. Наприклад, у 1959 р. в НМКЗ взяли участь 16 команд. Переміг механічний цех. У СКМЗ також переміг механічний цех. У Краматорську щороку почали проводити нові змагання на призи газети «Краматорська правда», які в цьому 1959 р. виграв СКМЗ.⁵

Нікуди не поділась і характерна для минулих років особливість – краматорські футболісти взимку робили акцент на заняттях хокеєм, гімнастикою та важкою атлетикою.

Починаючи з 1960 р., міський «Авангард» починає щороку виїжджати на спортивно-тренувальні збори до Мукачево. Це гарна нагода для футболістів спостерігати або навіть зіграти матч із потенційними супротивниками й відпочити. Також у 1960 р. краматорський «Авангард» взяв участь у чемпіонаті

¹ Личкун А. А. Етапи розвитку фізичної культури та спорту на Конотопському електромеханічному заводі // XII конотопські читання. 2022. С. 98;

² Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 134.

³ Розіграли першість // Радянський прапор. 1959. 9 липня. С. 2.

⁴ Чому проіграли матч? // Краматорська правда. 1959. 13 серпня. С. 1.

⁵ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 141.

СРСР по класу «Б», у другій зоні УРСР, де одразу виборов кращий із можливих для себе результат – VII місце.¹

Не дивлячись на велику регулярність і розмах міських змагань, на більш серйозних аренах провінційним командам у наступні роки не щастить. Щороку команди беруть участь у розіграші чемпіонату СРСР по класу «Б», у чемпіонаті й кубку області, змаганнях по лінії ДСТ «Авангард», але помітних успіхів немає. Можна згадати лише II місце на кубку області, яке посіла відносно нова команда КЗТС, та II місце в кубку комсомолу в 1962 р.²

Міська преса пише про поганий стан футболу в місті, публікують ліричні вірші про невдачі спортсменів, керівництво «Авангарду» постійно виправдовується. Так, у 1964 р. їм не вистачало резервів (це за явних успіхів молодих команд); у 1968 р. тренер Ричков зазначав, що команда має занадто молодий склад. Постійно змінювався склад команди й тренерів, але помітних покращень не було. Імовірно, проблема була в іншому, адже з матеріальною та фінансовою частиною все відносно також було добре. Футболісти звільнялись від роботи, команда мала фінанси для відряджень, не було проблемою залишити команду на ночівлю на зайвий день. Так, наприклад, у 1965 р. після нічиєї в матчі з Макіївкою було ухвалене рішення переграти матч наступного дня, і сумарно команди відіграли 240 хвилин за два дні.³

Забігаючи наперед, зазначимо, що в останньому чемпіонаті СРСР «Авангард» у першості УРСР зміг вийти лише на XII місце, у той час як земляки з «Хіміка» (Сєверодонецьк), стали чемпіонами республіки.⁴

Не дивлячись на це, доволі динамічно продовжив розвиватись краматорський футбол. Так, 1964 р. було запроваджено кубок міської ради спортивних товариств, у якому взяли участь 44 команди, перемогла команда

¹ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 141.

² Бабешко А. А., Донецкий футбол. XX век... С. 122.

³ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 160

⁴ Бабешко А. А., Донецкий футбол. XX век... С. 131.

Будинкоуправління (БУ) №3 Міськомгоспу. За рік було запроваджено нові міські змагання – на приз видатних краматорських футболістів братів Володимирських. Регулярно проводились товариські матчі зі знаменитими командами. Так, у 1966 р. місто відвідали «ЦСКА» (Москва) та «Торпедо» (Харків). Матчі зібрали повний стадіон глядачів¹

Про велику популярність футболу свідчить створення великої кількості нових команд, які брали участь у міських першостях, зокрема, «Укренергочермет», «Крамжилбуд», «Міськжитлоуправління», «НИИПТМАШ», «Шиферники».

Окремо варто сказати про дитячий футбол. У конотопській міській спартакіаді школярів 1953 р. брали участь більше 400 юних спортсменів, які змагалися з легкої атлетики, баскетболу, волейболу й футболу. Загальнокомандні місця розподілилися так: у змаганнях із легкої атлетики, баскетболу, волейболу та футболу серед юнаків призерами стали 51, 5, 2 школи. У ті роки юнацькі шкільні команди постійно брали участь у змаганнях дорослих на першість і кубок міста.²

Із 1 жовтня 1954 р., згідно з рішенням облвиконкому № 18.11 від 13 вересня 1952 р., у Конотопі почала працювати Дитяча спортивна школа (ДСШ) відділу освіти міської ради, яка систематизувала роботу з талановитою молоддю. У школі спочатку функціонували відділення гімнастики (викладач Полянський), баскетболу (викладач Галевич), боксу (викладач Єрмаков) та легкої атлетики. Це дало змогу поставити на більш високий рівень спортивну підготовку учнівської молоді. Не дивлячись на відсутність окремої секції з футболу, вихованці інших секцій складали футбольну збірну для участі в шкільній спартакіаді, де в 1956 р. на обласному етапі вибороли II місце, що зайвий раз нагадує тезу про спортсменів-універсалів.³

На початку 1960-х рр. найсильнішою в Конотопі була команда СШ №12, про що свідчили їхні перемоги на міських спартакіадах. Ця команда, посиленна

¹ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 16.

² Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 140

³ Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 142.

кількома учнями інших шкіл, перемогла в першостях області 1961 й 1962 рр. У 1962 р. команда, до складу якої входили 9 конотопчан, виступала на Спартакіаді школярів України. Вигравши зональні змагання, міська команда взяла участь у фінальному турнірі в Білій Церкві. Там у першій же грі їм довелося зустрітися з командою Києва, за яку грали майбутні «зірки» радянського футболу В. Мунтян і А. Бишовець, а очолював киян один із найвідоміших дитячих тренерів України М. Корсунський. Міську ж команду очолював на цих змаганнях викладач фізичного виховання СШ № 12 В. Єрмаков. Зустріч закінчилася з рахунком 2:2, і цей результат можна вважати показником високого рівня конотопського футболу того часу.¹

У Краматорську станом на 1961 р. існували 153 дитячі та юнацькі колективи, що дало змогу зібрати гідні команди й цілком пояснює вище та нижче згадані успіхів юнаків. Варто нагадати про роль товариських матчів у популяризації футболу серед молоді.²

У 1964 р. в СРСР були започатковані дитячі футбольні змагання на призи клубу «Шкіряний м'яч», до участі в яких моментально долучився Конотоп. У 1964 р. команда «Ураган» вулиці Рози Люксембург перемогла команду «Локомотив» вулиці Клубної з рахунком 3:0. «Ураган» став чемпіоном міста. У 1965 р. I місце в Конотопі завоювала команда вулиці Фурманова, II – вулиці Пушкіна («Вимпел»), III – Попівської школи. Того року міські змагання зі «Шкіряного м'яча» закінчилися спортивним парадом. У 1968 р. команда Конотопа середнього шкільного віку третій рік поспіль стала переможцем обласних змагань на призи клубу «Шкіряний м'яч». ³

У 1966 р. краматорська команда «Перемога» виграла республіканські змагання «Шкіряного м'яча». ⁴

¹ Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 143.

² Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 168.

³ Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 145.

⁴ Юные футболисты // Краматорская правда. 1966. 9 вересня. С. 1.

У липні 1967 р. юнацька команда Конотопа з футболу виборола II місце в зоні, потрапила до фіналу першості області. У 1967 р. команда «Летючий голландець» вулиці Деповської стала переможцем міських та обласних змагань, посіла V місце в Україні. Фінансування для поїздок на всеукраїнську першість було відсутнє, і тільки одна з залізничних організацій виділила 70 карбованців, що не дозволило повезти до Полтави достатню кількість гравців. Програвши господарям стартову зустріч за півтори години після приїзду, футболісти посіли підсумкове II місце й не пробилися до подальшого кола змагань.¹

Підбиваючи підсумки по цьому етапу, варто зазначити наступне. По-перше, цей період відзначився інтенсивним будівництвом спортивних об'єктів і розвитком спортивної інфраструктури в усіх аналізованих містах. Будівництво стадіонів та інших спортивних споруд стало необхідною передумовою для організації й проведення футбольних змагань. Наприклад, завершення будівництва стадіону «Авангард» у Краматорську в 1954 р. відзначилось проведенням футбольних змагань за участю місцевих команд, що сприяло популяризації футболу в місті. Розвиток спортивної інфраструктури дозволив організовувати тренувальні збори й турніри, що позитивно вплинуло на підготовку футболістів. Кількість та якість стадіонів часто залежала від наявності фінансування й опіки з боку місцевих впливових осіб.

По-друге, надзвичайно важливою рисою цього періоду є активна участь дітей і молоді в футбольних змаганнях. Особливу увагу слід приділити дитячим та юнацьким командам, які брали участь у змаганнях і виявлялися конкурентоспроможними не лише на регіональному рівні, але й на всеукраїнських турнірах. Наприклад, команда з Конотопа показала високий рівень гри на фінальному турнірі Спартакіади школярів України під час спортивної зустрічі з майбутніми відомими футболістами.

¹ Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С. 100.

По-третє, незважаючи на децентралізацію спортивного руху й відсутність значущих фінансових ресурсів, місцеві футбольні команди продовжували змагатися й розвиватися. Навіть нещасливі моменти, такі, як поразки в обласних і регіональних змаганнях чи фінансові обмеження, не призвели до згасання інтересу до футболу в містах. Стало очевидним, що футбол мав важливе місце в житті місцевих громадян, і ця популярність зумовила появу нових команд, турнірів і змагань.

Варто підкреслити важливість «спонсорської підтримки». Футболісти Конотопу та Краматорську завдячують заводам, розташованим у своїх містах, що надавало їм змогу бути звільненим від роботи, мати достатні джерела фінансування. Не варто забувати й про роль керівників, які за особистою ініціативою підтримували футболістів, створюючи для них надкомфортні умови. Відсутність такої підтримки, імовірно, негативно позначилася на краматорському футболі цього періоду, а її наявність стала причиною недовгого зльоту глухівчан.

Узагалі, футбол під час досліджуваного періоду відзначився активним розвитком і популярністю, не дивлячись на внутрішні обмеження й віддаленість від центральних спортивних подій. Футбольні змагання, будівництво стадіонів, участь дітей і молоді в футбольних командах – усе це свідчить про важливе місце футболу в культурному та спортивному житті міст і регіонів. Дослідження функціонування футболу в умовах децентралізації спортивного руху надає можливість краще розуміти роль спорту в житті місцевих громад і визначити основні чинники, що вплинули на його розвиток [Додаток Г].

3.3. ФУТБОЛ В УМОВАХ СТАГНАЦІЇ ТА ЗАНЕПАДУ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (Початок 70-х років ХХ ст. – 1991 рр.)

Цей період характеризується стагнацією, поступовим занепадом спорту в невеликих містах. На початку ще можна простежити більш-менш позитивну

динаміку, яка залишилась завдяки розвитку в попередні роки. Наприклад, у 1970 р. були проведені змагання серед глухих, у яких на першості Сумської області перемогла конотопська команда.¹ Але відсутність нових тенденцій, які на роки задали б високий темп розвитку футболу, поступово призводить до зменшення кількості команд, падіння результатів і популярності футболу й спорту в цілому. Перестали працювати фактори успіху минулих років: стало менше ініціативних керівників, опікунів і організаторів команд, держава цим питанням також приділяла значно менше уваги. Активно продовжував розвиватися лише дитячий футбол.

Футбол у Конотопі в 1970-і рр. переживав не найкращі часи порівняно зі значним підйомом кінця 1960-х. Але з'являлися нові гравці, нові команди, окремо варто виділити «Рефрижератор». Змагання на міському рівні були напруженими й принциповими. Були започатковані «Змагання команд великих житлових будинків», що говорить про популярність футболу в місті.²

Ще одним новим на той час явищем став ветеранський футбол. Була створена ветеранська команда КЕМЗ, яка змагалась у товариських матчах із молоддю. До прикладу, в 1971 р. відбулася товариська зустріч між командами ветеранів і молоді інструментального цеху КЕМЗ. Гра закінчилася з рахунком 2:0.³

Проте гучних перемог на більш високих рівнях стало набагато менше. У ці роки керівництво міста зрозуміло необхідність відкриття відділення футболу в ДСШ для покращення рівня готовності спортсменів і команд. Саме в цей період з'явився надзвичайно популярний у наступні десятиліття міні-футбол. Якщо раніше футболісти для підтримки спортивної форми взимку грали в хокей, то тепер вони мали можливість підвищувати майстерність саме з футболу. Уже в

¹ Спортивна хроніка // Радянський прапор. 1970. 17 липня. С. 3.

² Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 220.

³ Любителям спорту // Металіст. 1971. 29 листопада. С. 1.

1971 р. відбулася першість КЕМЗ із міні-футболу, переможцем став 19 цех, II місце виборов інститут «Автоматвуглерудпром», III – цех № 12.¹

Конкуренція на футбольних полях Конотопа продовжувала бути високою. У 1970 р. чемпіоном міста стала команда КЕМЗ, у 1971 р. кубок міста виграв «Шахтар». У змаганнях за кубок міста в 1973 р. взяли участь 11 команд, перемогу виборов «Будівельник» – команда військової частини. На II місці – «Юність». У 1974 р. команда Поршневого заводу дійшла до півфіналу кубка міста з футболу. Кубок здобув «Шахтар», перемігши в фіналі команду Енергодільниці 2:0.²

У 1977 р. кубок міста виграла команда Технікуму транспортного будівництва. У 1979 р. кубок міста виграла команда «Шахтар» (II місце – «Рефрижератор»), у 1980 р. «Рефрижератор» став чемпіоном міста, у 1980 р. першою була команда «Поршневого заводу» (II місце – КЕМЗ).³

На обласних змаганнях великих успіхів в ті роки досягла команда Конотопський «Локомотив» 1972 р. переміг у II групі на першості Сумської області. Конотопський «Шахтар» у 1971 р. зміг наблизитися до успіху минулих років: команда зайняла II місце в Сумській області. Того ж року збірна Конотопа очолила першість області серед команд II групи. Також він вийшов в півфінал кубку області 1977 р. та вигравши в останньому матчі сезону 1977 р. у чемпіонів області «Фрунзенця». У наступні роки на обласній арені місто представляла створена 1978 р. команда КВРЗ «Рефрижератор», яка відразу виграла осінній кубок міста, 1979 р. стала чемпіоном Конотопа (II місце – КЕМЗ, III – Поршневий завод), увійшла до фіналу обласної першості.⁴

На підприємствах міста регулярно проводилися різноманітні футбольні змагання – кубки й першості. Так, у 1975 р. на кубку КЕМЗ із футболу в фіналі зустрілися команди апаратного цеху та цеху вуглеавтоматики – 1:0. У першості

¹ Любителям спорту // Металіст. 1971. 29 листопада. С. 1.

² Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 238.

³ Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С. 122.

⁴ Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 251.

1975 р. Поршневого заводу переміг інструментальний цех, II місце зайняв цех нестандартного обладнання, III – гільзовий. Команда-переможець отримала путівку на поїздку до столиці України на матч «Динамо» (Київ) – «Баварія» (Мюнхен).¹

Інтерес до футболу підігрівали товариські матчі з відомими командами. Так, у 1972 р. «Локомотив» (збірна Конотопу) провела товариську зустріч із «Зорею» (Ворошиловград). Невдовзі «Зоря» стала чемпіоном СРСР. У середині 1970-их рр. до Конотопа завітала команда ветеранів Московського «Спартака», а в 1979 р. – «Динамо» (Київ-ветерани).²

Варто більш детально розглянути історію одного з найбільших осередків футболу в ці часи – Поршневого заводу. Старий поршневий завод працював ще до війни, а новий вступив у дію в жовтні 1972 р. Будували його військові, футбольна команда яких – «Будівельники» – у 1971 р. навіть виграла першість міста. За короткий проміжок часу колектив заводу став лідером серед підприємств міста зі спортивно-масової роботи.

Інструктором із ФК на підприємстві з лютого 1973 р. до 31 грудня 1999 р. працював Сухілін Анатолій Опанасович (народився в 1952 р. в Конотопі). Свого спортзалу не було (фізкультурно-оздоровчий комплекс вступив у дію лише в лютому 1992 р.) і, хоча працівників на заводі максимум було 2800 (для порівняння: КЕМЗ – до 10000, КВРЗ – 5000 чоловік), постійно лідирував у міських спартакіадах.

Причиною цього стала велика кількість першостей усередині заводу, залучення до цих змагань великої кількості працівників. У 1976 р. в спартакіаді заводу I місце виборов ремонтний цех (фізкультурний організатор Г. Гітлін), II – гільзовий, III – цех енергетики. У змаганнях із міні-футболу переміг ремонтний цех, на II місці – інструментальний, в особистому заліку з тенісу кращим був

¹ Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С. 124-130.

² Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С. 122-127.

Джолос. У змаганнях III спартакіади заводу в 1977 р. (11 видів спорту) взяли участь близько 500 осіб (кожен 4-й працівник заводу). Норми ГПО виконали 202 особи, розрядні нормативи – 119, підготовлено 52 інструктори зі спорту, 32 арбітри. У зимовій спартакіаді підприємства того ж року 210 осіб склали норми ГПО, 30 виконали нормативи II та III розрядів. У заводських спартакіадних змаганнях 1978 р. з ручного м'яча переміг ремонтний цех, із футболу – інструментальний. У першості заводу з міні-футболу 1979 р. перемогли енергетики. У спартакіаді підприємства 1980 р. змагалися команди з 11 видів спорту (близько 1000 осіб, кожен третій працівник), 410 фізкультурників виконали норми II, III розрядів. Переможці спартакіади були премійовані поїздкою до Києва на футбольний матч. I місце виборола команда енергоцеху, яка на заключній стадії виграла багатоборство ГПО й перемогла в легкій атлетиці, II місце посів гільзовий цех, III – цех нестандартного обладнання. Із настільного тенісу I місце виборов відділ головного енергетика, II – заводоуправління, III – цех нестандартного обладнання.¹

Заводські команди вдало виступали на обласних змаганнях. Так, у 1977 р. на першості облради ДСТ «Авангард» виграла турнір із настільного тенісу, посіли призові місця в змаганнях із ручного м'яча, волейболу, баскетболу, легкої атлетики, багатоборства ГПО. У 1979 р. спортсмени Поршневого заводу посіли I місце в області по ДСТ «Авангард» із настільного тенісу, легкої атлетики й виграла спартакіаду області по цьому ДСТ.²

У наступні роки на обласній арені місто представляла створена у 1978 р. команда КВРЗ «Рефрижератор», яка відразу виграла осінній кубок міста, а у 1979 р. стала чемпіоном Конотопа та увійшла до фіналу обласної першості.³

У 1980-і рр. футбол в Конотопі також переживав не найкращі часи. З значних У 1980-і рр. футбол у Конотопі також переживав не найкращі часи. Зі значних

¹ Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 258.

² Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 265.

³ Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди... С. 272.

досягнень можна виділити такі успіхи: «Рефрижератор» у 1982 р. один раз зайняв ІІ призове місце в першості області; «Локомотив» вийшов у фінал кубку ПЗЗ в 1981 р.; конотопське «Динамо» в 1987 р. стало чемпіоном області по ДСТ «Динамо», переможцем першості Південно-Західної залізниці серед лінійних відділів УВС на транспорті МВС УРСР. На цьому позаміські досягнення дорослих команд фактично закінчуються.¹

Але в той же час у Конотопі продовжували залучати до ігор значну кількість молоді. Наприклад, у Технікумі транспортного будівництва в ті часи футбольні змагання між групами й відділеннями проходили регулярно, були складовою загального заліку комплексних спартакіад навчального закладу. У розіграші кубка технікуму з футболу в 1988 р. взяли участь 24 команди. У фінальній зустрічі після нічийного рахунку в основний і додатковий час лише через пенальті перемогла команда 231 групи.²

Також у цей період у Конотопі починає зароджуватись жіночий футбол. У 1987 р. на стадіоні «Локомотив» з учениць шкіл, ПТУ, студенток медучилища, молодих працівниць швейної фабрики та інших підприємств було організовано секцію жіночого футболу.³

Щороку відбувалися першості й розіграші кубку Конотопа з футболу. Але конкретного лідера в місті не було. Наприклад, у 1980 р. перемогла команда з КВРЗ, у 1987 р. кращою було команда «Мотор» заводу «Мотордеталь», а в 1988 р. – команда «Динамо».⁴

Рішенням міськвиконкому від 20 грудня 1989 р. «Про організацію спортивного клубу з футболу» було створено та затверджено юридично ухвалений статус статті доходів і витрат футбольного клубу «Слов'янець». Мета створення

¹ Рефрижератор // Радянський прапор. 1982. 2 серпня. С. 1.

² Змагаються футболісти // Радянський прапор. 1986. 7 травня. С. 1; Кубок – в СПТУ-4 // Радянський прапор. 1986. 20 травня. С. 2; У фізкультурників технікуму // Радянський прапор. 1988. 15 листопада. С. 1.

³ Личкун А. А. Аналіз розвитку жіночого футболу в місті Конотоп Сумської області // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Спорт та сучасність». Київ, 2021 С. 37

⁴ Кубок розіграно // Радянський прапор. 1981. 6 жовтня. С. 2.

клубу – сконцентрувати всю футбольну роботу міста під одним дахом: із підлітками, із юнаками та з ветеранами. У перспективі планувалося створити клуб уболівальників та три команди, які виступатимуть на першості області в різних вікових групах.¹

У першості області 1990 р. від Конотопу виступає в І групі «Слов'янець», а у ІІ групі «Шахтар». Того року на результат матчів для всіх команд області впливала відсутність автобуса для виїзду на матчі. У 1991 р. міські команди виступали в трьох групах протягом восьми місяців. Конотопський «Слов'янець» посів VIII місце. Уже були відчутними проблеми з фінансуванням команди з боку спільного підприємства «Слов'янець». Чемпіон області «Вікторія» з Лебедина стала переможцем першості лише після додаткової гри з «Хіміком» (Суми). Успішному виступу лебединців сприяла матеріальна допомога Красноярського кооперативу «Вікторія» (його філії в Лебедині).²

Подібно розвивалися події і в Краматорську. Доволі рідко місцеві футболісти здобували досягнення принаймні обласного рівня, до того ж, мав місце й занепад міських першостей. У місцевої влади почав згасати інтерес до футболу, преса також переключила увагу на інші події, через що маємо менше свідчень про стан цього виду спорту в місті. Зменшилась кількість дітей, які займалися футболом у ДСШ, при цьому велика кількість молоді продовжувала практикувати дворовий футбол, що говорило про відсутність належної роботи з боку спортивних шкіл та їх керівництва по залученню маленьких футболістів до секції.³

Однак, не дивлячись на це, у ті часи на Донеччині мала місце доволі прогресивна подія – перший жіночий чемпіонат області, який тут стане

¹ Інтерв'ю з В. Андрієнко від 17.07.2017, м. Конотоп. Інтерв'юєр: В. Сидоренко // Особистий архів автора.

² Футбольний клуб – це реально? // Радянський прапор. 1990. 6 лютого. С.1; Футбольний сезон позаду // Радянський прапор. 1990. 11 вересня. С. 1.

³ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 205.

традиційним, починаючи з 1971 р. Краматорські жінки особливих досягнень на цьому чемпіонаті не мали.¹

Починаючи з 1974 р. у Краматорську також з'являється міні-футбол і змагання з цього, але при цьому футболісти взимку все одно продовжували займатися хокеєм, у той час, як їх візаві з інших міст тренувалися взимку з футболу, хоч в у залах.²

Жодна зі «старих» команд міста протягом десятиліття жодного разу не одержала призових місць на будь-яких першостях рівня вищого за міські. Це за умов, що в області існувала велика кількість спраткіад, кубків, чемпіонатів, розіграшів призів, не говорячи вже про першості серед ДСТ.

Футбольною надією Краматорська стала нова команда «Блюмінг», яка складалась із колективів фізичної культури всього міста. Так, протягом 1977 р. «Блюмінг» став чемпіоном області серед колективів, переміг в обласному турнірі, присвяченому 60-річчю жовтня; виборов першість змаганнях за кубок машинобудівників області. У першості області в 1978 р. «Блюмінг» посів II місце в своїй групі. Повторити успіх їм удалося аж у 1981 р.³

1979-1980 рр. взагалі є білими плямами в історії міського футболу Краматорська. У подальші роки є свідчення про регулярні міські й обласні турніри, але розмаху минулих епох уже нема, відчувалися проблеми з фінансуванням.

Винятком став 1986 р., у якому відбулися дві важливі події. По-перше, це візит до міста легендарного тренера й футболіста Г. Д. Качаліна, який виступив перед місцевими спортсменами з промовою. По-друге, останнє значне досягнення «Блюмінга» – перемога в змаганнях за кубок області.⁴

¹ Личкун А. А. Аналіз розвитку жіночого футболу в місті Конотоп Сумської області // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Спорт та сучасність». 2021 С. 37

² Волошина Н. Е. Страницы истории Краматорска... С. 116

³ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 219.

⁴ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 223.

Останнім істотним зусиллям місцевих посадовців щодо розвитку дорослого футболу в цей період стало заснування госпрозрахункового клубу «Авангард», який мав стати логічним продовженням славетного шляху команди з ДСТ «Авангард». Але новостворена команда не отримала належної матеріальної та організаційної підтримки, тому швидко розпалася. Так безславно завершилась футбольна доля одного з передових у цьому сенсі міст Донбасу. Окремо варто згадати про успіхи юних спортсменів Краматорську.¹

У Глухові в цей час відбувались такі події. У 1971 р. команда «Спартак» посіла II місце в Сумській області в II й одержала перспективи перейти в I групу, що й відбувається в 1973 р. коли команда стала переможцем у II групі. При цьому особливої підтримки з боку ДСТ «Спартак» не було.²

Але після цього в команди почались проблеми з фінансуванням і матеріальною підтримкою, а тренеру команди не виплачували заробітну плату. Унаслідок цього сильні гравці залишили команду, перейшовши до потужних команд Шостки та Сум. Декого з гравців призывали лав Збройних Сил, де юнаки також продовжували грати. У 1973 р. завод «Електропанель» створив свою футбольну команду. У заводської команди все було чудово в плані звільнення футболістів від виконання обов'язків на роботі, фінансування, матеріального забезпечення, у той час як на «Спартак» не виділялись кошти навіть для покосу трави на полі.³

Протягом 1974 р. «Електропанель» упевнено перемагала опонентів у II групі. Наприклад, перемогла ямпільський «Електрон» із рахунком 9:2 та «Колос» із Дружби з рахунком 9:0. У «Спартака» була велика плинність спортсменів, протягом сезону команда змінила 50 гравців, через нестачу коштів у них були

¹ Новості футболу // Краматорская правда. 1987. 12 марта. С. 2.

² Розвиток футболу // Народна трибуна. 1973. 23 серпня. С. 2;

³ Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 47.

проблеми з трансфером до інших міст на ігри, унаслідок чого їх дискваліфікували.¹

Резонанс у ЗМІ й підтримка авторитетних громадян міста (ветеранів війни, керівників) змусили місто підтримати команду – частину найсильніших гравців звільнили від робіт, запросили на роботу нового тренера, що одразу дало свої результати. Протягом трьох наступних років команда досягла великих успіхів на першості області по ДСТ «Спартак». Так, у 1975 р. «Спартак» (Глухів) став чемпіоном Сумської області, у 1976 р. посів III місце, у 1977 р. – II.²

У 1977 р. відбувся скандал. Під час матчу на першість області, який відбувався в Глухові, проти команди з Сум, мав місце факт упередженого суддівства. Суддя з Сум зарахував гол, хоча воротар упіймав м'яч. На знак протесту глухівський «Спартак» покинув поле. За це обласна федерація футболу відсторонила команду від наступного матчу, на що «Спартак» відповів лаконічно – відмовився від участі в першості взагалі. Містяни, які спостерігали цей матч, підтримали команду, на відміну від міської влади, яка не захистила команду на політичному рівні.³

У 1979 р. на базі заводу була створена оновлена команда «Електропанель», яка серед проблем мала різний вік гравців, що привело до відсутності зіграності, були проблеми з дисципліною – спортсмени на чемпіонатах часто билися.⁴

У 1981 р. було створено нову команду – «Авангард», її очолив новий тренер С. Руденко, який закінчив Смоленський інститут фізичної культури, однак і тут став проблемою різний вік гравців, унаслідок чого ветерани міського футболу покинули команду. Також в «Авангарді» відбувались конфлікти на тлі

¹ Наші футболісти // Народна трибуна. 1974. 4 жовтня. С. 2.

² Гра на ентузіазмі // Народна трибуна. 1975. 27 листопада. С. 1; Обласні змагання по футболу ДСТ «Спартак» // Народна трибуна. 1977. 7 листопада. С. 1.

³ Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 60.

⁴ Начальник команди – Микола Кириєнко // Народна трибуна. 1979. 8 серпня. С. 2.

працевлаштування футболістів, мали місце й проблеми з організацією регулярних тренувань.¹

У тому ж 1981 р. році було організовано товариський матч із командою ветеранів київського «Динамо», що викликало неабиякий ажіотаж у місті.²

На обласному рівні почала сильно «шкутильгати» якість організації змагань. У 1983 р. під час обласної першості «Авангард» (Глухів) приїхала до Краснопілля, де дізналася, що матч перенесено на наступний день – довелось шукати місце для ночівлі. Це, а також явно заангажоване суддівство вплинуло на ігровий настрій футболістів, і вони програли матч. Не дивлячись на це, команда зайняла III місце на першості області. Місцеві ЗМІ були в ейфорії, описуючи неабиякий успіх команди та зростання рівня гри. Однак, імовірно, це був не стільки прогрес глухівчан, скільки падіння рівня гри в минулих лідерів області – сумчан, конотопчан та шосткінців.

У 1985 р. в Глухові була створена нова команда на базі ДСТ «Колос», яку активно підтримало управління ДСТ, міська влада. Новим осередком спорту в місті став педагогічний інститут, у який можна було влаштувати молодь на навчання, а дорослих – працювати. До складу «Авангарду» також почали входити й робітники заводів.³

Деяким футболістам, особливо запрошеним з інших міст, були обіцяні квартири, проте далеко не всі їх отримували, що приводило до фактичної втечі футболістів до інших команд.

За рік у команді відбувся конфлікт через те, що тренер В. Олофінський під час ігрового сезону поїхав на практику в кримські піонерські табори, фактично покинув на цей час команду, що призвело до його відставки й лишило команду на цілий рік без тренера. Після чого знов почалися проблеми з фінансуванням.⁴

¹ Остання гра «Авангарду» в сезоні 1981 р. // Народна трибуна. 1981. 22 листопада. С. 1.

² Автограф київського «Динамо» // Народна трибуна. 1981. 14 жовтня. С. 2.

³ Иван Поцелуев, подводя итог сезона 1985 года // Народна трибуна. 1985. 12 листопада. С. 2.

⁴ Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 81.

У 1988 р. футболем Глухова почав опікуватися сирзавод, на базі якого й було створено команду, до якої залучили гравців з інших команд міста. Футболістам почали виплачувати гроші за ігри та тренування, команді допомогли з інвентарем і транспортом. У місті продовжились товариські матчі. Так, у 1988 р. Глухів відвідали ветерани одеського «Чорноморця» й збірної СРСР.¹

У 1989 р. команда посіла III місце на першості Сумської області й виборола право взяти участь у першості республіки серед колективів фізичної культури. За підтримки міської влади й керівництва заводу, футболісти отримують запис у трудових книжках «футболіст». У Глухові було створено культурно-спортивний центр «Синтез», куди й прийняли на роботу футболістів. Фінансів для відвідування зборів у Криму й Карпатах не вистачало, робився акцент на тренуваннях у рідному місті.²

У 1990 р. міська команда Глухова взяла участь у згаданій вище першості, де також зіткнулась із необ'єктивним суддівством. Знову почалися проблеми з заробітною платнею, була помітна відмінність у рівні гри з іншими командами, у результаті чого команда зайняла VIII з 16 місць у першості.³

Після цих змагань команда фактично розпалася: хтось вирішив закінчити футбольну кар'єру взагалі, когось перекупили більш престижні й забезпечені клуби. Так фактично закінчується історія дорослого футболу в Глухові в цей період.

У юнацькій першості Сумської області серед юнаків 1970 р. перемогу виборола команда Сум, II місце завоював конотопський «Шахтар» (чемпіон області 1969 р.). До складу команди «Шахтар» 1970 р., яка брала участь у чемпіонаті області, входили В. Ковальов, Макаренко, Козін, О. Лелета, Б. Ткаченко, Бородін, Коновалов, Юценко, Єлисафенко, Коваленко, Чесалін,

¹ Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 103.

² Аналіз футбольний справ «Спартак» // Народна трибуна. 1989. 3 листопада. С. 1.

³ Про гол, футбол і «папуасів» // Народна трибуна. 1990. 30 травня. С. 1; Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 136.

Бірюков. Того ж року в першості Сумщини з футболу серед глухих Конотоп посів І місце. На першості області серед СНЗ поміж конотопських команд найкраще виступили футболісти ПТУ-4, виборовши ІІ місце. Конотопчани вибороли кубок Південно-Західної залізниці в 1970 р.¹

Продовжували проводитись першості міста серед школярів. У 1971 р. перемогла СШ № 9, у 1973 р. перемогли футболісти школи № 5, у 1975 р. перемогу виборола команда СШ № 11. Окрім створеної в 1976 р. на базі ДСШ секції з футболу, проводились тренування з дітьми на базі будинкоуправління (далі – БУ) КЕМЗ, де підлітків тренував один із найсильніших футболістів міста – Б. Ткаченко. Існували команди при БУ ДЦС, БУ КВРЗ. Так, наприклад, у зональних змаганнях на призи клубу «Шкіряний м'яч» 1976 р. перемогли дві вікові групи БУ КВРЗ, які в обласному фіналі посіли відповідно ІІІ та ІІ місця. У 1977 р. в місцевому «Шкіряному м'ячі» команди БУ ДЦС 1962-1963 р.н. та 1964-1965 р.н. перемогли в своїх групах. У 1978 р. в молодшій групі І місце посіла команда БУ КЕМЗ, ІІ – БУ ДЦС; у середній групі І місце – БУ КЕМЗ, ІІ – БУ ДЦС, ІІІ – БУ №1, у старшій групі І місце – БУ ДЦС, ІІ – БУ КЕМЗ, ІІІ – БУ КВРЗ. У республіканських змаганнях клубу «Шкіряний м'яч» юнаки 1964-1965 р.н. вибороли ІІ місце (у фіналі програли команді з Вишгорода). У 1979 р. на республіканському етапі змагань клубу «Шкіряний м'яч» конотопські спортсмени 1964-1965 р.н. вибороли ІІ місце.²

Дитячий футбол у Конотопі у 1980-ті продовжував розвиватись: функціонувало відділення ДСШ, у школі №12 у середині 1980-х були відкриті два спеціалізовані класи, де одночасно вчилися й тренувалися хлопчики-футболісти й дівчата-легкоатлетки.³

На базі ДСШ були створені потужні команди різних вікових категорій, які протягом 1980-х та на початку 1990-х одержали ряд перемог на різних першостях.

¹ Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С. 210.

² Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С. 212.

³ Спортивні класи // Радянський прапор. 1986. 3 жовтня. С. 2.

Так, у 1983 р. команда Конотопської ДСШ стала фіналістом зонального турніру «Шкіряний м'яч» серед юнаків 1967 р. н.¹

Протягом 1987 р. юнаки 1977 р. н. стали переможцями обласного етапу «Шкіряного м'яча», а команда 1972 р. н. перемогла в обласній першості серед ДСШ. За рік, у 1988-му, юнаки 1975 р. н. зайняли III місце у фіналі «Шкіряного м'яча» УРСР, а в 1989 вони ж перемогли в зональних змаганнях «Шкіряного м'яча». Юнаки 1973-1974 р. н. та 1977-1978 р. н. стали переможцями фіналу Сумської області цього турніру. У цьому ж році у місті почав проводитися Всесоюзний турнір на призи спільного підприємства «Слов'янець», у якому щороку перемогали юнаки з міської ДСШ.²

У 1989 р. в зональному турнірі першості області виграла команда ПТУ-4 й здобула право на участь у фінальних іграх. Молодіжний склад Конотопського «Шахтаря» переміг у першості області без поразок (84 очки). За підсумками першості області 1989 р., доросла команда посіла VIII місце, команда юнаків 1975-1976 р. н. – II, а 1973-1974 р. н. – I місце. У загальному заліку Конотоп посів I місце в області³

У 1990 р. відразу дві команди 1978 р. н. та 1973-1975 р. н. стали переможцями обласного етапу «Шкіряного м'яча». У тому ж році збірна ДСШ стала володарем кубка міста, що говорить про слабкий рівень гри команд дорослих.⁴

Дитячий футбол у Краматорську частково дублював тенденції дорослих команд, але, завдяки майстерності талановитої молоді та їхніх тренерів, гідно представляв місто в області. Сильних команд у місті не було, що, однак, не заважало об'єднувати сильних гравців для участі у спартакіадах. Так,

¹ Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С. 234.

² Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту... С. 217-230.

³ Призи, грамоти, медалі // Радянський прапор 1989. 11 листопада. С. 1; Футбольні баталії // Радянський прапор. 1989. 12 серпня. С. 1; Перемоги перемоги // Радянський прапор. 1989. 17 жовтня. С. 2.

⁴ М'яч у воротах // Радянський прапор. 1990. 22 жовтня. С. 1.

краматорські школярі вибороли II місце в обласній спартакіаді 1977 р., а за рік у тих же змаганнях посіли III місце.¹

Ближче до кінця існування СРСР активізувались команди середніх спеціальних навчальних закладів. У 1990 р. в м. Судак пройшов турнір серед ПТУ «Золота осінь», де взяли участь команди з усієї країни, а учні краматорського ПТУ №16 стали переможцями турніру. На першості області серед ПТУ ця команда також перемогла. У Краматорську було проведено турнір серед ПТУ на призи газети «Краматорська правда», у якому взяли участь команди з Харківської, Донецької, Луганської областей, а також гості з Грузії. Команда ПТУ №16 тут також вийшла переможцем. У цьому ж турнірі в 1991 р. грузинська команда «Інгурі» посіла I місце, на II була команда ПТУ №47, учні ПТУ №28 – на III місці.²

Подібно до повоєнних років, у Глухові збереглась тенденція великої інтенсивності дворового футболу. У місті була велика кількість імпровізованих футбольних полів і спортивних майданчиків. Молодь своїми силами організовувала та проводила матчі й першості. Серед команд можна виділити найбільш активні, як-от: «Вихрь», «Ураган», «Червоне поле», «Синявка», «Кінський ринок», «Карабас», збірна вулиці Сергія Лазо та ін. Але, не дивлячись на це, безперспективність занять футболом для більшості хлопців, відсутність систематичних змагань більш високого рівня призводили до того, що з часом молодь переставала масово займатись футболом, а імпровізовані футбольні поля були також «зачинені», пішли під городи містян.³

Таким чином, у цьому пункті розглянуто розвиток футболу в умовах стагнації та занепаду Радянської держави з початку 1970-х років до 1991 р.

У період стагнації та занепаду радянської системи спостерігалась амбівалентність у розвитку футболу в Конотопі. З одного боку, існували досягнення заводських команд та окремих талановитих гравців, які виходили на

¹ Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 232.

² Бабкин В. «Краматорський футбол»... С. 233.

³ Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом»... С. 133-135.

обласний і республіканський рівні. З іншого боку, занепад у професійному футболі відбивався на рівні гри в дорослому й молодіжному футболі.

Значного розвитку набув дитячий і молодіжний футбол. Команди виступали на різних турнірах, включаючи зональні й обласні етапи, що свідчить про певний рівень розвитку футбольної інфраструктури в місті.

Краматорський футбол в умовах загального занепаду інтересу влади та ЗМІ до цього виду спорту почав показувати погані результати. Падіння зацікавленості влади та обмежена медійна увага призвели до зниження рівня міських футбольних першостей та спроб привертати нових гравців до секцій ДСШ. Між тим, за відсутності значущих досягнень дорослих команд, футбол продовжував розвиватись на рівні дитячих та юнацьких команд. Хоча були проблеми із залученням маленьких футболістів до секцій, вдалі виступи юних спортсменів свідчать про майстерність тренерського складу й збереження певного рівня футбольної активності серед молоді.

Розвиток футболу в Глухові був тісно пов'язаний із соціально-економічними й політичними процесами в державі. Високий рівень інтенсивності дворового футболу відображав ентузіазм і самоорганізацію молоді, яка в умовах обмежень знаходила в цьому виді спорту своєрідний вираз і відпочинок.

Однак, незважаючи на активність і популярність футболу серед молоді, такі чинники, як відсутність систематичних і структурованих змагань високого рівня, нестабільність фінансування й матеріальної підтримки, призвели до занепаду міського футболу. Футбольні команди стикалися з проблемами фінансування, втратою ключових гравців та відсутністю організованих тренувань.

Зміни в політичному контексті також вплинули на футбольну картину. Скандал під час матчу 1977 р. й відмова команди від участі в наступному турі свідчать про вплив політичних факторів на спортивне середовище.

Виділяючи спільні риси футболу в містах, зазначимо, що значно впала кількість виступів команд на першостях, що стало причиною низької

зацікавленості влади на місцях у досягненнях. Можна виділити зростання інтересу то інших видів «футбольних ігор», як наприклад, міні-футбол, жіночий футбол.

Серед особливостей можна виділити принципово різні стани дитячого й молодіжного футболу, який у цілому базувався на стараннях тренерів і молодих футболістів. У цей період футбол у Конотопі й Краматорську в цілому показує негативні тенденції, у той час як у Глухові – більш позитивні, що, імовірно, пов'язано з тим, що Конотоп, Краматорськ та інші подібні до них потужні економічні центри, у той час також переживали занепад, що, у свою чергу, відбилось на футболі, у той час як у Глухові, де майже завжди був відсутній економічний базис для футболу, на фоні інших команд рівень гри місцевих футболістів не впав, що привело до зростання кількості перемог.

Так чи інакше, не дивлячись на занепад футболу як виду спорту, він продовжив існувати у фізкультурному вигляді, лишаючись найбільш популярним видом спорту серед населення.

Говорячи в цілому про особливості розвитку футболу з 1945 по 1991 рр., варто сказати, що за цей час футбол у досліджуваних містах пройшов довгий шлях від відновлення, становлення й злету до стагнації. Про фактичне падіння говорити не доводиться, адже футбол продовжив існувати, в фізкультурній формі, а молодіжний та дитячий футбол навпаки, завжди показував гідні результати.

Значну роль відігравав індустріальний розвиток або його відсутність. Наявність потужних індустріальних підприємств стала запорукою розвитку футболу в Краматорську й Конотопі на довгі десятиліття, але з падінням підтримки команд із боку керівництва заводів і місцевої влади команди почали показувати гірші результати, перспективні гравці почали переходити до інших команд. На фоні падіння індустріальних центрів інші міста отримали перспективу зайняти їх місця в турнірній таблиці, чим і скористався Глухів, на якому стагнація системи не дуже відбилася, адже важко погіршити умови футболістам і тренерам, у яких і так фактично не було умов.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки, можна сказати впевнено, що кожне місто має свою специфіку спорту в цілому й футболу зокрема, але в результаті дослідження можна виділити ряд чинників, існування або відсутність яких суттєво впливало на цей вид спорту в місті.

У першу чергу, варто виділити неабияку популярність футболу серед населення у всіх досліджених регіонах упродовж усього радянського періоду України. Ці форми були різними, але важко знайти місто, де б не був популярний футбол, будь-то дворовий, мініфутбол або футбол на підприємствах.

Далі зазначимо характерні особливості кожного регіону.

Футбол у кожному місті з'явився в різні часи та різними шляхами, але обов'язковою умовою були контакти регіону з іноземцями, які й принесли футбол на територію сучасної України. Багато міст у дорадянський період із футболем не були знайомі. Кінець XIX ст. – початок XX ст. став періодом зародження не лише футболу, але фізичної культури і спорту в цілому. Тоді це було доступно лише інтелігенції – виробничій чи інтелектуальній, що було пов'язано з необхідністю витратити значні кошти на закупівлю інвентаря та розбудову інфраструктури, на що більшість населення не мала змоги виділяти кошти.

У перше десятиліття радянської влади фізична культура і спорт перестали бути елітарним привілеєм і стали явищем народним. Футбол, у свою чергу, не дивлячись на певний тиск із боку центральної влади, почав активно розвиватись на місцях, носив суто стихійний і самоорганізований характер. Більшість людей займалися футболем просто неба, без спеціального взуття (часто без взуття взагалі). Цей вид спорту популяризувався серед військових, робочих, школярів і студентів. Популярності сприяла простота правил, динаміка та видовищність футболу. Але через відсутність умов для заняття футболем узимку, спортсмени перетворювалися на хокеїстів. Можна сказати, що для значної частини радянської

добу характерне явище «спортсменів-універсалів». Тобто коли одна людина одночасно займається кількома видами спорту й представляє свою команду на змаганнях із них. Для всіх регіонів характерна відсутність значної матеріальної підтримки з боку центральної влади. Варто виділити лише допомогу з кадрами, які в ці роки активно навчалися й стали важливою опорою для розвитку футбольного руху.

Велику роль відігравали осередки фізичної культури, в яких був представлений і футбол. Відповідно, відсутність їх значно затримували розвиток футболу.

Осередками часто ставали великі підприємства, військові частини, навчальні заклади, їх кількість і активність впливали на динаміку розвитку футболу в містах. Силами народного будівництва починає будуватись спортивна інфраструктура. Донбасу, як густонаселеного регіону, притаманна значна регулярність проведення змагань, що було спричинене великою кількістю спортивних осередків. У Глухові через невелике населення й відсутність індустріальної бази, навпаки, найбільший розмах отримали дитячі та молодіжні команди.

У цілому можна сказати, що футбол у ці часи має швидше фізкультурний характер, ніж спортивний, адже цей вид спорту є способом загартування тіла, дає змогу весело провести час і об'єднати людей, а про великі спортивні досягнення у цей період рано говорити. Також найперші спортсмени й тренери займались футболом, не відриваючись від своєї основної роботи.

Але в 1930-ї рр. з'являється одна з важливих проблем вітчизняного футболу – ангажоване суддівство, невдоволеність яким уже й тоді знаходила відображення в міській періодичній пресі: ставилося питання, не розв'язане й донині не лише в містах, але й у цілому світі.

Держава в ті часи робить акцент саме на військово-технічних та військово-прикладних видах спорту, у зв'язку з чим футбол відходив на другий план.

Відповідно, із початком війни футбольне життя взагалі майже припинило існування.

Спортивний рух у містах відновлювався після деокупації, силами спортивних функціонерів та самих містян почалось відновлення спортивної інфраструктури. Держава, у свою чергу, лише підтримала ініціативу на місцях, але більш конкретних кроків не здійснювала, що, імовірно, було зумовлено своєрідною розстановкою пріоритетів. Більш активно футбольне життя розгорнулось після завершення Другої світової війни. У досліджуваних містах вдалося створити потужні команди, які скоро взяли участь у відновлених та розширених змаганнях.

Період повоєнного відновлення для невеликих міст став тим часом, коли вони показували гарні результати на змаганнях, боролись із регіональними центрами на рівних; було пов'язане з тим, що в центрах ще не відновили футбол на належному рівні. Уже сформована традиція фізкультурно-спортивного руху дозволила конотопським та краматорським спортсменам вдало виступати на різнорівневих аренах – міських, обласних та республіканських. Існували навіть доволі специфічні першості серед домоуправлінь, колективів фізичної культури, учителів.

Період 1950-1960 рр. став фактично «Золотою епохою» для індустріально розвинених міст, чому був ряд причин. Також у цей період активно розбудовується спортивна інфраструктура. Це створило кращі умови для тренувань і проведення змагань. Наприклад, завершення будівництва стадіону «Авангард» у Краматорську в 1954 р. відзначилось проведенням футбольних змагань за участю місцевих команд, що сприяло популяризації футболу в місті. Кількість та якість стадіонів часто залежала від наявності фінансування й опіки з боку місцевих впливових осіб. Так, якщо Конотоп та Краматорськ мали для цього індустріальну базу, то Глухів мав значно повільніші темпи розбудови.

Характерною особливістю цього періоду є і надстрімкий розвиток дитячого й молодіжного футболу. Якщо на початку 1950-х рр. по всій країні панував так

званий «дикий футбол», коли діти, натхненні грою дорослих, самотужки організовували команди й турніри, то в 1960-ті цей рух набув більш централізований характер за рахунок створення державою дитячих змагань і секцій із футболу. «Провінційні» команди брали активну участь у змаганнях і виявилися конкурентоспроможними не лише на регіональному рівні, але й на всеукраїнських турнірах. Наприклад, команда з Конотопа продемонструвала високий рівень гри на фінальному турнірі Спартакіади школярів України під час зустрічі з майбутніми відомими футболістами. Відповідно, особливості розвитку міст у цьому відношенні також були пов'язані з можливостями фінансової та кадрової підтримки дитячих команд, що стало наслідком того, що глухівські діти фактично не пішли далі «дикого футболу».

Надважливим фактором розвитку, що впливав на спорт у цей період, є наявність «спонсорів» – керівників підприємств, командирів військових частин, місцевих урядовців та ін. Якщо така людина була фанатом футболу, вона намагалась створити надкомфортні умови для команд на базі закладу чи установи, у тому числі й звільнення футболістів від роботи, організації транспорту, тренувань, належного матеріального забезпечення. Відсутність такої підтримки, імовірно, негативно вплинула на краматорський футбол у цей період, а її наявність стала причиною недовгого злету глухівчан.

Загалом футбол у 1950-1960-ті рр. відзначився активним розвитком і популярністю, не дивлячись на внутрішні обмеження й віддаленість від центральних спортивних подій. Футбольні змагання, будівництво стадіонів, участь дітей і молоді в футбольних командах – усе це свідчить про важливе місце футболу в культурному й спортивному житті міст та регіонів загалом.

Аналізуючи спільні риси футбольної діяльності в різних містах, важливо підкреслити, що участь команд у міських чемпіонатах помітно зменшилася, – це стало наслідком низького зацікавлення місцевої влади в футбольних досягненнях. Поступово набували популярності інші варіанти «футбольних ігор», такі, як

мініфутбол та жіночий футбол. Активно продовжував розвиватися дитячий і молодіжний футбол.

Окремо варто сказати про негативні тенденції у футбольній активності в умовах занепаду футболу як виду спорту його фізкультурна реалізація продовжувала існувати, адже футбол залишався найбільш популярною спортивною грою серед населення, що свідчить про його стійкість та важливість для виявлення спільного в досліджуваних містах.

Підбиваючи загальні підсумки, зазначимо важливі риси, існування чи відсутність яких впливали на розвиток футболу:

- наявність індустріальної бази в місті, що створювало умови для організації команд і їх підтримки;
- опікування команд із боку впливових у місті осіб, які є фанатами футболу;
- вплив держави, який полягав в організації змагань, створенні загальнодержавних установ, таких, як ДСТ та ДСШ;
- велика популярність футболу серед населення під час усього проаналізованого періоду. [Додаток Г].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Автограф київського «Динамо» // Народна трибуна. 1981. 14 жовтня. С. 2.
2. Аналіз футбольний справ «Спартак» // Народна трибуна. 1989. 3 листопада. С. 1.
3. Блискуча перемога // За перемогу. 1959. 5 серпня. С. 1.
4. В гостях «Буревестник» // Краматорская правда. 1956. 5 травня. С. 1.
5. Виставкова композиція з історії Добровільного спортивного товариства «Локомотив» у БК залізничників. м. Конотоп.
6. Гра на ентузіазмі // Народна трибуна. 1975. 27 листопада. С. 1.
7. Дезертирство Агієнка // Комуна. 1940. 15 квітня. С. 2.
8. Иван Поцелуев, подводя итог сезона 1985 года // Народна трибуна. 1985. 12 листопада. С. 2.
9. История с матчем престижа // Краматорская правда. 1969. 19 серпня. С. 3.
10. Інтерв'ю з Б. Ткаченко від 5.02.2019, м. Конотоп. Інтерв'юер: В. Сидоренко // Особистий архів автора.
11. Інтерв'ю з В. Андрієнко від 17.07.2017, м. Конотоп. Інтерв'юер: В. Сидоренко // Особистий архів автора.
12. Інтерв'ю з В. Ковальовим від 23.03.2020, м. Конотоп. Інтерв'юер: В. Сидоренко // Особистий архів автора.
13. Інтерв'ю з Ушкало Володимиром від 12.02. 2019. м. Конотоп. Інтерв'юер: В. Сидоренко // Особистий архів автора.
14. Конотоп – Бердичів: на першість України // Комуна. 1937. 23 серпня. С. 2.
15. Конотоп «Локомотив» - Москва «Локомотив» // Ударник транспорта. 1950. 21 жовтня. С. 2.
16. Локомотив - Буревісник 3:0 // Комуна. 1939. 20 червня. С. 2.
17. Локомотив – чемпіон області з футболу // Радянський прапор. 1947. 8 серпня. С. 1.
18. Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень : Наказ від 17.04.1992 р., № 44.
URL: <https://zakononline.com.ua/documents/show/114635674607> (дата звернення: 17.06.2023).
19. Міцніє наша база // Радянський прапор. 1959. 25 квітня. С. 3.
20. Московские футболисты в гостях у конотопчан // Ударник транспорта. 1947. 19 вересня. С. 2.

- 21.Музейна експозиція Конотопського краєзнавчого музею імені О. М. Лазаревського.
- 22.На порозі розвалу // За перемогу. 1958. 25 червня. С. 1.
- 23.Начальник команди – Микола Кириєнко // Народна трибуна. 1979. 8 серпня. С. 2.
- 24.Недовольство горожан // Краматорська правда. 1945. 8 серпня. С. 2.
- 25.Никульшин Н. Ф., Никольский Е. М., Пастухов Е. Г. Физическая культура и спорт. Сборник руководящих материалов. М: Профиздат, 1963. 223 с.
- 26.Остання гра «Авангарду» в сезоні 1981 р. // Народна трибуна. 1981. 22 листопада. С. 1.
- 27.Почему проиграли матч? // Краматорская правда. 1959. 13 серпня. С. 1.
- 28.Призи, грамоти, медалі // Радянський прапор 1989. 11 листопада. С. 1.
- 29.Про гол, футбол і «папуасів» // Народна трибуна. 1990. 30 травня. С. 1.
- 30.Спогади спецкора Валерія Висоцького // Народна трибуна. 1931. 12 липня. С. 2.
- 31.Товарищи из Польши // Краматорская правда. 1957. 4 червня. С. 2.
- 32.Фінальна зустріч з футболу // Комуна. 1940. 26 травня. С. 2.
- 33.Футбольний клуб – це реально? // Радянський прапор. 1990. 6 лютого. С. 1.
- 34.Футбольний матч // Радянський прапор. 1948. 7 червня. С. 2.
- 35.Футбольний матч «Локомотив» (Москва) – «Локомотив» (Конотоп) // Комуна. 1939. 18 червня. С. 2.
- 36.Футбольний матч: «Спартак» Глухів – «Буревісник» Шостка // За перемогу. 1957. 19 червня. С. 2.
- 37.Футбольні баталії // Радянський прапор. 1989. 12 серпня. С. 1.
- 38.Чому «Спартак» зазнає поразку // За перемогу. 1953. 28 травня. С. 1.
- 39.Змагаються футболісти // Радянський прапор. 1986. 7 травня. С. 1.
- 40.Футбольний сезон позаду // Радянський прапор. 1990. 11 вересня. С. 1.
- 41.Акічев Ш. М. Конотопщина: час, події, долі. Київ: Фолігрант, 2005. 232с.
- 42.Бабарика С. Бей беги. История английского футбола. Київ: Український медіа холдинг, 2010. 384 с.
- 43.Бабешко А. А., Левицкий М. Ю. Донецкий футбол. XX век. Донецьк: Сталкер, 1998. 464 с.
- 44.Бабкин В. «Краматорський футбол». Краматорськ: Тираж 51, 2015. 374 с.
- 45.Бобилев А. Н. Конотопское отделение Юго-Западной железной дороги. Київ: Транспорт Украины, 1996. 104 с.

- 46.Будівництво стадіону // Комуна. 1932. 4 квітня. С. 2.
- 47.Буланчик Е. Барьеры известности. Москва: Молодая Гвардия, 1976. 188 с.
- 48.Бутовський О. Д. Вибрані твори. Київ: Поліграфкнига, 2007. 288 с.
- 49.В Краматорске было своё «Динамо» // «Восточный проспект». 2006. 27 лютого. С. 2.
- 50.В Краматорске всегда любили футбол, но иногда расстреливали футболистов // Краматорская правда. 2005. 15 червня. С 3.
- 51.Вацеба О. Нариси з історії західно-українського спортивного руху. Івано-Франківськ: Лілея, 1996. 284 с.
- 52.Волошина Н. Е. Страницы истории Краматорска. Краматорск: Тираж 51, 2008. 352 с.
- 53.Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис [у 2 т.]. Київ: Центр учбової літератури, 1991. 456 с.
- 54.Грот Ю., Олейник Н. История Физической Культуры и спорта на Харьковщине (люди, годы, факты) Т.2. 1951-1974. Харків: Прапор, 2005. 448 с.
- 55.Димов Я. Від болю голос хрипне. Одеса: Друк, 2002. 252 с.
- 56.Димов Я. Історія спортивної боротьби в Україні // Чемпіон. 1996. №1. С. 3.
- 57.За массовость физкультуры и спорта // Ударник транспорта. 1949. 28 квітня. С 2.
- 58.Закінчився розіграш з футболу // Комуна. 1939. 18 січня. С. 3.
- 59.Зустріч з футболу // Комуна. 1939. 8 липня. С. 2.
- 60.Зустріч на кубок УРСР // Комуна. 1940. 29 квітня. С. 2.
- 61.Зустрічі футболістів // Радянський прапор. 1964. 27 листопада. С. 2.
- 62.К празднику Всеовуча // Плуг і Молот. 1920. 1 серпня. С. 4.
- 63.Клюс М. Футбольні історії Липоводолинщини. Гадяч: Видавництво Гадяч, 2016. 268 с.
- 64.Кожевников О. Волейбол: Історія розвитку. Київ: Вікар, 1999. 288 с.
- 65.Конотопские физкультурники к празднику // Ударник транспорта. 1948. 17 липня. С. 2.
- 66.Конотопські спортсмени // Радянський прапор 1968. 25 липня. С. 3.
- 67.Коцаренко В. Ф. Краматорская быль. Краматорск: АОЗТ, 2002. 175 с.
- 68.Краматорске было своё «Динамо» // «Восточный проспект». 2006. 27 лютого. С. 2.
- 69.Крип'янкевич Л. Галичина український здвиг. За матеріалами архіву Степана Гайдучка: (Альбом). Львів: АПРІОРІ, 2014. 268 с.
- 70.Кубок – в СПТУ-4 // Радянський прапор 1986. 20 травня. С. 2.

- 71.Кубок міста з футболу // Радянський прапор. 1954. 18 червня. С. 3;
- 72.Кубок розіграно // Радянський прапор. 1981. 6 жовтня. С. 2.
- 73.Кудренко А. И., Сапожников Г. Ю. Физическая культура и спорт на Сумщине (1939-1989 гг.). Суми : Мрія, 1992. 96 с
- 74.Кукушкин В. В. Все о спорте: Справочник [в 3 т]. Москва: Физкультура и спорт, 1978. 520 с.
- 75.Курсы по физической подготовке. Приказ № 20 //Плуг і молот. 1920. 18 червня. С. 5.
- 76.Летний спорт начался // Ударник транспорта. 1945. 14 червня. С. 2;
- 77.Личкун А. А. Аналіз розвитку жіночого футболу в місті Конотоп Сумської області // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Спорт та сучасність». Київ, 2021 С. 37
- 78.Личкун А. А. Етапи розвитку фізичної культури та спорту на Конотопському електромеханічному заводі // XII конотопські читання. Конотоп, 2022. С. 98.
- 79.Локомотив – чемпіон МКЗ // Радянський прапор. 1957. 11 вересня. С. 2.
- 80.Любителям спорту // Металіст. 1971. 29 листопада. С. 1.
- 81.М'яч у воротах // Радянський прапор. 1990. 22 жовтня. С. 1.
- 82.Мамедов В. Закохані у футбол. Харків: Діса плюс, 2017. 344 с.
- 83.Манзюк Д. Копаний м'яч. Коротка історія українського футболу в Галичині 1909-1944. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 416 с.
- 84.Матвієнко М.П. Історія славетного заводу. Вінниця: Твори, 2022. 360 с.
- 85.На областную спартакиаду // Краматорська правда. 1945. 16 червня. С. 2.
- 86.На проспекте лунный кратер // Советский спорт. 1981. 10 квітня. С. 3.
- 87.На стадіоні «Спартак» // Комуна. 1939. 20 липня. С. 2.
- 88.Национальные игры // Черниговское слово. 1913. 5 березня. С. 3.
- 89.Наші успіхи // Радянський прапор. 1969. 8 жовтня. С. 2.
- 90.Наші футболісти // Народна трибуна. 1974. 4 жовтня. С. 2.
- 91.Новости футбола // Краматорская правда. 1987. 12 марта. С. 2.
- 92.Обласні змагання по футболу ДСТ «Спартак» // Народна трибуна. 1977. 7 листопада. С. 1.
- 93.Олейник Н. История физической культуры и спорта на Харьковщине 1874-1950. Харків: ХДАФК, 2002. 376 с.
- 94.Олейник Н. От ГИФКУ до первой в Украине Харьковской государственной Академии физической культуры. Харків: ХДАФК, 2004. 422 с.
- 95.Первые шаги к Краматорскому футболу // Краматорская правда. 1969. 24 липня С. 6.

96. Перемога футболістів Конотопу // Більшовик. 1936. 9 червня. С. 2.
97. Перемоги перемоги // Радянський прапор. 1989. 17 жовтня. С. 2.
98. Перемоги футболістів // Металіст. 1960. 29 червня. С. 1.
99. Перше місце за конотопчанами // Комуна. 1938. 3 серпня. С. 2.
100. Першість міста // Радянський прапор. 1962. 13 вересня. С. 3.
101. Першість України з футболу. Суми – Конотоп // Комуна. 1937. 12 вересня. С. 3.
102. Петренко Л. Ніжин – місто спортсменів. Ніжин: ПП Лисенко, 2011. 544 с.
103. Платонов В. Н. Олимпийский спорт [в 2 т.]. Київ: Олимпийская литература, 2009. Т. 1. 736 с.
104. Радько Т. М. Це нашої історії рядки. Книга нарисів з історії політехнічного технікуму КІСумДУ у фактах подіях іменах. Харків: Фактор-Друк, 2018. 264 с.
105. Рефрижератор // Радянський прапор. 1982. 2 серпня. С. 1.
106. Розвиток футболу // Народна трибуна. 1973. 23 серпня. С. 2.
107. Розіграли першість // Радянський прапор. 1959. 9 липня. С. 2.
108. Розпочато спортивний сезон // Комуна. 1939. 5 червня. С. 5.
109. Романенко В. «Спартак» рожденный «Штурмом». Київ: Новий друк, 2016. 256 с.
110. Савченко Г., Хоменко Є. Перебудова системи фізичної культури в УСРР наприкінці 1920-х - на початку 1930-х років // Етнічна історія народів Європи. 2013. Вип. 1939. С. 134-139.
111. Сидоренко В. Б. Конотоп спортивний: 1900-1975. Конотоп: Ліра-К, 2016. 184 с.
112. Сидоренко В. Б. Конотоп: Особистості, метри, секунди. 1900-1980 роки. Конотоп: Світ реклами, 2018. 324 с.
113. Сидоренко В. Б. Крізь призму спортивного гарту: Історія фізичної культури і спорту Конотопського політеху: дати, імена, здобутки. Конотоп: Світ реклами, 2020. 408 с.
114. Сова А. Іван Боберський – основоположник української тіло виховної та спортової традиції. Львів: АПРІОПІ, 2017. 232 с.
115. Спортивна хроніка // Радянський прапор. 1970. 17 липня. С. 3.
116. Спортивне життя Конотопа // Радянський прапор. 1951. 3 жовтня. С. 1.
117. Спортивні класи // Радянський прапор. 1986. 3 жовтня. С. 2.
118. Спортивні новини // Радянський прапор. 1967. 11 квітня. С. 4.
119. Спортивные соревнования // Ударник транспорта. 1945. 11 листопада. С. 2.

120. Стадион горожанам // Краматорская правда. 1954. 2 червня. С. 1.
121. Стадіон будується // Народна трибура. 1967. 8 серпня. С. 2.
122. Стадіон закінчити в строк // Комуна. 1936. 19 травня. С. 4.
123. Сторінки спортивної слави // Радянський прапор. Конотоп. 1978. 19 грудня. С. 3.
124. Страницы истории краматорського футболу // Восточный проект. 1999, 20 травня. С. 4.
125. Стриха В. Антологія українського футболу. Том 1. 1921-92. Черкаси: Вертикаль, 2020. 383 с.
126. Суслов Ф. П. Тишлер Д. А. Терминология спорта. Толковый словарь спортивных терминов. Москва : Физкультура и спорт, 1993. 352 с.
127. Сьогодні День фізкультурника // Радянський прапор. 1966. 13 серпня. С. 2.
128. Товариські зустрічі // Радянський прапор. 1954. 17 лютого. С. 2. В
129. У фізкультурників технікуму // Радянський прапор. 1988. 15 листопада. С. 1.
130. Ударники спорту // Радянський прапор. 1965. 5 грудня. С. 4.
131. Фізкультура і спорт // Радянський прапор. 1959. 13 лютого. С. 2.
132. Філь С. М. Історія фізичної культури: Навчальний посібника. Харків: ОВС, 2003. 160 с.
133. Футбольна молодь «Локомотива» // Радянський прапор. 1959. 10 квітня.
134. Хоменко Є. Створення та організаційна розбудова Вищої ради фізичної культури УСРР (1923–1930 рр.) // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Історія. 2012. № 113. С. 54–56.
135. Шаблинский В. Баскетбол. Что я о нем знаю? Київ: Молодь, 1989. 140 с.
136. Шепелев А. Від факелу на логотипі до олімпійського вогню. Суми: СумДУ, 2013. 66 с.
137. Юные футболисты // Краматорская правда. 1966. 9 вересня. С. 1.
138. Green G. The history of the football association 1863-1953. London: Naldrett Press, 1953. 692 p.
139. Reiter F. Der Kick mit dem Ball: Die Geschichte des Fußballs. Berlin: Vergangenheitsverlag, 2009. 180 p.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ВРФК – Вища рада фізичної культури.

ВЦВК – Всеросійський центральний виконавчий комітет.

ГПО (БГПО) – (Будь) Готовий до праці та оборони.

ДСТ – Добровільне спортивне товариство.

ДСШ (ДЮСШ) – Дитяча (дитячо-юнацька) спортивна школа.

КВРЗ (КПВРЗ) – Конотопський вагоноремонтний завод; 1923–1974 рр. – Конотопський паровозоремонтний завод.

КЕМЗ – Конотопський електромеханічний завод.

КМО – Краматорський металургічний завод.

КСТ – Краматорське спортивне товариство).

КФК – Краматорський футбольний клуб.

МКЗ – Московсько-Київська залізниця.

НКМЗ – Новокраматорський машинобудівний завод.

ПЗЗ – Південно-Західна залізниця.

РКСМ – Російський комуністичний союз молоді.

РМГ – Робоча молодь Глухова.

РСКЗ – Робітничий спортивний клуб залізничників.

СКМЗ – Старокраматорський машинобудівний завод.

СНЗ – Спеціальні навчальні заклади.

ТТБ – Технікум транспортного будівництва; із 1890 р. – Технічне залізничне училище; 1919 р. – Залізничний технікум; 1955 р. – Конотопський будівельний технікум транспортного будівництва; 1997 р. – Політехнічний технікум Конотопського інституту Сумського державного університету.

ДОДАТКИ

Додаток А

Керівники та слухачі Всеукраїнських курсів інструкторів фізичної культури.
1925 р.

Актив гуртка фізичної культури клубу ім. А. Луначарського. 1928 р.

Футбольна команда робітничого клубу залізничників станції Конотоп. 15.08.1928.

Додаток Б

Колона колективу фізичної культури КПВРЗ на параді 1 Травня 1934 р.

Футбольна команда «Сокіл». м. Конотоп. Перша половина 1930-х рр.

Додаток В

Футбольна команда «Локомотив». м. Конотоп. 1947 р.

Футбольна команда «Звезда». м. Конотоп. 1948 р.

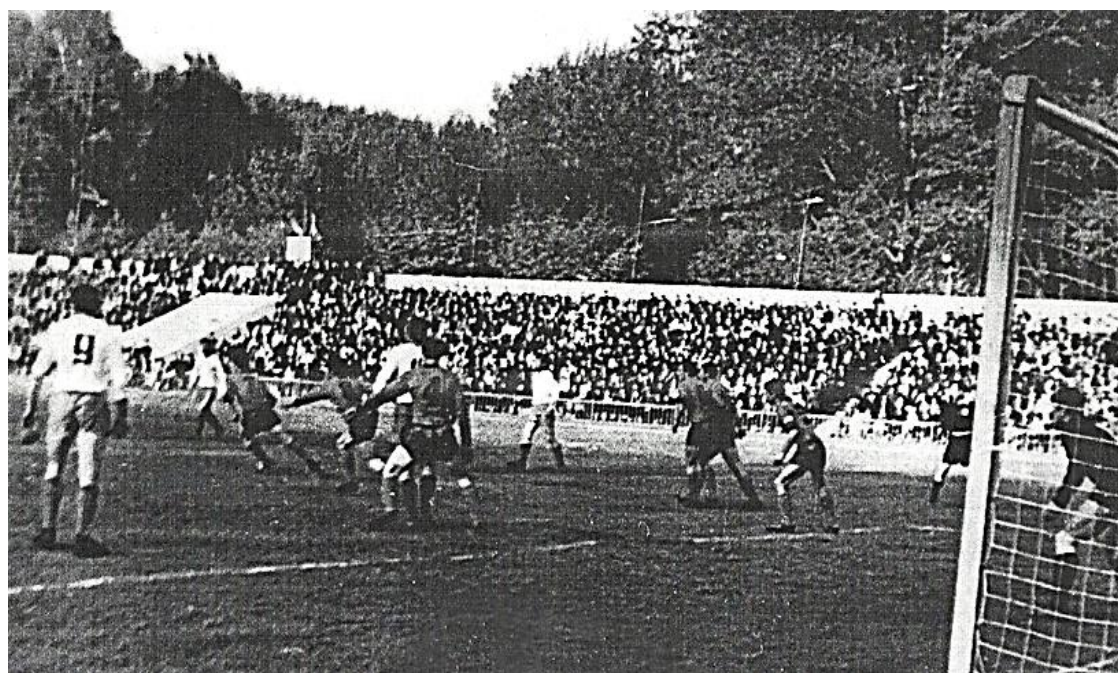
Матч на стадіоні «Авангард». м. Конотоп. Кінець 1950-х рр

Подача кутового. Стадіон «Авангард». м. Конотоп. Кінець 1950-х рр.

Футбольна команда «Локомотив» (Конотоп) – чемпіон області 1952 р.

Середина 1960-х рр., м. Конотоп. Футбольний матч на стадіоні «Авангард»

Конотопська футбольна Команда СШ №12. 1962 р.

Футбольна команда «Шахтар». 1971 р.

Футболісти ДСШ в таборі «Зоряка». 1988 рік.

На стадіоні «Локомотив». Конотоп. 1980-ті рр

Конотопська команда 1978 р.н., переможці обласного фіналу «Шкіряного м'яча».
1990 р.

Всесоюзний турнір на призи спільного підприємства «Слов'янець». Переможці – команда Конотопської ДСШ 1978 р.н. 1990 р

Команда ДСШ – переможець кубка Конотопа. 1990 р.

Додаток Д

1. МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «СПОРТ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

Кафедра Нової та Новітньої історії зарубіжних країн
Спортивний департамент Студентського парламенту Університету
Освітній департамент Студентського парламенту історичного факультету

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО- ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«СПОРТ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ»

28 ТРАВНЯ 2021 РОКУ

Київ
2021

Зміст

СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКОГО ФУТБОЛУ

Горбатьок Богдан Дмитрович.....4

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ВІРМЕНСЬКОГО ФУТБОЛУ НА ТЕРЕНАХ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА СРСР НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Давтян Давид Альбертович.....8

КРІГШПІЛЬ – ЦЕ БІЛЬШЕ НІЖ ГРА

Дойчик Максим Владиславович.....12

ВІПЛИВ ПОЛІТИКИ ФАШИСТСЬКОГО РЕЖИМУ В ІТАЛІЇ НА РОЗВИТОК КАЛЬЧО

Зацепіло Валентин Євгенович.....14

УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ В МІЖНАРОДНОМУ ОЛІМПІЙСЬКОМУ РУСІ ДО ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ілюхіна Катерина Олексіївна.....17

ІГРИ ОЛІМПІАД В ТОКІО 1940 Р. ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЯПОНІЇ

Ілюхіна Катерина Олексіївна.....19

СПОРТИВНІ АКТИВНОСТІ КИЯН ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ МІСТА(ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ– 1914 Р.)

Калитенко Таміла Олександрівна23

**СУЧАСНИЙ ГЕЙМІНГ ТА НОВА ПАРАДИГМА КІБЕРСПОРТУ В СИСТЕМІ
ПОПУЛЯРНОЇ КУЛЬТУРИ США**

Пількевич Андрій Леонідович.....59

ВІДРОДЖЕННЯ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГОР ТА ПОСТАТЬ П'ЄРА ДЕ КУБЕРТЕНА

Пількевич Вікторія Олександрівна..... 61

РОЗВИТОК ГРИ ГО В УКРАЇНІ

Русановська Наталія Олександрівна64

**ОРГАНІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В УКРАЇНСЬКИХ ТАБОРАХ
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У БАВАРІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Сергійчук Володимир Іванович.....67

**РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТА ВІЙСЬКОВО-ПРИКЛАДНИХ ВИДІВ
СПОРТУ НА КОНОТОПЩИНІ В 1920-1941 РР.**

Сидоренко Володимир Вікторович.....70

**СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТРАДИЦІЙНОГО
ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКОГО ТАНЦЮ**

Скалозуб Андрій Іванович.....73

**ТРЕНАЖЕРНИЙ МАЙДАНЧИК КИЇВСЬКОГО ГІДРОПАРКУ ЯК МІСЦЕ
ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ
НА СТОРІНКАХ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Сорокін Андрій Анатолійович.....76

СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКОГО ФУТБОЛУ

Старушко Дмитро Едуардович.....79

2. Науково-краєзнавча конференція «Конотопські читання-ХІІ» присвяченої історії, археології, етнографії, культурі та природі Лівобережної України

ПРОГРАМА

**науково-краєзнавчої конференції «Конотопські читання-ХІІ»
присвяченої історії, археології, етнографії, культурі та природі
Лівобережної України**

ДАТА ПРОВЕДЕННЯ: 11 листопада 2021 року в режимі онлайн

ПОЧАТОК КОНФЕРЕНЦІЇ: 9.30

РЕГЛАМЕНТ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ:

доповіді – 5хв.

відповіді на запитання – до 3хв.

ДОПОВІДІ:

1. **Мицик Юрій Андрійович** – доктор історичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, м. Київ; **Тарасенко Інна Юріївна** - кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, м. Київ; **Нові джерела до історії Конотопу і Конотопщини XVIII ст.**
2. **Кудінов Дмитро Валерійович** - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Суми; **Спалах епідемії «іспанського грипу» в Сумському повіті у 1918 році: причини поширення та спроби боротьби з інфекцією.**
3. **Гамалія Віра Миколаївна** - доктор історичних наук, завідувач кафедри філософії та історії науки і техніки Державного університету інфраструктури та технологій (м. Київ); **Руда Світлана Петрівна** - доктор історичних наук, професор кафедри філософії та історії науки і техніки Державного університету інфраструктури та технологій (м. Київ); **Дослідник Чернігівського краю Опанас Шафонський.**

32. Ареф'єва Галина Володимирівна - учений секретар Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького, м. Суми; До 100-річчя Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького (Музей і влада)
33. Ареф'єва Галина Володимирівна - учений секретар Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького, м. Суми; Витоки і мотивації репресії Н. Х. Онацького (1875-1937).
34. Бахтіна Світлана Анатоліївна - провідний науковий співробітник відділу пам'яток історії обласного комунального закладу «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини», м. Харків; Відродження пам'яті про козацькі часи на Слобожанщині. XVII-XVIII століття на мапі Харківської області.
35. Юшков Сергій Васильович – директор ООО «Інтерс», краєзнавець, м. Конотоп; Генеральські голуби. Штрихи до портрету М. І. Драгомирова
36. Батюк Алла Олександрівна - науковий співробітник Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця», м. Батурин; До історії діяльності Бахмацького вечірнього робітничого факультету.
37. Дробязко Наталія Василівна - науковий співробітник відділу історії Гетьманства Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця», м. Батурин; Донощик Данило Забіла.
38. Паламарюк Ірина Юрївна - науковий співробітник Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця», м. Батурин; Батуринські ярмарки XIX – початку XX ст.
39. Пластун Олег Вікторович - молодший науковий співробітник Краєзнавчого музею Кролевецької міської ради, аспірант Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, м. Кролевець; Репресії «червоного терору» на прикладі Кролевеччини
40. Сидоренко Володимир Вікторович - студент Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, м. Харків; Розвиток видів спорту, пов'язаних із підняттям ваги у м. Конотоп у 1972–1991 рр.
41. Соколюк Юлія Іванівна - молодший науковий співробітник відділу давньої літератури Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, м. Київ»; Афанасія Лазаревська

1. Міжнародна краєзнава конференція молодих учених «Краєзнавство у системі науки та освіти: досвід і перспективи», присвяченій 100-річчю створення Харківського інституту народної освіти імені О. О. Потебні

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
 Історичний факультет
 Наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених
 Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька
 Установа освіти «Вітебський державний університет
 імені П. М. Машерова»
 Харківський національний педагогічний університет
 імені Г. С. Сковороди
 Харківський національний медичний університет
 Центр медичного краєзнавства імені професора В. Д. Отамановського

ПРОГРАМА

39-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених
 «Краєзнавство у системі науки та освіти:
 досвід і перспективи»,
 присвяченої 100-річчю створення
 Харківського інституту народної освіти
 імені О. О. Потебні

Харків
 3 грудня 2021 р.

Охорона здоров'я, фізична культура і спорт: красназавчий погляд

<https://us04web.zoom.us/j/73853920741?pwd=aXYwMlRFRk5KWlB6cDNSNGZjcDNVUT09>

Zoom ідентифікатор: 738 5392 0741; Код доступу: 0xXF4f

Керівник секції: канд. іст. наук, доц. Демочко Ганна Леонівівна

Секретар секції: Чернуха Олексій

Альков Володимир (ХНМУ). Ставлення до протиепідемічних заходів вчора та сьогодні: епідемії холери 1892 р. і COVID-19.

Льохіна Катерина (КНУ імені Тараса Шевченка). Епідемічний стан Харкова під час першої та другої пандемії холери.

Гончарук Марина, Демочко Ганна (ХНМУ). Творчий доробок Р. Д. Синельникова.

Горішня Дар'я, Гальченко Діана, Демочко Ганна (ХНМУ). Внесок професора В. І. Шантира в розвиток української радіології.

Сизоренко Володимир (ХНУ імені В. Н. Каразіна). Розвиток волейболу як складової командно-ігрових видів спорту у Конотопі у 1943–1970 рр.
Науковий керівник – к.і.н., доц. О. Г. Павлова.

Гроценко Олексій, Тополук Катерина (ХНМУ). Удосконалення форм студентського медичного волонтерства в ХНМУ протягом 2015–2016 рр.

Шевченко Альона (ХНУ імені В. Н. Каразіна). Іван Павлович Лазаревич як засновник харківської наукової акушерської школи.
Науковий керівник – д.і.н., доц. С. А. Каріков.

Omohaibo Kateryna, Gaponova Elina, Ahmad Najjar (KhNMU). Peculiarities of Health Care System in Syria.

Omohaibo Kateryna, Gaponova Elina, Olamide Oyefesobi (KhNMU). Health Care System in Nigeria and What Can Be Done to Boost It.

2. Міжнародна краєзнавча конференція молодих учених: «Краєзнавство та краєзнавці: досвід минулого та сьогоденні завдання»

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених
Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька
Установа освіти «Вітебський державний університет імені П. М. Машерова»
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Історичний факультет
Харківський національний медичний університет
Центр медичного краєзнавства імені професора В. Д. Отамановського

Програма

XXXVIII-ї Міжнародної краєзнавчої конференції
молодих учених

**«Краєзнавство та краєзнавці:
досвід минулого та сьогоденні завдання
(до 120-річчя від дня народження
професора А. Г. Слюсарського)»**

4 грудня 2020 р.
Харків

Зміст

Оргкомітет	4
Робоча група	5
Порядок роботи конференції	6
Порядок пленарного засідання	7
Секції:	
• Історіографія та джерелознавство краєзнавчих студій	8
• Краєзнавчий вимір археологічних досліджень	9
• Краєзнавство, пам'яткознавство, туризм	10
• Історія освіти та науки у візії краєзнавства	11
• Мистецтвознавство і літературознавство у регіональному вимірі ...	12
• Актуальні проблеми медичного краєзнавства	13
• Релігія та церква у дзеркалі краєзнавства	14
• Роль особистості в регіональній історії	16
• Регіональна історія у глобалізованому світі Regional history in a globalized world	17
• Україна і Білорусь: краєзнавчі паралелі Україна і Беларусь: краєзнавчі паралелі	18
• Шкільна освіта та позашкільна діяльність очима юних краєзнавців	19
• Історія рідного краю у дослідженнях школярів	21
Заклади вищої освіти, наукові установи, інші організації, студенти, аспіранти, співробітники яких беруть участь у конференції	23
Середні навчальні заклади та позашкільні установи, учні яких беруть участь у конференції	25
Премії, що вручаються на Міжнародній краєзнавчій конференції молодих учених	27
Пам'ятні дати на 2021 рік	28
Стисло про конференцію	30

Роль особистості в регіональній історії

<https://us05web.zoom.us/j/4934438466?pwd=ay9pcXdXQjRYUVIWLIZIT1VKa1UxUT09>

Zoom ідентифікатор: 493 443 8466; Код доступу: 5fXBss

Керівник секції: канд. іст. наук Синюрка Світлана Олександрівна

Секретар секції: Сидоренко Володимир

Водославський Тарас (ПНУ імені Василя Стефаника). Діяльність Лазаря Винничука – посла до Галицького крайового сейму від Станиславівського повіту (1908–1914 рр.).

Науковий керівник – д.і.н., проф. І. Я. Райківський.

Ковальова Анастасія (ХНУ імені В. Н. Каразіна). ТОП-10 жінок у «пантеоні героїв» Харкова.

Науковий керівник – д.і.н., проф. С. І. Посохов.

Кондра Марина (НУ «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка). Основні напрями науково-педагогічної діяльності М. І. Лілеєва.

Науковий керівник – к.і.н., ст. викл. О. О. Коваленков.

Кравчук Олена (ТНМУ імені І. Я. Горбачевського). Краєзнавча діяльність А. Річинського.

Науковий керівник – д. філософ. н., проф. Б. Б. Буяк.

Михайлов Олександр (ХНУ імені В. Н. Каразіна). Обрання професора А. Г. Слюсарського головою Харківського відділення УТОПІК.

Науковий керівник – к.і.н., доц. О. Г. Павлова.

Мірошніченко Надія (СДПУ імені А. С. Макаренка). М. М. Неплюєв та Л. М. Толстой – однодумці чи опоненти?

Науковий керівник – к.п.н., ст. викл. Л. В. Корж-Усенко.

Проказа Вікторія (ХНУ імені В. Н. Каразіна). Внесок Д. І. Багалія в регіональну історію (за матеріалами листування Д. І. Багалія з Є. К. Рєдіним).

Науковий керівник – к.і.н., доц. В. Ю. Іващенко.

Сидоренко Андрій (КНУ імені Тараса Шевченка). Краєзнавча проблематика у науковій спадщині генерал-хорунжого Всеволода Петріва.

Науковий керівник – д.і.н., проф. В. І. Сергійчук.

Сидоренко Володимир (ХНУ імені В. Н. Каразіна). Роль особистості в регіональній історії : на прикладі діяльності Сергієнко Лідії Василівни та волейбольних команд ТТБ та ДСТ «Локомотив» у місті Конотоп Сумської області.

Науковий керівник – к.і.н., доц. О. Г. Павлова.

3. XIII Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція учнівська та студентського молоді з міжнародною участю «Південно-Східна Україна: Зі стародавності у XXI століття».

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ,
КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ**

**ДОНЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ
ТА КРАЄЗНАВСТВА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

ПРОГРАМА

**XIII Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської
та студентської молоді з міжнародною участю
«ПІВДЕННО-СХІДНА УКРАЇНА:
ЗІ СТАРОДАВНОСТІ У XXI СТОЛІТТЯ»**

27-29

листопада 2020 року

Краматорськ

КУЛЬТУРА ТА ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Керівники

Лисак Лариса Костянтинівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарної підготовки Донбаської національної академії будівництва і архітектури, керівник гуртків Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Григор'єва Віта Анатоліївна, старший викладач кафедри гуманітарної підготовки Донбаської національної академії будівництва і архітектури, керівник гуртків Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Калашнікова Тетяна Сергіївна, старший викладач кафедри гуманітарної підготовки Донбаської національної академії будівництва і архітектури, керівник гуртків Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Людмила Бронвицька (модератор), завідувач організаційно-масового відділу Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

КІНБУРНЬСЬКА КОСА В ЖИВОПИСІ ХУДОЖНИКА ІГОРЯ КАРАЧЕВСЬКОГО

Агафонова Варвара, учениця Василівської ЗОШ I-III ст., с. Василівка, Очаківської районної ради, Миколаївська область

Керівник: Карачевська Галина Едмундівна, учитель мистецтва Василівської ЗОШ I-III ст. Очаківської районної ради, Миколаївська область

ДУХОВНІ СКАРБИ МОГО КРАЮ: ПОСТРАДЯНСЬКІ ПАМ'ЯТНИКИ МІСТА КРАМАТОРСЬКА

Алексєєв Кирило, учень 11 класу Краматорської української гімназії, м. Краматорськ, Донецька область

Керівник: Савчук Олег Анатолійович, учитель історії Краматорської української гімназії, Донецька область

ТРАДИЦІЙНІ СОРОЧКИ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Базлова Анастасія, учениця 10 класу Лозівської ЗОШ I-III ст. № 3 Лозівської міської ради, Харківська область

Керівники: Громило Надія Юріївна, учитель трудового навчання Лозівської ЗОШ I-III ст. № 3 Лозівської міської ради, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, Коваленко Майя Леонідівна, керівник народознавчих гуртків КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

ТРАДИЦІЇ КОВАЛЬСТВА: З ДАВНИНИ ДО СЬОГОДЕННЯ

Буряк Євген, учень 10 класу ОЗЗСО I-III ст. № 7, м. Новоградівка, Донецька область

Керівники: Соколенко Юлія Вячеславівна, учитель історії ОЗЗСО I-III ст. № 7, м. Новоградівка, Донецька область

УКРАЇНА І ПСЕННИЙ КОНКУРС ЄВРОБАЧЕННЯ: ІСТОРІЯ УЧАСТІ, ПРІОРИТЕТИ, ДОСЯГНЕННЯ

Пороло Тетяна, студентка I курсу магістратури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (ХНУ), м. Харків

Керівник: Павлова Ольга Григорівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, історіографії, спеціальних історичних дисциплін Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНИХ ВИДІВ СПОРТУ НА КОНОТОПЩИНІ В 1920-1941 РОКАХ

Сидоренко Володимир, студент Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (ХНУ), м. Харків

Керівник: Павлова Ольга Григорівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, історіографії, спеціальних історичних дисциплін Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙ ГОНЧАРСТВА В УКРАЇНІ

Сльота Альона, студентка II курсу факультету дошкільної освіти Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, м. Харків

Керівник: Мкртічян Оксана Альбертівна, доцент кафедри теорії і технологій дошкільної освіти та мистецьких дисциплін Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, м. Харків

КОЖЕН ІЗ НАС МАЄ СВОЮ ІСТОРІЮ

Степанець Анна, учениця 11 класу Білозерської ЗОШ I-III ст. № 15 Добропільської міської ради, Донецька область

Керівник: Котович Анастасія Євгенівна, учитель історії Білозерської ЗОШ I-III ст. Добропільської міської ради № 15, Донецька область

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МОРСЬКОЇ ОСВІТИ НА ПВДНІ УКРАЇНИ В КІНЦІ ХІХ-НА ПАЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Щербина Микола, курсант III курсу судноводійного відділення Відокремленого структурного підрозділу «Морський фаховий коледж Херсонської державної морської академії», м. Херсон

Керівник: Солодовник Анастасія, Олександрівна, Відокремлений структурний підрозділ «Морський фаховий коледж Херсонської державної морської академії», завідувач лабораторії, викладач, кандидат педагогічних наук

ТЕМАТИЧНА ЕКСКУРСІЯ «ОБРЯД «ЗАКЛАДИНИ» УКРАЇНСЬКОГО ЖИТЛА»

Яресько Тетяна, учениця 9 класу Краматорського НВК (ОШ № 6-ДНЗ), вихованка гуртка Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, м. Краматорськ, Донецька область

4. Десяті Конотопські читання, присвячених історії, археології, етнографії, культури та природі Лівобережної України

ПРОГРАМА
десятих Конотопських читань,
присвячених історії, археології, етнографії, культурі та природі
Лівобережної України

1. 8.30-9.30 – реєстрація учасників;
2. 9.30-13.00 – виступи доповідачів;
3. 13.00-14.00 – екскурсія по експозиції Конотопського міського краєзнавчого музею ім. О.М.Лазаревського;
4. 14.30 – брейк-кава;

РЕГЛАМЕНТ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ:

доповіді – 5хв.

відповіді на запитання – до 3хв.

ДОПОВІДІ:

1. **Мицик Юрій Андрійович** – доктор історичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, м. Київ; **Реєстр мешканців Конотопської сотні початку XVIII ст.**
2. **Мицик Юрій Андрійович** – доктор історичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, м. Київ; **Тарасенко Інна Юріївна** – кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, м. Київ; **Згадки про Конотоп в гетьманських універсалах**
3. **Нікітін Юрій Олександрович** – доктор історичних наук, ректор КЗ Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Суми; **Конотоп та його мешканці за часів великих реформ другої половини XIX століття**
4. **Беценко Тетяна Петрівна** – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, м. Суми; **3 історії гопонімікону Конотопщини**
5. **Дегтярьов Сергій Іванович** – доктор історичних наук, завідувач кафедри історії Сумського державного університету, професор, м. Суми; **До історії маловідомого конотопського роду Куниць**
6. **Гамалія Віра Миколаївна** – доктор історичних наук, завідувач кафедри філософії та історії науки і техніки Державного університету

Куций Андрій Володимирович – заступник директора Центральної геофізичної обсерваторії імені Бориса Срезневського з гідрометеорології, м. Київ;

Доніч Олена Анатоліївна – начальник відділу кліматології Центральної геофізичної обсерваторії імені Бориса Срезневського, м. Київ; **Болгова Ірина Миколаївна** – начальник архівного відділу Конотопської міської ради, м. Конотоп; **Динаміка небезпечних і стихійних метеорологічних явищ на території Конотопщини**

47. Міллер Наталія Василівна - учитель-краєзнавець, керівник клубу краєзнавчого напрямку «Воронізький літописець» при Шосткинській центральній районній дитячій бібліотеці, смт. Вороніж; **Про що розповідає експонат музею**

48. Горбань Оксана Віталіївна – директор Конотопського районного Центру позашкільної роботи Конотопської районної ради, м. Конотоп; **Почесна відзнака «Веста» для працівників освітньої галузі Конотопського району**

49. Корнюшенко Іван Пилипович – член Національної спілки письменників України та Національної спілки журналістів України, Почесний громадянин Конотопського району, фольклорист, краєзнавець, м. Конотоп; **Силуети геніїв**

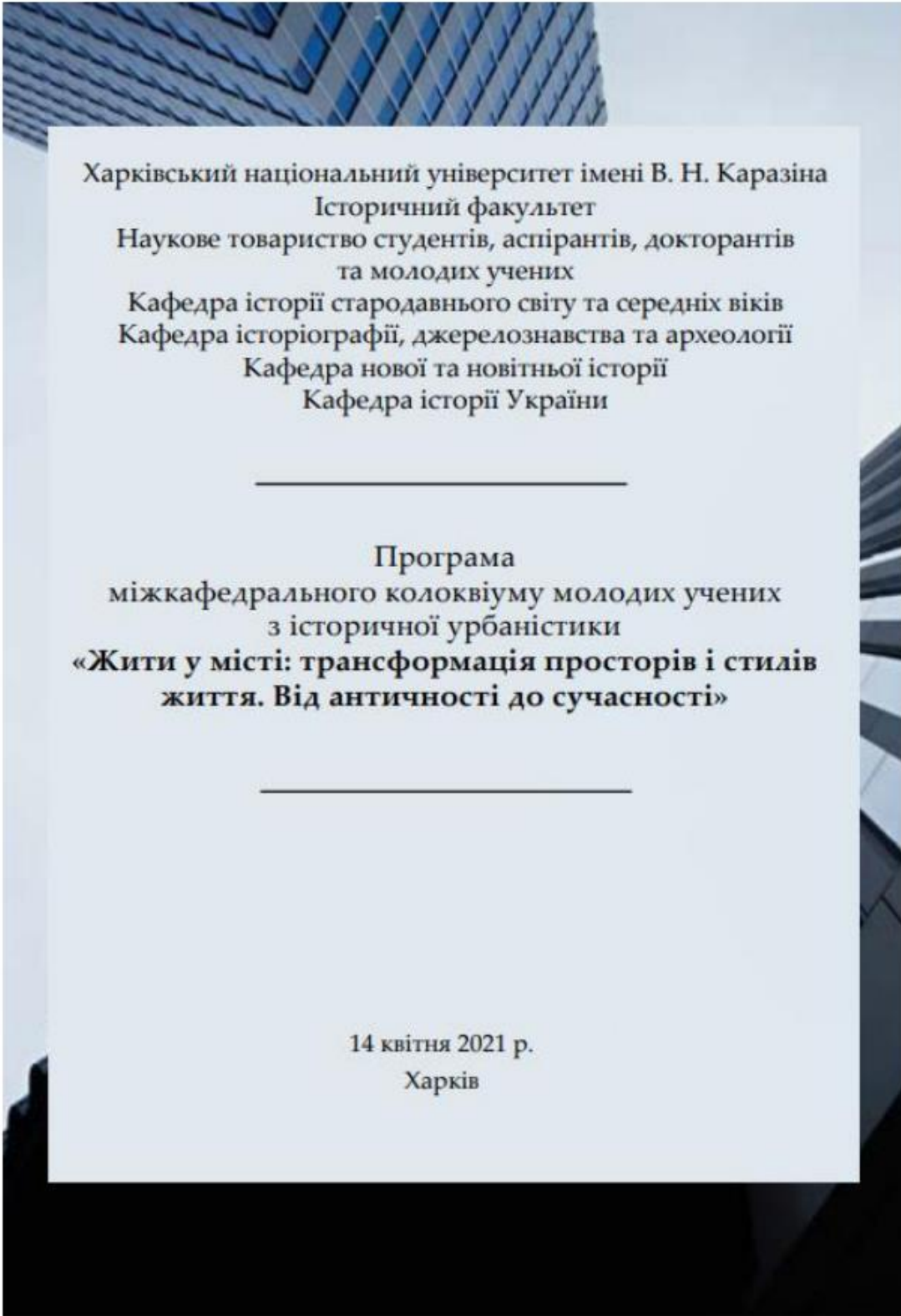
50. Сидоренко Володимир Вікторович – студент Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків; **Фізична культура і спорт у Політехнічному технікумі Конотопського інституту СумДУ як складова загальноміського спорту в період 1890-1971 рр.**

51. Слюсарєва Євгенія Олексіївна – студентка Сумського державного університету (науковий керівник – кандидат історичних наук, асистент кафедри історії СумДУ Король В.М.), м. Суми; **Розвиток освіти на Серединобудщині в 1960-х рр. (за матеріалами місцевої преси)**

52. Нікашкіна Наталія Валентинівна – педагог-організатор Конотопської спеціалізованої школи II-III ступенів №2 Конотопської міської ради Сумської області, м. Конотоп; **Єдина і в серці, і в світі**

53. Паламарюк Ірина Юріївна – молодший науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця», м. Батурин; **Доля історичних пам'яток Батурина на початку XX ст. (за матеріалами газети «Рада»)**

5. Програма міжкафедрального колоквиуму молодих учених з історичної урбаністики
«Жити у міст: трансформація просторів і стилів життя. Від античності до сучасності»

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів
та молодих учених
Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології
Кафедра нової та новітньої історії
Кафедра історії України

Програма
міжкафедрального колоквиуму молодих учених
з історичної урбаністики
**«Жити у місті: трансформація просторів і стилів
життя. Від античності до сучасності»**

14 квітня 2021 р.
Харків

<https://zoom.us/j/98876870877?pwd=ZzhQcXpWT2VlL2EySmhDQUl0eHZ4Zz09>

Zoom ідентифікатор: 988 7687 0877

Код доступу: *history*

Доповідь – до 10 хв.

Обговорення – до 5 хв.

МОДЕРАТОРИ:

к. і. н., доц. Любавський Роман Геннадійович

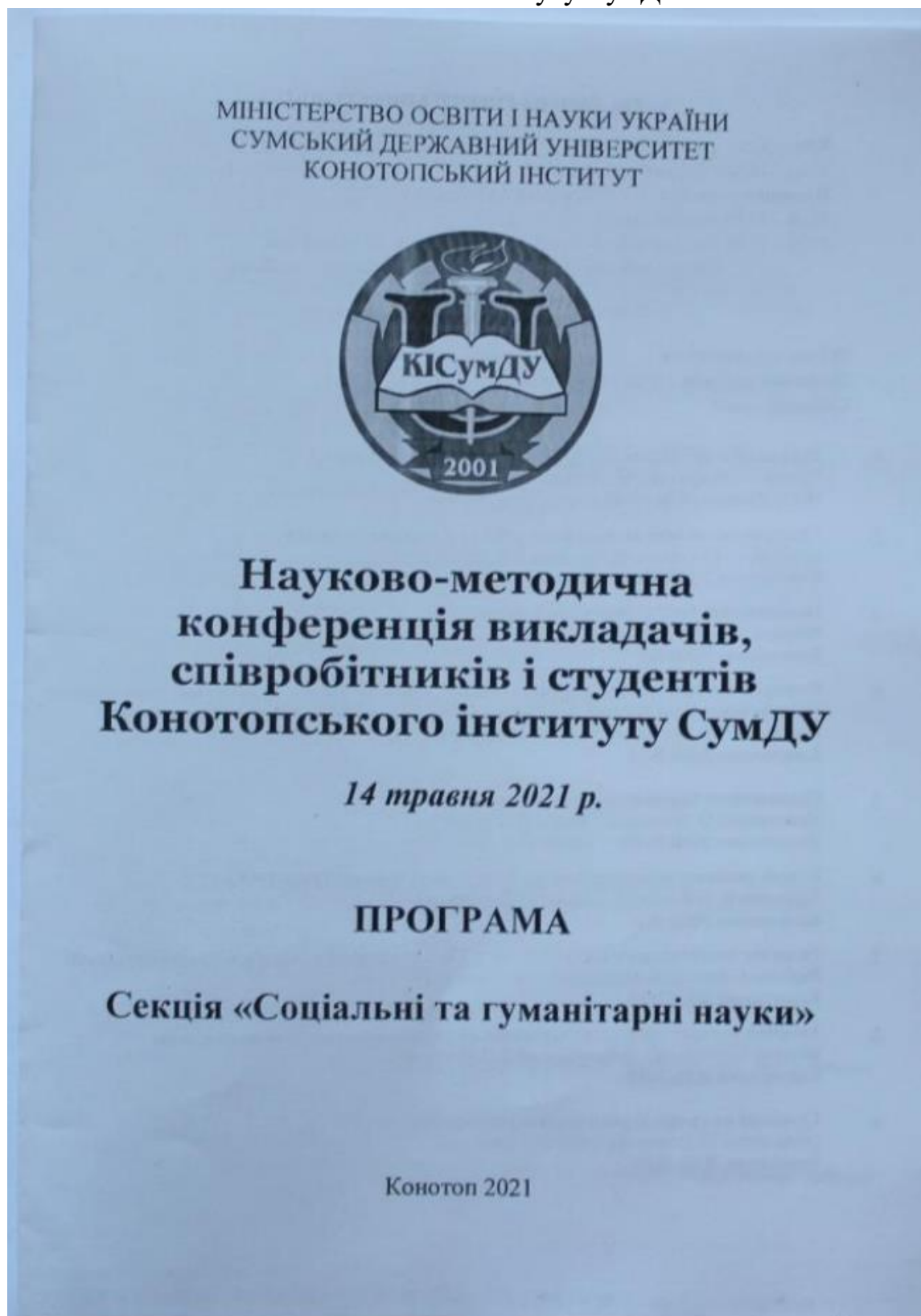
к. і. н, ст. викладач Нижнікова Світлана Василівна

к. і. н, ст. викладач Захарченко Євген Юрійович

УЧАСНИКИ:

1. Литвіна Олександра «Особливості містобудування Ольвії»
2. Гладкій Євген «Роль урбанізації у змінах в гастрономічній культурі середньовіччя Західної Європи (X-XV ст.)»
3. Ховтура Анастасія «Формування сфери побутового обслуговування губернських міст Лівобережної України (кінець XVIII – початок XX ст.)»
4. Ващенко Юрій «Образи Ніколи Тесли у міських міфах Нью-Йорку (1893–1917 рр.)»
5. Гончарова Анастасія «Клуби для робітників у міському просторі Харкова у 1920-1930-ті рр.»
6. Чегринець Святослав «Репрезентація пам'яті про Другу світову у міському просторі Харкова та Донецька у 1943-2010-х рр.»
7. Аккі Юлія «Спадщина Хасана II у міських ландшафтах Марокко: спроба компаративного аналізу»
8. Сидоренко Володимир «Роль фізичної культури та спорту у житті конотопчанина на прикладі народжених у 60-ті рр. XX ст.»
9. Кейс Серафима «Художник та історико-культурне середовище міста: на прикладі творчості І.І. Базилевського»

6. Науково-методична конференція викладачів, співробітників і студентів
Конотопського інституту СумДУ

РЕГЛАМЕНТ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ

9.00 – 10.00 – реєстрація учасників (фойє корпусу 2 КІ СумДУ)
 10.00 – 10.20 – відкриття конференції
 Пленарне засідання (ауд. 102, корпус 2 КІ СумДУ)
 10.20 – 13.30 – робота секцій
 13.30 – 14.00 – закриття конференції, ухвалення рішення конференції
 Робочі мови конференції – українська, російська, англійська

Секція «Соціальні та гуманітарні науки»

Місце проведення – ауд. 102 (корпус 2 КІ СумДУ)
 Науковий керівник секції – к. філ. н., доцент Барбара Н.В.
 Секретар секції – викладач Іващенко М.М.

Організація дослідницької діяльності в освітньому процесі
 Печенко С.М. (викладач), Романенко О.І. (викладач)
 ВСП «Класичний фаховий коледж СумДУ»

Гендерне виховання як напрямок освітньої діяльності школи
 Марченко Є.О. (учениця), Чукрєва В.В. (учитель)
 Конотопська спеціалізована школа № 9

Педагогічний тест: сутність і особливості змісту
 Білецька Т.А. (вчитель-методист)
 Конотопська ЗОШ №5

Формування предметних компетентностей учнів на уроках української мови шляхом використання проблемно-пошукових методів навчання (и красномовному матеріалі)
 Ілляшенко А.О. (учениця), Пугач О.М. (учитель)
 Конотопська ЗОШ №10

Психологічна безпека освітнього середовища
 Калиновська О. (учениця), Севрюк В.С. (учитель)
 Конотопська ЗОШ № 10

Історія розвитку авіамодельного спорту в місті Конотоп (1924-1963 рр.)
 Тарасенко В. (учениця), Клименко А.С. (учитель)
 Конотопська ЗОШ №10

Розвиток телебачення в місті Конотоп у XX-XXI столітті як засобу масової комунікації
 Барбуца А. (учениця), Олексенко Т.М. (учитель)
 Конотопська ЗОШ №10

Творчий портрет одного з найуспішніших українських гуртів «Океан Ельзи»
 Міхєєва В. (учениця), Добровольська Т.П. (учитель)
 Конотопська ЗОШ №10

Сумщина на сучасній релігійній карті України
 Петрушенко П. (учениця), Заїка О.С. (учитель)
 Конотопська ЗОШ №10

10. Особливості самоменеджменту в умовах дистанційного навчання
 Бібік Ю.В. (заступник директора з виховної роботи)
 ВСП «Класичний фаховий коледж СумДУ»
11. Цифрова трансформація соціально-економічних систем
 Зубко К.Ю. (ст. викладач), Грицій А.О. (студент), Топчієва А.В. (студентка)
 Конотопський інститут СумДУ
12. Основні складові забезпечення позитивного іміджу коледжу в сучасних умовах
 Волосюк Т.В. (викладач), Бандурка Л.В. (зав. відділенням), Гребенік Т.В. (директор)
 ВСП «Класичний фаховий коледж СумДУ»
13. Проблема навчання аудіювання на уроках іноземної мови
 Бардакова І.В. (викладач), Котлярєва Л.П. (викладач)
 ВСП «Класичний фаховий коледж СумДУ»
14. Роль задач у процесі розвитку пізнавальної активності старшокласників
 Різницька О.В.¹ (викладач), Омельченко А.М.² (магістрант)
¹ ВСП «Класичний фаховий коледж СумДУ»
² Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка
15. Організаційний стрес як джерело професійного вигорання
 Рязьков А. (студентка), Вєсперієв С.З. (доцент)
 Конотопський інститут СумДУ
16. Демографічні проблеми України
 Самусь Г.І. (ст. викладач), Баранник І.М. (студентка)
 Конотопський інститут СумДУ
17. Аналіз екологічної ситуації в Україні
 Самусь Г.І. (ст. викладач), Медвідь А.О. (студентка)
 Конотопський інститут СумДУ
18. Аналіз тенденцій розвитку футболу в місті Конотоп у 1920-1941 рр.
 Сидоренко В.В. (студент)
 Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
19. Лексичні засоби представлення сміху в новелі М. Конобєвського
 Барбара Н.В. (доцент), Симоненко М. Г. (студентка)
 Конотопський інститут СумДУ
20. Археологічні знахідки в с. Таранське Конотопського району у 2020 році
 Євтушенко О.В. (викладач)
 ВСП «Класичний фаховий коледж СумДУ»
21. Проблеми та перспективи використання дистанційних прийомів під час вивчення іноземних мов
 Зубко Д.Р. (здобувач), Левченко О.Л. (викладач)
 ВСП «Класичний фаховий коледж СумДУ»
22. Роль звичаєвого права при спадкуванні майна на території Чернігівської губернії селянськими родинами у XIX – початку XX ст.
 Кузьмін Д.В. (ст. викладач)
 Конотопський інститут СумДУ